

PROBLÉMY
MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ OCHRANY
ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

PAVEL ŠTURMA
JAN ONDŘEJ
JANA ZÁSTĚROVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2003

Vědecký redaktor: prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.
Recenzovali: doc. JUDr. Zdeněk Madar, DrSc.
doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.

OBSAH

Předmluva	7
<i>Pavel Šturma: Zásady mezinárodního práva životního prostředí .....</i>	9
<i>Jan Ondřej: Ochrana životního prostředí Antarktidy .....</i>	27
<i>Jana Zástěrová: Mezinárodněprávní úprava kontroly toxických či jinak nebezpečných látek a lidských aktivit potenciálně ohrožujících životní prostředí .....</i>	61
Introduction	7
<i>Pavel Šturma: Principles of International Environmental Law .....</i>	9
<i>Jan Ondřej: The protection of the Antarctica's environment .....</i>	27
<i>Jana Zástěrová: International Control of Dangerous or Toxic Substances and Management of Some Activities Potentially Harmful to the Environment .....</i>	61

PŘEDMLUVA

Toto číslo řady *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* je monotematicky zaměřené na vybrané problémy mezinárodněprávní ochrany životního prostředí. Nejde o monografii *stricto sensu*, ale spíše o soubor studií tří autorů, který spojuje jedno závažné téma. Autoři ve svých příspěvcích reflektují skutečnost, že mezinárodní právo životního prostředí se dynamicky rozvíjí. Z jistého pohledu lze dokonce toto odvětví označit za „laboratoř“, kde se rodí a prověřují nové instituty a techniky mezinárodního práva, jakož i metody jeho aplikace a kontroly. Předkládané studie se snaží reagovat na tento proces i výběrem témat.

V úvodní studii P. Šturmy je provedena analýza a utřídění zásad mezinárodního práva životního prostředí, vycházejících z obsahu konkrétních pravidel. Vzhledem k tomu, že počet mezinárodních smluv upravujících environmentální problematiku výrazně roste, tento přístup má usnadnit studentům i dalším zájemcům orientaci v dnes již poněkud nepřehledné materii. Další dvě studie se zabývají již speciálními tématy MPŽP. Nejrozsáhlejší část sborníku představuje stať J. Zástěrové, která zkoumá mezinárodněprávní úpravu kontroly toxických či jinak nebezpečných látek a lidských aktivit potenciálně ohrožujících životní prostředí. Tuto na první pohled různorodou normativitu pojímá jako právní celek, a to včetně otázek implementace a odpovědnostních právních následků. Konečně studie J. Ondřeje na téma ochrana životního prostředí Antarktidy přibližuje tzv. antarktický smluvní systém a na něm založený proces směřující ke komplexní ochraně životního prostředí v tomto prostoru. Studie má význam nejen pro výzkum a výuku mezinárodního práva, ale je využitelná též pro legislativu, s ohledem na připravovaný zákon o Antarktidě. Ve svém souhrnu tak tyto studie představují tři základní přístupy, které jsou používány v soudobé literatuře MPŽP: teoretický (obecná část, principy právní úpravy), transverzální (pravidla upravující určité činnosti mající vliv na životní prostředí) a sektorový (pravidla zakládající režim ochrany pro určité prostory a složky životního prostředí).

Zde předkládané studie jsou prvním ucelenějším výstupem grantového projektu, který autoři řešili s podporou Grantové agentury ČR (grant č. 407/01/1421 „Ochrana životního prostředí v mezinárodním právu“).

ZÁSADY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

PAVEL ŠTURMA

Na rozdíl od klasické otázky pramenů mezinárodního práva (tj. *forem*, které jeho normy na sebe berou a v nichž je poznáváme) začala nauka mezinárodního práva až mnohem později se zkoumáním typových zvláštností jeho *obsahu*, tedy druhů pravidel mezinárodního práva. Není tomu náhodou. K tomu, aby se toto stalo jedním z témat právní teorie, je objektivně třeba, aby zkoumaný právní systém dosáhl takového stupně rozvoje, kde se vnitřní strukturace pravidel může výrazněji uplatnit. Jinak řečeno, je výrazem dobové reality, že „mezinárodní právo jako uspořádaný systém norem se kontinuálně rozvrstvuje navzdory trvalé a věčné formální rovnosti pramenů.“¹⁾ K tomu objektivnímu jevu přistupují navíc ještě subjektivní zájmy a preference jednotlivých představitelů nauky.

Je možné konstatovat, že mezinárodní právo jako celek a v jeho rámci mezinárodní právo životního prostředí jako důležité a *dynamicky se rozvíjející odvětví* dosáhlo takového stupně, kdy je potřeba přistoupit k jeho zkoumání z hlediska druhů pravidel. A nejen to, právě nebývale rychlý *kvantitativní* nárůst mezinárodněprávní úpravy v oblasti životního prostředí (na univerzální i regionální úrovni), která se stává již téměř nepřehlednou, si naopak vynucuje – pro účely vědecké i pedagogické – *kvalitativní* analýzu vzcházející z normativního obsahu jejích pravidel. Ta pomůže orientovat se v dnešním mezinárodním právu životního prostředí. Zároveň se při tom využívá pojmové instrumentarium, které je obvyklé v soudobé nauce mezinárodního práva. Tím se sledují i další dva cíle: jednak integrace odvětví práva životního prostředí do systému mezinárodního práva, jednak vnitřní strukturace tohoto odvětví.

1. POJEM ZÁSADY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA

V mnoha učebnicích i dalších pojednáních o mezinárodním právu životního prostředí bývá věnována značná pozornost právě zásadám tohoto odvětví. Jedná se dokonce o poměrně obvyklý způsob přiblížení obsahu tohoto jinak příliš rozsáh-

¹⁾ D. Jílek, Je předloha mezinárodního zločinu v bezvýhodné soutěsece?, Časopis pro právní vědu a praxi, PF MU Brno, č. 4/1997, s. 616.

lého až roztržitého odvětví mezinárodního práva. Nejde o způsob specifický jen pro toto odvětví. Naopak, v nauce mezinárodního práva obecně je dosti vžitě používání pojmů principy či zásady, popř. obecné a základní zásady. Ne vždy se však dosti jasně rozlišuje mezi principy a normami z hlediska jejich právní závaznosti. Proto stojí za připomenutí zejména názory těch představitelů nauky mezinárodního práva, jež na tento rozdíl jasně poukázali. Tak např. podle Schwarzenbergera základní zásady jsou „nezávazná zobecnění ze skupin spolu úžeji souvisejících pravidel mezinárodního práva, zamýšlených jako závazná v rámci jejich normativních mezí“. Za použití induktivní metody tak lze „principy“ v platném mezinárodním právu odvodit jen ze závazných pravidel, jejichž platnost závisí na dodržení právotvorného procesu.²⁾

Určitým problémem však je, že zásady (principy) mezinárodního práva jsou *homonymem*, tj. výrazem používaným v různých, někdy blízkých, jindy poměrně vzdálených významech. To se přirozeně promítá, byť ne ve stejném rozsahu jako v obecném mezinárodním právu, i do zásad mezinárodního práva životního prostředí. Přesto by bylo zbytečné se takto užitečného a běžně užívaného termínu „zásady“ zbavovat. Stačí pouze vždy rozlišovat, v jakém významu se určité zásadě (principu) MPŽP hovoří. V nauce mezinárodního práva se lze s pojmem „zásady“ setkat nejméně v pěti odlišných souvislostech a významech.³⁾ Společné jim je, že se většinou užívají v kontrastu ke konkrétním pravidlům. Liší se však v tom, zda tyto „zásady“ jsou výsledkem zobecnění již platných pravidel mezinárodního práva, anebo pod jejich vlivem se taková konkrétní pravidla cestou obyčejovou či smluvní teprve utvářejí.

Pro účely výkladu „zásad mezinárodního práva životního prostředí“, tedy poměrně mladého odvětví mezinárodního práva, nemá smysl zabývat se s *dávno* minulostí spjatými přirozenoprávními a pozitivistickými principy. V obou případech šlo o produkt nauky, která v prvním případě svými postuláty zcela nahrazovala chybějící pozitivně právní pravidla (metodou dedukce), v druhém pak z již existujících pozitivně právních (převážně smluvních) partikularismů metodou zobecnění (indukce) dovozovala *obecné* principy, předobraz teprve později vznikajícího obecného mezinárodního práva (obyčejového).

Naproti tomu další tři významy výrazu zásady (principy) mezinárodního práva se hojně používají v současnosti. Prvním z nich jsou „zásady“ ve smyslu *doktrinárního výkladu* nepsaného obecně platného práva.⁴⁾ V tomto čistě terminologickém použití začala výrazu „principy“ používat nauka k výkladu právě ustáleného obecného mezinárodního práva, aby tím vyjádřila rozdíl mezi vlastní nepsanou normativitou, a doktrinárním (tím i nezávazným) výkladem jejího obsahu. V oblasti mezinárodního práva životního prostředí se „principy“ v tomto smyslu mohou uplatnit dost málo, protože většina jeho pravidel má smluvní povahu. Obecně platná (obyčejová) pra-

²⁾ Viz G. Schwarzenberger, Complexities of the Distinction Between Old and New International Law, in: International Law in Transition. Essays in Memory of Judge Nagendra Sinh, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1992, s. 23.

³⁾ Srov. Č. Čepelka – V. David, Úvod do teorie mezinárodního práva, Spisy PF No. 51, Brno, 1983, s. 100–108; J. Malenovský, Mezinárodní právo veřejné. Obecná část, 3. vyd., MU-Doplňek, Brno, 2002, s. 146.

⁴⁾ Tak to v podstatě také chápe J. Malenovský, op. cit., s. 147 n.

vidla jsou zde spíše výjimkou. Souvisí přitom nejvíce se svrchovaností států při využívání přírodních zdrojů a zákazem poškozování jiných států. Uvedené použití řečeného termínu tu ovšem nerozlišuje mezi vlastním pozitivním právem nepsaným a jeho nezávazným výkladem.

V dnešním mezinárodním právu (a zejm. právu životního prostředí) je však daleko častější význam termínu „zásady“ ve smyslu *stručného označení celé skupiny pozitivněprávních pravidel*, jež upravují konkrétní otázku. Např. principem volnosti moře se vyjadřuje celá skupina pravidel, jež stanoví nepřivlastnitelnost tohoto prostoru, např. principem suverenity a nevměšování se uchopí ta skupina pozitivněprávních pravidel, jež stanoví vylučnost státní moci nad daným teritoriem a vylučnost tam vykonávané územní výsosti. Tímto způsobem lze pomocí „zásad“ v zobecněné podobě vyjádřit obsah nejen obyčejových, ale i smluvních pravidel, kterých je v MPŽP většina. Navíc tento pojem sám se může dostat do textu mezinárodní smlouvy či jiného mezinárodního instrumentu. V této oblasti se tak často setkáváme např. se zásadou spolupráce při ochraně životního prostředí, čímž je danou generalizací normativně uchopen celý komplex smluvněprávních pravidel, týkající se zejm. předběžného informování o plánovaných činnostech, posuzování vlivů na životní prostředí, pravidelné výměny informací a konzultací mezi potenciálně dotčenými státy.

Tyto výše uvedené situace nutno lišiti od případu, kdy termínu „zásady“ je ve smlouvě použito k vyjádření závazku budoucí konkrétní smluvněprávní úpravy (*pacta de contrahendo*). Tak např. po vzoru *Závěrečného aktu Vídeňského kongresu* (1815), kterým byl vysloven princip internacionalizace řek (konkretizovaný ve smluvních režimech jednotlivých vodních toků), byla sjednána (zkráceně) *Smlouva o zásadách činnosti při využívání kosmu* (1967),⁵⁾ kteréžto zásady pak byly následně realizovány konkrétními smluvními úpravami, jež se týkaly pomoci kosmonautů, odpovědnosti za škody, registrace kosmických objektů a činnosti na Měsíci.⁶⁾

Pro úplnost je třeba dodat, že obratu „princip“ je *doktrinárně* využíváno i k tomu, aby se vyslovil požadavek *de lege ferenda*, vyjadřující společenskou, mnohdy vědecky zdůvodněnou potřebu určité právní úpravy. V tomto případě je úloha zásad podobná jako v předchozím případě, ale nedosahují ani právní závaznosti jako *pacta de contrahendo*. Přesto mají svůj význam a v mezinárodním právu životního prostředí se také vyskytují. Objevují se zejména v rezolucích Valného shromáždění OSN a aktech mezinárodních konferencí o životním prostředí. Takovéto programové zásady (*lex ferenda*) totiž často předznamenávají budoucí závazná pravidla, resp. stimuluji jejich vznik ve smluvní nebo obyčejové formě.

Pro účely této práce konečně zbývá vyloučit poslední z významů termínu „princip“, a to „obecné zásady právní“ ve smyslu čl. 38 odst. 1c) Statutu Mezinárodního soudního dvora. V tomto významu jde o zásady, které se uplatňují všeobecně ve vnitrostátních právních řádech, tedy jsou společné většině států. Přitom musí být svou

⁵⁾ Treaty on Principles governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, Including the Moon and Other Celestial Bodies (1967), AJIL, roč. 61, 1967, s. 644.

⁶⁾ Blíže o těchto úpravách bývá pojednáno v souvislosti s právním statutem kosmického prostoru a jeho ochranou před znečišťováním.

povahou „přesaditelné“ do mezinárodněprávních vztahů, kde pak plní úlohu doplňkového pramene práva. V souladu s koncepcí této práce a ve shodě s dalšími autory se bude dále pojednávat pouze o zásadách mezinárodního práva životního prostředí, které vyplývají přímo z mezinárodního práva (již platných norem), popř. se teprve vytvářejí ve vztazích mezi státy a v rámci mezinárodních organizací.⁷⁾

2. ZÁSADY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ VYCHÁZEJÍCÍ Z PRAVIDEL DE LEGE LATA

První skupinu zásad mezinárodního práva životního prostředí tvoří především takové zásady, které ve zobecněné podobě vyjadřují obsah konkrétních, převážně smluvních pravidel mezinárodního práva. Jak již bylo shora uvedeno, v oblasti mezinárodního práva životního prostředí je hlavním formálním pramenem mezinárodní smlouva. Ta totiž nejlépe vyhovuje tvorbě nových, často dosti technických pravidel ochrany životního prostředí. Mnohem méně se zde dosud uplatnil mezinárodní obyčej, který je naopak pramenem obecného mezinárodního práva. To samozřejmě neznamená, že obyčejová normotvorba je v oblasti práva životního prostředí vyloučena, i když její proces je složitý a dlouhodobý. Prokázání kvalifikované praxe států a *opinio juris* může být poměrně obtížné. Protože však právo životního prostředí není uzavřeným systémem, nýbrž tvoří integrální součást mezinárodního práva, nutně se v něm promítají i některé pojmy a zásady obecného mezinárodního práva, jako např. zásada svrchované rovnosti států. Proto hned první z uváděných zásad MPŽP lze považovat spíše za výklad (doktrinární) obsahu obyčejového mezinárodního práva.

(a) *Zásada svrchovanosti států a nepoškozování životního prostředí za hranicemi jejich jurisdikce*

Na této zásadě lze nejlépe demonstrovat vývoj v oblasti mezinárodního práva životního prostředí od počátku 70. let, kdy byla formulována jako zásada 21 Stockholmské deklarace (1972), až po opakované potvrzení její obyčejové povahy v judikatuře Mezinárodního soudního dvora v průběhu 90. let 20. století. Zásada 21 byla původně formulována v citované Deklaraci konference OSN o životním prostředí, tj. právně nezávazném dokumentu (*soft law*), v této podobě:

„V souladu s Chartou OSN a se zásadami mezinárodního práva mají státy svrchované právo na těžbu svých vlastních zdrojů v souladu s politikou prováděnou v ob-

⁷⁾ Srov. P. W. Birnie – A. E. Boyle, *International Law and the Environment*, Clarendon Press, Oxford, 1992, s. 82, 88 an.; P.-M. Dupuy, *Où en est le droit international de l'environnement à la fin du siècle?*, RGDI, 1997, No. 4, s. 879–880; A. Kiss – J.-P. Beurier, *Droit international de l'environnement*, 2e ed., Pedone, Paris, 2000, s. 110; F. Maes, *Environmental Law Principles, their Nature and the Law of the Sea: A Challenge for Legislators*, in: M. Sheridan – L. Lavrysen, *Environmental Law Principles in Practice*, Bruylant, Bruxelles, 2002, s. 64–65; J. Ondřej, *Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století*, in: *Mezinárodní právo na přelomu tisíciletí*, AUC Iuridica 3–4/1998, Praha, 1999, s. 75 an.

*lasti životního prostředí a mají povinnost se ujistit, že činnost prováděná v rámci jejich jurisdikce nepůsobí škody na životním prostředí jiných států nebo v oblastech, které nespádají do jurisdikce žádného státu.*⁸⁾

Tato zásada obsahuje dva prvky, což značně komplikuje posuzování její právní povahy. Na jedné straně potvrzuje a interpretuje nesporné obyčejové pravidlo, kterým je svrchované právo každého státu na své přírodní zdroje. Jde o jeden z aspektů suverenity států, mnohokrát potvrzený v řadě rezolucí Valného shromáždění OSN⁹⁾ i ve smlouvách, včetně mnohostranných smluv o lidských právech.¹⁰⁾ Využívání území a všech zdrojů na něm se nacházejících je atributem územní výsosti (kompetence) státu. Potud vyjadřovala zásada 21 vždy obsah obyčejového pravidla obecného mezinárodního práva.

Na druhé straně však byl do zásady 21 začleněn závazek bdělosti států ve vztahu ke všem činnostem (nejen vlastním činnostem států) na svém území tak, aby nedocházelo ke škodám na životním prostředí za hranicemi (mimo jurisdikci) tohoto státu. Pokud jde o tuto část zásady (lze ji chápat i jako samostatné pravidlo), v nauce panoval spor o její právní povahu. Protože jde o období zásady *sic utere tuo ut alienum non laedas*, známé z vnitrostátních právních řádů, bývá někdy považována za „obecnou zásadu právní“.¹¹⁾ Podle některých názorů mělo jít o všeobecně závaznou (patrně obyčejovou) zásadu mezinárodního práva.¹²⁾ Jiní autoři však vyjádřili pochybnosti, že se celá zásada 21 stala obyčejovou normou mezinárodního práva,¹³⁾ popř. ji označili pouze za obyčejovou normu *in statu nascendi*.¹⁴⁾ Dokonce i ti autoři, kteří uznávali obyčejovou povahu této zásady, poukázali na fakt, že zatímco starší formulace téhož principu se vztahovaly jen na škodu způsobenou přes hranice jiným státům [arbitrážní nález ve věci Slévárny v Trailu (*Trail Smelter*) v r. 1941], nová formulace ve Stockholmské deklaraci a pozdějších smlouvách požaduje též ochranu životního prostředí v mezinárodních prostorech, včetně Antarktidy a oblastí za hranicí národní jurisdikce (volné moře, mořské dno a kosmický prostor).¹⁵⁾ Potud je asi třeba připustit progresivní rozvoj pravidla.

Jako nejsprávnější se jeví dynamický přístup k obyčejové normotvorbě, a tudíž i názor, že zásada 21 Stockholmské deklarace (1972) nebyla zpočátku právně závazným textem, ale dnes je již uznávána jako pravidlo obyčejového mezinárodního

⁸⁾ UN Doc. A/CONF.48/14; český text viz *M. Potočný – J. Ondřej*, Obecné mezinárodní právo v dokumentech, C. H. Beck, Praha, 2000, s. 139.

⁹⁾ Srov. např. rezoluce VS OSN 1803 (XVII) z 14. 12. 1962 o trvalé svrchovanosti národů nad jejich přírodními zdroji.

¹⁰⁾ Srov. např. čl. 1 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966).

¹¹⁾ Srov. *J. Ondřej*, op. cit. s. 75.

¹²⁾ Srov. *J. Klučka*, K mezinárodnoprávně úpravě znečišťování životního prostředí, Právník 7/1980, s. 628.

¹³⁾ Srov. *P. Šturma*, K některým otázkám mezinárodní úpravy odpovědnosti za jadernou škodu přesahující hranice států, Právník 5/1989, s. 446; *J. Zástěrová*, K některým smluvněprávním problémům mezinárodního práva životního prostředí, Právník 3/1990, s. 262.

¹⁴⁾ Srov. *I. Jančářová*, Mezinárodní smlouvy na ochranu životního prostředí. Vybrané otázky, MU, Brno, 1997, s. 36.

¹⁵⁾ Srov. *P. W. Birnie – A. E. Boyle*, op. cit., s. 91.

práva.¹⁶⁾ Tento názor se opírá o následné mimosmluvní i smluvní dokumenty odrážející *opinio juris* států, jakož i o opakované konstatování Mezinárodního soudního dvora. V roce 1992 byl její text převzat do zásady 2 Deklarace z Rio de Janeiro o životním prostředí a rozvoji, a to doslova s doplněním slova „rozvoj“ za politiku v oblasti životního prostředí.¹⁷⁾ MSD výslovně označil tuto zásadu za pravidlo obyčejového práva zásadní povahy nejprve v posudku ve věci *legality hrozby a použití jaderných zbraní*. Podle Soudu „obecná povinnost, kterou mají státy, bdít nad tím, aby činnosti vykonávané v rámci jejich jurisdikce nebo pod jejich kontrolou respektovaly životní prostředí v jiných státech nebo v oblastech, které nespádají do jurisdikce žádného státu, je nyní součástí souboru pravidel mezinárodního práva životního prostředí“.¹⁸⁾ MSD svůj názor potvrdil o rok později v rozsudku ve věci *Gabčíkovo-Nagymaros*.¹⁹⁾

Výše uvedená judikatura naznačuje, že již existuje nebo se přinejmenším vytváří *corpus juris* mezinárodního práva životního prostředí, který bývá zpravidla představován ve formě zásad. Některé z těchto principů zaslouží podrobnější výklad.

(b) Zásada ochrany a uchování životního prostředí a přírodních zdrojů

Na rozdíl od předchozí zásady zde nejde o výklad obsahu obyčejového mezinárodního práva, ale spíše o zobecněné vyjádření obsahu smluvních pravidel. Třebaže jde o cíl, ke kterému směřuje celé mezinárodní právo životního prostředí, je poměrně obtížné nalézt obecnou formulaci této zásady.²⁰⁾ Je nutné ji hledat spíše v sektorových smlouvách, které se zabývají ochranou jednotlivých složek životního prostředí. Nejvýstižnější vyjádření obsahuje obecné pravidlo článku 192 Úmluvy OSN o mořském právu (1982): „Státy mají povinnost chránit a uchovávat mořské prostředí.“²¹⁾

Zájem na ochraně a uchování životního prostředí a přírodních zdrojů byl vyjádřen i jiných smlouvách mimo oblast mořského práva. Lze uvést zejm. Úmluvu o mokřadech majících mezinárodní význam (Ramsar, 1971), Úmluvu o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (Paříž, 1972), Úmluvu o ochraně evropských volně žijících druhů a jejich přirozených sídlišť (Bern, 1979), Úmluvu o biologické rozmanitosti (Rio, 1992) a Rámcovou úmluvu o klimatických změnách (Rio, 1992).

V obecné podobě (mimo sektorové úmluvy) se však na univerzální úrovni zásada ochrany životního prostředí objevila pouze v Deklaraci z Rio de Janeiro, a to v souvislosti pojmem trvale udržitelného rozvoje (zásada 4), jemuž bude věnována samostatná pozornost (viz níže).

¹⁶⁾ Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 111; P.-M. Dupuy, op. cit., s. 879–880.

¹⁷⁾ Text viz M. Potočný – J. Ondřej, op. cit., s. 145.

¹⁸⁾ Advisory Opinion of 8 July 1996, ICJ Reports 1996, s. 241–242, § 29.

¹⁹⁾ Judgment of 25 September 1997 (Hungary/ Slovakia), ICJ Reports 1997, § 53.

²⁰⁾ Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 112.

²¹⁾ Text viz M. Potočný – J. Ondřej, op. cit., s. 111.

(c) Zásada mezinárodní spolupráce při ochraně životního prostředí

Zásada 24 Stockholmské deklarace vyjádřila obecnou povinnost států spolupracovat při ochraně životního prostředí takto:

„K mezinárodním otázkám týkajícím se ochrany a zlepšování životního prostředí je třeba přistupovat v duchu spolupráce všech zemí, velkých i malých, na základě rovnosti. Spolupráce prováděná cestou mnohostranných nebo dvoustranných dohod nebo jinými vhodnými prostředky je nezbytná k tomu, aby se předcházelo škodám na životním prostředí, aby se vyloučily, snížily nebo účinně omezily škody na životním prostředí, plynoucí z činností prováděných ve všech oblastech, a to při dodržování svrchovanosti a zájmů všech států.“²²⁾

Je zřejmé, že tato „zásada“ nevyjadřuje obecně platné pravidlo mezinárodního právo, nýbrž generalizaci řady konkrétních pravidel obsažených v mezinárodních smlouvách, na které ostatně její dikce přímo odkazuje. Jde např. o Úmluvu OSN o mořském právu (1982), Rámcovou úmluvu o klimatických změnách (1992), Úmluvu o desertifikaci (1994), jakož i řadu regionálních a bilaterálních dohod. Předmětem spolupráce může být vědecký výzkum, předávání technologií, výměna informací a znalostí i vzájemné konzultace.²³⁾

Zvláštním aspektem této zásady může být spolupráce v kritické či naléhavé situaci (*emergency*), kterou na obecné úrovni upravuje sice jen dokument *soft law*, kterým je Deklarace z Rio de Janeiro, ale má základ v konkrétních smluvních pravidlech. Citovaná Deklarace (zásada 18) stanoví, že „státy musí okamžitě uvědomit druhé státy o jakékoli přírodní katastrofě nebo jakékoli jiné naléhavé situaci, která by pravděpodobně mohla vyvolat náhlé škodlivé účinky na životním prostředí těchto států. Mezinárodní společenství musí vynaložit veškeré úsilí, aby pomohlo zemím takto postiženým.“²⁴⁾ Zásada tak podává generalizaci mnoha smluvních pravidel, jejichž aplikační rozsah se vztahuje jak na přírodní katastrofy, tak na technické nehody (jako havárie lodí převážejících ropu na moři, průmyslové havárie ohrožující znečištěním vodní toky či jaderné nehody).

Spolupráce v kritické situaci zahrnuje jak povinnost okamžité informace (varování), tak poskytnutí pomoci při odstraňování či zmírňování škodlivých následků katastrofy či havárie. Svědčí o tom např. články 198 a 199 Úmluvy OSN o mořském právu (1982), ale i řada ustanovení smluv o ochraně regionálních moří. Z jiné oblasti lze uvést Úmluvu o včasném oznamování jaderné nehody a Úmluvu o pomoci v případě jaderné nebo radiační nehody (Vídeň, 1986).

(d) Výměna informací o činnostech, které mohou mít negativní účinky na životní prostředí

V tomto případě se jedná vlastně o jeden z aspektů zásady spolupráce, avšak pro velký význam a rozšíření příslušných pravidel do smluvních i dalších instrumentů

²²⁾ Ibid., s. 139.

²³⁾ Viz A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 114–115.

²⁴⁾ Ibid., s. 123–124. (zvýraznil P.Š.) Srov. originální text s nepřesným českým překladem v: M. Potočný – J. Ondřej, op. cit., s. 147.

k ochraně životního prostředí se na základě jejich zobecnění často prezentuje jako samostatná zásada. V této obecné podobě sice ještě nebyla zařazena ve Stockholmské deklaraci (1972), ale dostala se jako zásada 19 do Deklarace z Rio de Janeiro (1992), kde byla formulována takto:

„Státy musí předem a včas uvědomit a řádně informovat druhé potenciálně postižené státy o aktivitách, které mohou mít závažné negativní ekologické účinky přesahující hranice států, a musí s těmito státy včas a v dobré víře věc konzultovat.“²⁵⁾

Svým obsahem se tato zásada odlišuje od zásady spolupráce v kritických situacích, kdy povinnost informovat nastupuje až *a posteriori*, tj. v okamžiku katastrofy či jiné události, která aktuálně ohrožuje životní prostředí. Zde naopak jde o informační povinnost vznikající *a priori*, tj. před započítím činností, které mohou mít potenciálně negativní vliv na životní prostředí. Tato zásada v sobě obsahuje dvě základní povinnosti: jednak předem poskytnout informace o rizicích plynoucích z určité činnosti, včetně technických údajů, jednak povinnost státu, na jehož území k činnosti dochází (popř. se plánuje), v případě žádosti potenciálně poškozeného státu s ním vstoupit do konzultací.

I v tomto případě se tak touto zásadou ve stručnosti odkazuje k obsahu konkrétních smluvních pravidel. Princip (předběžného) informování se poprvé dostal do právně závazného dokumentu na regionální úrovni, a to v Severské úmluvě o ochraně životního prostředí (Stockholm, 1974).²⁶⁾ Od té doby se rozšířil do mnoha dalších univerzálních, regionálních a bilaterálních instrumentů. Z nejdůležitějších mnohostranných smluv lze zmínit např. Úmluvu o dálkovém znečišťování ovzduší přecházejícím hranice států (Ženeva, 1979), která prokazuje, že sousedství (společná hranice) není podmínkou pro povinnost informovat a konzultovat. Dále je možno uvést Úmluvu o hodnocení vlivů na životní prostředí (Espoo, 1991) nebo Úmluvu o právu neplavebního využívání mezinárodních vodních toků (1997), přijatou na základě návrhu vypracovaného v Komisi OSN pro mezinárodní právo.²⁷⁾ Jedná se zde o rámcovou úmluvu, obsahující zásady využívání mezinárodních vodních toků pro jiné účely než plavbu (*Non-navigational Uses of International Watercourses*).

Je zřejmé, že zásada předběžného informování a konzultací si díky smluvnímu zakotvení jejich pravidel získává pevné místo v MPŽP. Úzce přitom souvisí s dalším principem, který vyjadřuje hlavní metodu práva životního prostředí, a to prevenci.

(e) Zásada prevence

Požadavek prevence má vskutku klíčový význam, a tak se vine jako „červená nit“ celým mezinárodním právem životního prostředí. Jde vlastně o jednu ze základních metod právní regulace, která má v tomto odvětví jasnou prioritu. Má to své věcné – ekologické i ekonomické – důvody, které ve svém *obiter dictum* v rozsudku *Gabčí-*

²⁵⁾ Ibid., s. 147.

²⁶⁾ Nordic Convention on the Protection of the Environment (1974), International Legal Materials, vol. 13, 1974, s. 511.

²⁷⁾ Přijátá na základě rezoluce VS OSN 51/229 (21. 5. 1997); text viz UN Doc. A/51/869 (nebo též <http://www.un.org/law/ilc/texts/nonnav.htm>).

kovo-Nagymaros výstižně vyjádřil i Mezinárodní soudní dvůr. V oblasti ochrany životního prostředí je naléhavá prevence z důvodu často nevratné povahy škod způsobených na životním prostředí a limitů, jež jsou nutně obsažené v mechanismu reparace tohoto typu škod.²⁸⁾ Pouze některé mezinárodní instrumenty se soustřeďují na odpovědnost a náhradu škody (viz níže).

Přes svůj velký význam se princip prevence jako takový v mezinárodních smlouvách vyskytuje spíše implicitně, než výslovně zakotvený v určitém ustanovení.²⁹⁾ Je tomu tak proto, že nejde o obecnou obyčejovou normu, nýbrž o zobecňující označení pro konkrétní povinnosti založené smlouvami. Její normativní obsah se dá rozdělit na dva samostatné instituty: posuzování plánovaných činností (z hlediska jejich vlivu na životní prostředí) a trvalý dohled na stav životního prostředí. Pro oba najdeme oporu v řadě mezinárodních instrumentů.

Posuzování plánovaných činností z hlediska jejich možných dopadů na životní prostředí stanovila např. Úmluva OSN o mořském právu (článek 206), Úmluva o hodnocení vlivů na životní prostředí, Úmluva o účincích průmyslových havárií přesahujících hranice států (1992, přílohy IV a V), Úmluva o právu neplavebního využívání mezinárodních vodních toků (čl. 22), Madridský protokol (1991) o ochraně životního prostředí Antarktidy (čl. 8), Úmluva o biologické rozmanitosti (čl. 14), jakož i řada regionálních úmluv. Ve zobecněné podobě tuto povinnost pak formulovala Deklarace z Rio de Janeiro (1992) jako svou zásadu 17:

„Hodnocení vlivu činností na životní prostředí jako nástroj uplatňovaný na celostátní úrovni musí být aplikováno na ty navrhované aktivity, které by pravděpodobně mohly mít závažný negativní dopad na životní prostředí a které jsou předmětem rozhodování odpovídajících státních orgánů.“³⁰⁾

Konkrétním promítnutím této povinnosti jsou studie vlivů na životní prostředí (*environmental impact assessment, EIA*), což představuje jeden z obecných nástrojů (a právních technik) ochrany životního prostředí.

Sledování (*monitoring*) stavu životního prostředí je druhým základním aspektem prevence a jako takové je nezbytnou součástí každé činnosti zaměřené na jeho ochranu a uchování. Přesto či právě proto nebývá tato povinnost v mezinárodních smlouvách výslovně uváděna. Příkladem explicitní formulace povinnosti monitorovat riziko a účinky znečišťování na mořské prostředí může být článek 204 Úmluvy OSN o mořském právu (1982). Sledování stavu přírodních procesů, ekosystémů a druhů fauny a flory upravuje v nejobecnější, avšak právně nezávazné formě rezoluce Valného shromáždění OSN z r. 1982, nazvaná Světová charta přírody (zásada 19). Nicméně poskytování informací o stavu určitých složek životního prostředí a jeho sledování v závazné formě předvírají některé speciální úmluvy, jako je Úmluva o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy (Canberra, 1980), Úmluva o biologické rozmanitosti (1992) a Úmluva o klimatických změnách (1992).³¹⁾

²⁸⁾ ICJ Reports 1997, § 140.

²⁹⁾ Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 118.

³⁰⁾ Text viz M. Potočný – J. Ondřej, op. cit., s. 147.

³¹⁾ Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 120–121.

(f) *Zásada spravedlivého využívání přírodních zdrojů sdílených dvěma či více státy*

Někteří autoři uvádějí tuto zásadu mezi pravidly, jež tvoří již dnes uznávaný *corpus juris* mezinárodního práva životního prostředí.³²⁾ Tato zásada má ovšem v porovnání s jinými zásadami užší věcný rozsah, protože vychází ze smluvních pravidel upravujících právě specifické podmínky využívání a s tím spojené ochrany přírodních zdrojů sdílených dvěma či více státy. Z povahy věci půjde nejčastěji o využívání mezinárodních vodních toků (řek a jezer). O tom svědčí i na podporu této zásady uváděné smlouvy a mezinárodní judikatura. Ne vždy šlo ovšem primárně o ochranu životního prostředí. Základní myšlenkou, ze které pravidlo spravedlivého využívání zdrojů vyrůstá, je určité *společenství zájmů* mezi několika státy, což je typické pro využívání mezinárodních řek. To vystihl již Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti ve věci plavby na Odře v r. 1929.³³⁾

Dalším často citovaným případem je *Lac Lanoux*,³⁴⁾ ve kterém arbitrážní tribunál v r. 1957 řešil otázku, zda využívání vod stejnojmenného jezera Francií a z toho vyplývající změna v množství vody řeky Carol na španělském území představuje mezinárodně protiprávní chování a vyvolává odpovědnost Francie za řečené následky. I tento případ je zcela specifický, neboť řešení sporu se opíralo o existující Smlouvu z Bayonne, jejíž čl. 9 určil, že využívání vod Lac Lanoux je dovolené s výhradou, že nepřesáhne rozsah nezbytný k uspokojení skutečných potřeb. Tento článek dále stanovil, že veřejně prospěšné práce může provádět každá strana za podmínky, že bude poskytnuto náležité odškodnění.³⁵⁾

Konečně pak v *cause Gabčíkovo-Nagymaros* (1997) Mezinárodní soudní dvůr připomněl – v souvislosti s přehrazením koryta a odvedením části dunajské vody do přehradní nádrže na slovenském území – pojem spravedlivého využívání ve vztahu ke sdíleným přírodním zdrojům Dunaje, v čemž někteří autoři spatřují potvrzení této zásady.³⁶⁾ Je však třeba pro úplnost dodat, že i v tomto případě šlo z právního hlediska o výklad smlouvy, resp. posouzení, zda došlo k porušení dvoustranné smlouvy o výstavbě vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros z roku 1977.

Není proto nijak překvapující, že zakotvení pravidel o spravedlivém využívání sdílených přírodních zdrojů najdeme převážně v dvoustranných či regionálních smlouvách týkajících se režimu mezinárodních řek. Na univerzální úrovni došlo ke kodifikaci těchto pravidel zejména v člancích 5 a 6 nové Úmluvy o právu neplavebního využívání mezinárodních vodních toků (1997), přijaté na základě návrhu Komise pro mezinárodní právo ve Valném shromáždění OSN.³⁷⁾

³²⁾ Srov. *P.-M. Dupuy*, op. cit. 7, s. 881.

³³⁾ CPJI, arrêt No 16, 1929, Série A, No 23, s. 27.

³⁴⁾ R.I.A.A. (1957), vol. XII, s. 281 a n.

³⁵⁾ *Ibid.*, s. 289.

³⁶⁾ ICJ Reports 1997, § 85. Srov. v této souvislosti názor autora, který byl advokátem Maďarska v tomto sporu, *P.-M. Dupuy*, op. cit. 7, s. 882.

³⁷⁾ Viz UN Doc. A/RES/51/229 (8. 7. 1997).

3. ZÁSADA MEZINÁRODNÍ ODPOVĚDNOSTI ZA EKOLOGICKÉ ŠKODY JAKO PACTUM DE CONTRAHENDO

Na rozdíl od výše uvedených zásad, které jsou stručným a zobecněným výrazem platných pravidel mezinárodního práva životního prostředí, v případě mezinárodní odpovědnosti se dostáváme do citlivé sféry, ve které státy jen velmi opatrně přijímají závazky k náhradě škody, zvláště když typické škody na životním prostředí vznikají často z činností, které nejsou zakázané mezinárodním právem, nebo je provádějí soukromé osoby a nikoliv stát (jeho orgány). Nežřídkou se setkávají oba tyto znaky. Ovšem z hlediska obecného mezinárodního práva je předpokladem vzniku odpovědnosti státu jak porušení platného mezinárodního závazku (objektivní prvek), tak přičitatelnost takového chování státu (subjektivní prvek).³⁸⁾ Není proto divu, že podle pravidel obecného (obyčejového) mezinárodního práva za mnohé škody v oblasti životního prostředí žádný stát nenese odpovědnost.

Vzhledem k problematické aplikaci obecných pravidel o odpovědnosti států vznikla objektivní potřeba vyplnit tuto mezeru speciálními smluvními pravidly. Do Stockholmské deklarace se tak dostal princip odpovědnosti spíše ve formě obecného závazku států taková pravidla mezinárodní odpovědnosti v budoucnu přijmout (*pactum de contrahendo*). Podle zásady 22 výše uvedené deklarace se pouze uvádí, že „*Státy mají povinnost spolupracovat s cílem dále rozvinout mezinárodní právo v otázkách odpovědnosti a náhrady škody obětem znečišťování a jiných ekologických škod, jež byly způsobeny činnostmi prováděnou v rámci jurisdikce států, nebo činnostmi prováděnou pod jejich kontrolou v oblastech mimo jejich jurisdikci.*“³⁹⁾

Z této zásady nevyplývá bezprostřední závazek států nést odpovědnost za škody způsobené na životním prostředí, tím méně z něho lze dovozovat konkrétní formu odpovědnosti, např. odpovědnost za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem. Taková povinnost k náhradě ekologických škod může být založena pouze na základě speciální smlouvy. Zásada 22 ostatně ani neupřesňuje, zda má na mysli rozvoj pravidel mezinárodní odpovědnosti států (*State responsibility*) za protiprávní chování, nebo mezinárodního ručení (*international liability*) za škodlivé následky nezakázaných činností, anebo mezinárodně unifikované občanskoprávní odpovědnosti (*civil liability*). Konkrétní naplnění obsahu této zásady bylo tak vědomě ponecháno na další praxi států.

4. PROGRAMOVÉ ZÁSADY A POJMY MPŽP DE LEGE FERENDA

Třebaže se ještě nejedná o nesporná pozitivně právní pravidla (*lex lata*), význam těchto programových zásad pro rozvoj mezinárodního práva životního prostředí je velký. Je tomu tak proto, že podobně jako v jiných oblastech mezinárodního práva i zde přijímání takovýchto zásad cestou doporučujících, programových

³⁸⁾ Srov. čl. 2 kodifikačního návrhu Komise pro mezinárodní právo; Report of the ILC, GAOR, Fifty-sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10), s. 68 an.

³⁹⁾ Viz *M. Potočný – J. Ondřej*, op. cit., s. 139.

dokumentů na mezinárodních konferencích či v rámci orgánů OSN může hrát roli katalyzátoru při vytváření nového obecného pravidla.⁴⁰⁾ Vedle stabilizace obyčejových norem mohou tyto zásady předznamenat i obsah budoucí smluvní normotvorby.⁴¹⁾ Řada z těchto programových zásad souvisí s klíčovým pojmem „trvale udržitelného rozvoje“.

(a) *Zásada trvale udržitelného rozvoje*

V tomto případě jde spíše než o „zásadu“ ve smyslu obecného postulátu či pravidla chování o obecný pojem, který vyjadřuje společenské potřeby a cíle ochrany životního prostředí a hospodářského rozvoje. Pojem trvale udržitelného rozvoje usiluje o smíření požadavků ochrany životního prostředí i rozvoje. Vzhledem k tomu, že jde o obecný pojem, nemá jedinou normativní definici, ale vyskytuje se v různých kontextech. Zásada trvale udržitelného rozvoje je tak formulována např. v principech 3 a 4 Deklarace z Rio de Janeiro (1992).⁴²⁾ Kromě toho se odkazy na ní dostávají do preambul většiny novějších mezinárodních úmluv, jako je Úmluva o biologické rozmanitosti (Rio, 1992) nebo Rámcová úmluva o klimatických změnách (Rio, 1992).

Zásada trvale udržitelného rozvoje v sobě zahrnuje zájem, aby rozvoj i stav životního prostředí odpovídal zájmům současných i budoucích generací (vztah mezigenerační solidarity). Dále zahrnuje aspekty solidarity v rámci jedné generace na národní i mezinárodní úrovni, aby všichni lidé měli prospěch z využívání přírodních zdrojů i zdravého životního prostředí. To se týká též pomoci vyspělých států chudším zemím, včetně poskytování vhodných technologií, jak to předvídá zásada 9 Deklarace z Rio de Janeiro. Lze tedy konstatovat, že trvale udržitelný rozvoj je hlavní programovou zásadou mezinárodní ochrany životního prostředí.⁴³⁾

(b) *Zásada předběžné opatrnosti*

Právě v jejím případě platí úzká souvislost s pojmem trvale udržitelného rozvoje. Zásada předběžné opatrnosti současně představuje jednu z nejdůležitějších inovací, které se objevily v oblasti MPŽP v průběhu 90. let 20. století. Souvisí s již známou zásadou prevence, která je zakotvena v řadě smluv, ale bývá též považována za součást obyčejového mezinárodního práva.⁴⁴⁾ Na rozdíl od prevence, zásada předběžné opatrnosti nemá z hlediska svého normativního obsahu i právní formy zatím tak pevné místo. V nejnámější podobě ji formulovala Deklarace z Rio de Janeiro (1992) jako svou zásadu 15:

⁴⁰⁾ Srov. *P.-M. Dupuy*, *Droit international public*, 4e éd., Dalloz, Paris, 1998, s. 299–300.

⁴¹⁾ Srov. *J. Malenovský*, op. cit., s. 147–148.

⁴²⁾ „3. Právo na ekonomický rozvoj musí být naplňováno tak, aby mohly být spravedlivě uspokojovány potřeby rozvoje i životního prostředí současných i budoucích generací.

4. K dosažení trvale udržitelného rozvoje se ochrana životního prostředí musí stát integrální součástí procesu rozvoje a nemůže být posuzována odděleně.“

⁴³⁾ Srov. *J. Ondřej*, op. cit., s. 79–80.

⁴⁴⁾ Srov. *P.-M. Dupuy*, op. cit. 7, s. 889.

„Státy musí za účelem ochrany životního prostředí přijímat podle svých schopností preventivní přístupy. Tam, kde hrozí vážná nebo nenapravitelná škoda, nesmí být nedostatek vědecké jistoty zneužit pro odklad účinných opatření, která by mohla zabránit poškození životního prostředí.“⁴⁵⁾

Zásada předběžné opatrnosti se pak objevila ve většině nových smluv o ochraně životního prostředí. Má proto patrně ze všech „programových“ či „rozvojových“ zásad nejbliže k zásadám MPŽP *de lege lata*. Tomu, aby se definitivně prosadila jako norma obecného mezinárodního práva, však zatím brání dva problémy. Jednak jde o ne zcela jednotný výklad jejího obsahu. Podle užšího pojetí, které více odpovídá textu zásady 15 Deklarace z Ria, nedostatek vědecké jistoty nesmí vést státy k odložení opatření na ochranu životního prostředí. Druhé, podstatně radikálnější pojetí vykládá obsah této zásady tak, že stát se musí vzdát činností, které by mohly způsobit újmu životnímu prostředí, dokonce i když stávající vědecké poznatky neumožňují prokázat, v jaké míře by tyto činnosti mohly být škodlivé. Takové pojetí by pak mělo za následek přesun důkazního břemene na stát, který je údajným zdrojem poškození životního prostředí, že přijal všechna myslitelná preventivní opatření bez ohledu na jejich nezbytnost zdůvodněnou dosavadním vědeckým poznáním. Toto příliš široké pojetí principu předběžné opatrnosti však odmítl aplikovat Mezinárodní soudní dvůr v případě *Gabčíkovo-Nagymaros*.⁴⁶⁾

Druhý závažný problém spojený s prosazením zásady předběžné opatrnosti představují ekonomické implikace pro státy a podnikatelské subjekty. V situaci, kdy právní povaha zásady není dosud zcela stabilizovaná, je velmi obtížné prosazovat její důslednou aplikaci, která hrozí vážnými dopady na hospodářský rozvoj.

(c) Zásada společného zájmu lidstva

Tato zásada či spíše obecný koncept opět vyjadřuje v abstraktní podobě vědecky a společensky zdůvodněnou nezbytnost ochrany životního prostředí. Nejde ani tak o zobecnění konkrétních pravidel, jako spíše o obecný cíl, v jehož světle je třeba interpretovat jednotlivá pravidla mezinárodního práva životního prostředí. Není proto náhodou, že se objevuje především v preambulích novějších mnohostranných úmluv, např. Úmluvy o biologické rozmanitosti nebo Rámcové úmluvy o klimatických změnách (1992).

Zároveň jde o pojem, který formuloval Mezinárodní soudní dvůr ve svém posudku ve věci *legality hrozby a použití jaderných zbraní* (1996)⁴⁷⁾ a potvrdil v rozsudku ve věci *Gabčíkovo-Nagymaros* (1997).⁴⁸⁾ Životní prostředí není abstrakce, ale prostor, kde žijí lidské bytosti a na němž závisí kvalita jejich života a zdraví, a to i pro budoucí generace. Pojem společného zájmu lidstva se tudíž musí vykládat ve vztahu ke konkrétním skutečnostem. Podle tohoto výkladu má jak prostorou dimenzi, ve

⁴⁵⁾ Viz M. Potočný, J. Ondřej, op. cit., s. 146.

⁴⁶⁾ Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 121–123; P.-M. Dupuy, op. cit. 7, s. 889–890.

⁴⁷⁾ Advisory Opinion of 8 July 1996, ICJ Reports 1996, s. 241–242, § 29.

⁴⁸⁾ Judgment of 25 September 1997 (Hungary/Slovakia), ICJ Reports 1997, § 53, 112.

kteří tento vystupuje jako *společné dědictví lidstva*, tak časovou dimenzi, která se projevuje v pojmu *práv budoucích generací*.⁴⁹⁾

Pojem *společné dědictví lidstva* byl poprvé oficiálně formulován v průběhu Konference OSN o mořském právu. Do smluvních dokumentů se dostal poprvé v Úmluvě OSN o mořském právu (1982)⁵⁰⁾ ve vztahu k mořskému dnu za hranicí národní jurisdikce a poté v Dohodě o činnosti států na Měsíci a jiných nebeských tělesech (1979)⁵¹⁾ ve vztahu k Měsíci. V obou těchto smlouvách se pojem (nazývaný též zásada) společného dědictví lidstva vztahuje k tzv. mezinárodním prostorům, kde je zakázáno uplatňovat suverenitu států. Obsah této zásady však nevyjadřuje charakter *extra dispositionem* (zákaz přivlastnění si) těchto prostor, což je upraveno obyčejovými pravidly obecného mezinárodního práva. Společné dědictví lidstva je naopak programovou zásadou, která postuluje určitý způsob využívání – a přitom i ochrany – přírodních zdrojů nacházejících se v těchto oblastech. Primární cíl tohoto pojmu ovšem tkví ve snaze prosadit určitý způsob spravování, využívání a rozdělování přírodního bohatství ve prospěch širší skupiny států, než jsou hospodářsky a technologicky nejvyspělejší země světa. V tomto smyslu jde i o určitou odezvu postulátů tzv. Nového mezinárodního ekonomického pořádku. Proto – navzdory pozitivnímu zakotvení ve smlouvách – tento pojem zůstává poměrně vágní, což ho řadí do skupiny programových zásad. Kromě politické třaskavosti trpí také právní neurčitostí, co do obsahu i oprávněného subjektu. Lidstvo jako takové není subjektem mezinárodního práva, tím méně jím pak mohou být budoucí generace. Subjektem jsou však státy, popř. mezinárodní orgány či organizace jimi založené, jako např. Mezinárodní organizace pro mořské dno.⁵²⁾ Navíc ve výše uvedených oblastech (Měsíc a mořské dno), jak se zdá, v důsledku zásadních politických a ekonomických změn od doby přijetí těchto smluv právní konstrukce „společného dědictví lidstva“ se v praxi neprosadila. Třebaže formálně nikdy nedošlo k jeho zrušení, obsah pojmu byl následnou praxí států do značné míry vyprázdněn.⁵³⁾

Nicméně tento pojem má i jiný obsah, který je méně problematický a bezprostředně souvisí s problematikou životního prostředí. V této, poněkud změněné podobě se objevil v Úmluvě UNESCO o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (1972). Zde jde o daleko praktičtější instrument, který podává v čl. 2 poměrně přesnou definici „přírodního dědictví“ a v dalších ustanoveních ukládá státům, na jejichž území se objekty nacházejí, povinnosti k jejich ochraně, přičemž respektuje

49) Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 129–130.

50) Viz český text Úmluvy, sdělení MZV č. 240/1996 Sb.

51) Viz český text Dohody, v: M. Potočný, J. Ondřej, op. cit., s. 126–130.

52) Srov. J. Malenovský, op. cit., s. 99.

53) Úmluva OSN o mořském právu (1982) vstoupila v platnost až v listopadu 1994, poté co kolem paděsáti průmyslových států podepsalo Dohodu týkající se Části XI Úmluvy, která bude mít v případě neslučitelnosti jejích ustanovení s Úmluvou OSN přednost. Tím se podařilo uvést Úmluvu OSN v platnost, ovšem za cenu, že její nejpokrokovější aspekty týkající se využívání zdrojů mořského dna byly z ní fakticky „vymazány“. Jak v případě Měsíce, tak u mořského dna pokus o výraznou změnu mezinárodního práva zavedením režimu „společného dědictví lidstva“ prostě neuspěl. Srov. P.-M. Dupuy, op. cit. 40, s. 636–640; P.-M. Martin, Les échecs du droit international, PUF, Paris, 1996, s. 29–30; P. Šturma, Mezinárodní právo na prahu 21. století, in: Mezinárodní právo na přelomu tisíciletí, AUC Iuridica 3–4/1998, Praha, 1999, s. 27–28.

jak suverenitu států, tak i – s nezbytnými omezeními – práva vlastníků. V současnosti bylo zapsáno na seznam UNESCO již přes 500 přírodních a kulturních památek a stanovišť celosvětového významu. Podobná myšlenka ochrany přírodního dědictví je obsažena i v Úmluvě o ochraně evropských volně žijících druhů a jejich přirozených sídlišť (Bern, 1979). V modifikované podobě, jako společný zájem lidstva na zachování a předání budoucím generacím určitých ekosystémů, se tato zásada objevuje také ve smlouvách o ochraně přírodních zdrojů Antarktidy.⁵⁴⁾

Podle názorů zobecňujících znaky pojmu ve všech jeho modifikacích „společné dědictví lidstva“ lze charakterizovat třemi znaky: (1) výlučné užití k mírovým účelům, (2) rozumné využívání zdrojů v duchu jejich ochrany a (3) dobrá správa a předání budoucím generacím.⁵⁵⁾ S posledně jmenovaným aspektem ovšem souvisí i druhá dimenze zásady společného zájmu lidstva, kterou je mezigenerační solidarita. Na ni, resp. *práva budoucích generací* odkazují Stockholmská deklarace, zásada 3 Deklarace z Rio de Janeira i některé smlouvy, jako čl. 3 odst. 1 Rámcové úmluvy o klimatických změnách. Vesměš však jde o pouhá prohlášení cílů, kterým chybí konkrétní normativní obsah. Jako zajímavé se jeví pokusy části nauky konstruovat obsah tohoto pojmu s využitím analogie institutu *trust* známého z anglo-amerického práva.⁵⁶⁾ Tato právní konstrukce nicméně dosud nemá oporu v platném mezinárodním právu, a tak zůstává na úrovni programové zásady.

(d) Zásada společných, ale diferencovaných povinností

Tato zásada patří k nejnovějším programovým principům MPŽP. V explicitní formě byla poprvé formulována jako „*Principle of Common but Differentiated Responsibilities*“ společně s pojmem „globálního partnerství“ v zásadě 7 Deklarace z Rio de Janeira (1992):

„*Státy musí spolupracovat v duchu globálního partnerství s cílem zachování, ochrany a obnovení zdravých ekosystémů Země. Vzhledem k odlišné míře, jíž státy přispívají ke globálnímu zhoršování stavu životního prostředí, mají tyto státy společnou, ale diferencovanou zodpovědnost. Vyspělé země uznávají svou odpovědnost v mezinárodním úsilí ve prospěch trvale udržitelného rozvoje, vzhledem k zatížení světového životního prostředí, které působí jejich společností, a technickým a finančním zdrojům, jimiž disponují.*“⁵⁷⁾

Přestože se tento pojem jeví jako zcela nový a revoluční, ve skutečnosti se jeho obsah v určité míře promítl do všech významných smluv o ochraně životního prostředí uzavíraných na univerzální úrovni od konce 80. let. Počínaje Montrealským protokolem o látkách ztenčujících ozónovou vrstvu Země (1987), přes Basilejskou úmluvu o kontrole nebezpečných odpadů přes hranice států (1989), až po Rámcovou

⁵⁴⁾ Srov. A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 131–132.

⁵⁵⁾ *Ibid.*, s. 133.

⁵⁶⁾ Srov. zejm. E. Brown-Weiss, In *Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony and Intergenerational Equity*, Transnational Publ., New York, 1988; A. Kiss – J.-P. Beurier, op. cit., s. 133.

⁵⁷⁾ Srov. překlad v: M. Potočný, J. Ondřej, op. cit., s. 145 s opravami autora (podle francouzského znění).

úmluvu o klimatických změnách (1992), všechny instrumenty předvídají transfery technologií a finanční pomoc ze strany vyspělých států pro rozvojové země.

(e) Zásada „znečištitel platí“ (*polluter pays, pollueur-payeur*)

Naposled uvedená zásada představuje na evropské úrovni, resp. v rámci států OECD již poměrně dlouho uznávaný a prakticky uplatňovaný ekonomicko-právní princip vedoucí k internalizaci nákladů na ochranu životního prostředí. Tyto náklady jsou přenášeny ze států na skutečné znečištovatele, kteří svou výrobou či jinou ekonomickou činností zatěžují životní prostředí.⁵⁸⁾ Na této regionální úrovni lze již hovořit o pozitivně právních pravidlech, jejichž zobecněným vyjádřením je zásada „znečištitel platí“. Může se proto jednat o obecnou zásadu právní ve smyslu pravidla společného vnitrostátním právním řádům mnoha států. Situace v jiných částech světa, zejm. v rozvojových zemích, je však dosti odlišná. Na univerzální úrovni tento princip byl sice připomenut v zásadě 16 Deklarace z Rio de Janeiro (1992), avšak spíše v obecné a opatrně formulované podobě.⁵⁹⁾ Proto má zde spíše programový charakter. Teprve budoucí vývoj ukáže, zda se ze zásady *de lege ferenda* stane i obecně platné pravidlo, anebo zůstane jako *lex lata* pouze součástí partikulárního evropského práva a instrumentů OECD.

5. SHRNUTÍ

Význam zásad a obecných pojmů není dobré přeceňovat ani podceňovat. Na jedné straně samozřejmě nemohou nahradit normativní funkci konkrétních, právně závazných pravidel. Na straně druhé však usnadňují systematizaci a výklad jednotlivých odvětví práva. V případě mezinárodního práva životního prostředí, které je dnes natolik rozsáhlé a rychle se rozvíjející, že může být pokládáno za laboratoř, v níž se ověřují nové instituty a techniky mezinárodního práva, to platí dvojnásob. Přitom je ovšem třeba rozlišovat mezi zásadami, které vyjadřují (zobecňují) platná pravidla, a programovými zásadami, které vyjadřují potřeby mezinárodního společenství a naznačují, popř. stimulují budoucí rozvoj norem MPŽP.

⁵⁸⁾ Podrobnější výklad této zásady se podává v souvislosti s odpovědností a alternativními mechanismy k náhradě škody na životním prostředí; viz P. Šturma, Mezinárodní odpovědnost za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem, in: Č. Čepelka, D. Jílek, P. Šturma, Mezinárodní odpovědnost, Spisy PF MU No. 261, Brno, 2003, s. 162–171.

⁵⁹⁾ „Státní úřady by měly usilovat o to, aby výdaje na životní prostředí braly v úvahu mezinárodní souvislosti, aby byly využívány ekonomické nástroje a aby bylo dodržováno pravidlo, že náklady související se znečištěním by měl v zásadě nést znečištitel; přitom by měl být brán ohled na veřejný zájem a neměly by být narušovány mezinárodně obchodní vztahy a investiční aktivity.“ (Viz M. Potočný, J. Ondřej, op. cit., s. 147.)

Pavel Šturma

PRINCIPLES OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW

Summary

Within any legal system, one can distinguish between general concepts and principles on the one hand, and specific, detailed rules on the other hand. Since the term „principles“ seems to be used as *homonymum* by the doctrine of International Law, it is vital to make a clear distinction of its different meanings. In fact, international legal documents as well as the doctrine usually refer to principles of International Environmental Law in two or three meanings. The first one includes the principles representing - in generalized expression - binding legal norms (*lex lata*). They include (a) the principle of state sovereignty and non-harmful use of environment outside the national jurisdiction; (b) the principle of protection and conservation of the environment and natural resources; (c) the principle of international cooperation in environmental protection; (d) the principle of exchange of information on activities involving a risk of environmental harm; (e) the principle of prevention; (f) the principle of equitable use of the shared natural resources.

Of a different nature seems to be the principle of international responsibility and liability for damage to environment. It appears in Principle 22 of the 1972 Stockholm declaration merely as a *pactum de contrahendo*. Its normative content is not yet well established in general international law and depends on provisions of the specific international treaties.

Another set of principles can be called general concepts and principles of International Environmental Law *de lege ferenda*. Having mostly the nature of recommendation or programme, those principles reflect the recent achievements and stimulate the future development in this particular field of law. They include (a) the concept of sustainable development; (b) the precautionary principle; (c) the principle of common concern of humanity; (d) the principle of common but differentiated responsibilities; (e) the principle „polluter pays“.

The actual role of the principles should be neither overestimated nor underestimated. They are not able to replace a normative function of the specific legal rules. However, they make easier the systematization and interpretation of various branches of law. This is true especially in International Environmental Law, which has today developed in a very large and dynamic branch. This *corpus juris* may be even considered as a laboratory used for testing new institutions, concepts and techniques of International Law.

OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

JAN ONDŘEJ

Antarktický kontinent zahrnuje oblast okolo jižního pólu o velikosti více než 14 miliónů čtverečních kilometrů. Uvádí se, že tvoří dvacet šest procent divoké přírody na světě a pokrývá jej devadesát procent veškerých ledovců na Zemi a obsahuje sedmdesát procent čerstvé vody na planetě¹⁾. Antarktida vedle samotného kontinentu zahrnuje dalších 36 miliónů čtverečních kilometrů oceánu. Je zde jen omezený život na zemi a vysoce produktivní mořský ekosystém, který zahrnuje několik druhů rostlin, omezený počet druhů mořských savců a ptáků, kteří byli schopni se adaptovat na drsné podmínky. Potravní řetězec je založen na krillu (angl. krill), jedná se o drobné mořské korýše, součást planktonu na kterých jsou ostatní zvířata závislá. Je to důležitá složka potravního řetězce mořského ekosystému. Antarktida je rozsáhlou ledovou pouští, takže život je koncentrován do několika pobřežních oáz. Nelídné klimatické podmínky a izolace regionu od jiných oceánů způsobují, že antarktický ekosystém je křehký a unikátní²⁾. Antarktida sehrává důležitou roli rovněž pro udržování klimatické rovnováhy. Antarktický systém – země, oceán, atmosféra – jsou přirozenou chladnicí teplotního systému na zemi. Je tak ovlivňována průměrná teplota na Zemi³⁾. Antarktida je také unikátní laboratoří pro studium globálních procesů. Poskytuje informace o koncentraci skleníkových plynů a o teplotě atmosféry před mnoha tisíci roky⁴⁾.

Pojem *životní prostředí* (angl. environment) je často používán v souvislosti s Antarktidou. V žádném z antarktických instrumentů smluvních i jiných však není vymezen. Dá se však konstatovat že životní prostředí Antarktidy zahrnuje pozemní a mořské prostředí Antarktidy, dále zahrnuje také kvalitu vzduchu a vody a ochranu různých druhů flóry a fauny. Antarktida je vzájemně závislým a propojeným ekosystémem.

1) Srov. *Sands, P.*, Principles of International Environmental Law I, Manchester University Press, Manchester and New York 1994, s. 520.

2) Srov. *Cousteau, J.-Y. and Charrier, B.*, Introduction: The Antarctic a Challenge to Global Environmental Policy in: *Verhoeven, J., Sands, P., Bruce, M.*, The Antarctic Environment and International Law, Graham and Trotman / Martinus Nijhoff, London, Dordrecht, Boston, 1992, s. 6.

3) Srov. *Cousteau, J.-Y. and Charrier, B.*, op. cit. 2, tamtéž.

4) Srov. *Sands, P.*, op. cit. 1, tamtéž.

Lidská činnost v Antarktidě se v současnosti omezuje na vědecký výzkum (angl. scientific research), rybolov, turistiku a námořní a leteckou dopravu. Rozvoj veškeré lidské činnosti v Antarktidě zvyšuje, jak konstatuje J. Cousteau a B. Charrier, místní znečištění a způsobuje degradaci lokalit a narušení populace zvířat. Může rovněž dojít k narušení prostředí odpadními látkami. Jako příklad lze uvést ropnou skvrnu způsobenou potopením argentinské loď Bahia Paraiso v roce 1989⁵⁾. Zamorení ropou při haváriích lodí způsobuje následky, které přetrvávají po dlouhou dobu a velmi negativně působí na životní prostředí. Rovněž činnost vědeckých stanic způsobuje určité znečištění a škodlivé účinky má i turistika.

K negativnímu ovlivňování životního prostředí může docházet různým způsobem, vedle výše zmíněného *znečišťování* také *neracionálním hospodařením přírodními zdroji* nebo *jiným poškozováním*⁶⁾. Požadavek racionálního hospodaření s přírodními zdroji se týká *ochrany živých zdrojů*. V této souvislosti vyvstává otázka do jaké míry dovolit či zakázat rybolov nebo lov zvěře. Vedle živých zdrojů Antarktidy je jedním z nejsložitějších problémů otázka *využívání nerostných zdrojů* tohoto kontinentu. „Byly zjištěny velké zásoby železné rudy, zlata, cínu, olova, mědi, stříbra, síry, nafty⁷⁾.“ Těžba těchto surovin by mohla mít značné důsledky pro životní prostředí Antarktidy. Mimo jiné např. drsné klimatické podmínky na tomto kontinentě by mohly zapříčinit poškození průmyslových zařízení a vyvolat tak neodvratitelné důsledky pro antarktický ekosystém⁸⁾. Případná těžba nerostných zdrojů může vést k narušení prostředí Antarktidy, což může mít důsledky pro životní prostředí na celé planetě.

Nezbytnost zvýšené ochrany Antarktidy je zřejmá. Již dnes je značným nebezpečím pro celou planetu tání antarktických ledovců, které může negativně ovlivnit výskyt planktonu, který je základní součástí mořského potravinového řetězce. Hrozba tajících ledovců, ale ohrožuje i pevninu. Ekologický program OSN (UNEP) varoval, že rostoucí globální teploty např. způsobí, že horská jezera v Nepálu a Bhútanu se vylíjí z břehů⁹⁾.

Předpokladem pro zachování životního prostředí Antarktidy je vytvoření určitého normativního právního základu. Základem pro mezinárodněprávní úpravu Antarktidy je Smlouva o Antarktidě¹⁰⁾ z roku 1959. Do jejího uzavření nebyla přijata žádná speciální mezinárodní smlouva, která by se týkala Antarktidy. Rovněž se neustálila žádná obyčejová pravidla. Existovaly však některé mezinárodní smlouvy, které se dílčím způsobem dotýkaly oblasti Antarktidy a zejména moří okolo ní. Jednalo se např. o Mezinárodní úmluvu pro regulaci lovu velryb z roku 1946.

⁵⁾ Srov. Cousteau, J.-Y. and Charrier, B., op. cit. 2, tamtéž.

⁶⁾ Srov. Ondřej, J., Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století, AUC Iuridica 3–4/1998, Univerzita Karlova, Praha 1999, s. 74.

⁷⁾ Srov. Mencer, G., Mezinárodní právní režim Antarktidy, nakl. Československé akademie věd, Praha 1963, s. 15.

⁸⁾ Srov. Cousteau, J.-Y. and Charrier, B., op. cit. 2, s. 7.

⁹⁾ Srov. Právo z 23. května 2002.

¹⁰⁾ Srov. Český text Smlouvy o Antarktidě in: č. 70/1962 Sb.

Smlouva o Antarktadě platí pro oblast na jih od 60. stupně jižní šířky včetně plovcích ledovců. Vztahuje se i na ostrovy a souostroví v této oblasti, např. jižní Orkneje nebo jižní Shetlandy. Smlouva se však nedotýká výkonu práv, které vyplývají z mezinárodního práva o volném moři (čl. VI). Znamená to, že státy mají v této oblasti právo využívat svobody volného moře (plavba, rybolov apod.)¹¹⁾. Tím je vymezena oblast působnosti Smlouvy.

Smlouva byla uzavřena na dobu neurčitou, po uplynutí třiceti let této Smlouvy v platnost (vstoupila v platnost v roce 1961) však může některá ze smluvní stran, jejichž zástupci mají právo účastnit se konferencí předvídaných v čl. IX, požádat vládu u níž je Smlouva uložena svolat konferenci všech smluvních stran, která bude jednat o tom, jak je Smlouva prováděna (čl. XII odst. 2a).

Význam Smlouvy spočívá mimo jiné v tom, že „zmrazila“ nároky sedmi¹²⁾ států, které byly vůči Antarktadě od počátku 20. století uplatňovány. Tyto nároky znamenaly nebezpečí rozdělení Antarktady, navíc se vzájemně překrývaly a bylo zde nebezpečí vzniku konfliktů mezi státy. Po dobu platnosti Smlouvy *nemohou být uplatněny stávající nároky a ani nemohou být vzneseny žádné nové nároky* (čl. IV odst. 2). Bylo tím tak překonáno nebezpečí hrozících mezinárodních konfliktů a zejména vytvořen předpoklad pro potřebu intenzivního výzkumu Antarktady. Smlouva v tomto smyslu zajišťuje „svobodný vědecký výzkum v Antarktadě a spolupráci v tomto směru ...“ (čl. II). Všechny státy mají tak právo provádět vědecký výzkum v Antarktadě.

Důležitým ustanovením pro využívání Antarktady je požadavek, aby sloužila výhradně mírovým účelům a zákaz jakýchkoli opatření vojenského charakteru (čl. I). Pokud jde o způsoby dovoleného využívání, s výjimkou vědeckého výzkumu, Smlouva neupravuje otázku průzkumu a těžby nerostných zdrojů ani využívání živých zdrojů Antarktady. Rovněž neobsahuje výslovná ustanovení o ochraně životního prostředí Antarktady, slovo životní prostředí (angl. environment) není zmíněno¹³⁾ v této Smlouvě. Důvodem je podle S. K. N. Blaye¹⁴⁾ ta skutečnost, že v době přijetí Smlouvy o Antarktadě ochrana životního prostředí nepatřila mezi tak významné otázky mezinárodní agendy. Z hlediska ochrany prostředí Antarktady je však významný čl. V Smlouvy, který zakazuje jakékoli jaderné výbuchy v Antarktadě, tj. i pro mírové účely, jakož i zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu v této oblasti.

Právní režim Antarktady v současnosti nevytváří pouze Smlouva o Antarktadě, nýbrž činnost v Antarktadě je regulována souborem norem, které vytvářejí *antarktický smluvní systém*. Tento systém je definován v jedné z pozdějších smluv, která je jeho součástí Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktadě z roku 1991¹⁵⁾.

¹¹⁾ Srov. Ondřej, J., Právo mezinárodních prostorů, Univerzita Karlova, Právnická fakulta – ediční středisko, 2. rozšířené a doplněné vydání, Praha 2002, s. 15.

¹²⁾ Jednalo se o Francii, Velkou Británii, Norsko, Argentinu, Chile, Austrálii, Nový Zéland.

¹³⁾ Srov. Van der Essen, Welcome in: Verhoen, J., Sands, P., Bruce, M., op. cit. 2, s. 1.

¹⁴⁾ Srov. Blay, S. K. N., New Trends in the Protection of the Antarctic Environment: the 1991 Madrid Protocol, American Journal of International Law, vol. 86, No. 2, 1992, s. 379.

¹⁵⁾ Srov. Text Protokolu in : Watts, A., International Law and the Antarctic Treaty System, Grotius Publications Limited, Cambridge 1992, s. 404 a násl.

Podle čl. 1 písm. e) Protokolu z roku 1991 je systém tvořen a) Smlouvou o Antarktidě, b) opatřeními učiněnými podle Smlouvy o Antarktidě, c) přidruženými mezinárodními instrumenty, kterými jsou v současnosti další čtyři smlouvy. Jedná se o Úmluvu o zachování antarktických tuleňů z roku 1972, Úmluvu o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980, Úmluvu o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy z roku 1988 a o Protokol o životním prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě z roku 1991 a dále se jedná o opatření učiněná podle těchto instrumentů. Z hlediska ochrany *životního prostředí Antarktidy jsou právně relevantní všechny čtyři výše uvedené smlouvy.*

Antarktidy se dotýkají také další smlouvy, které nepatří do systému Smlouvy o Antarktidě. V Příloze II k Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 je výslovně uvedena Mezinárodní úmluva pro regulaci lovu velryb (čl. 7). Rovněž několik dalších smluv jako Úmluva OSN o mořském právu z roku 1982, smlouvy které se týkají ochrany mořského prostředí a také Basilejská úmluva o nakládání s nebezpečnými odpady z roku 1989 jsou aplikovatelné na antarktickou oblast¹⁶⁾.

Opatření učiněná podle Smlouvy o Antarktidě jsou přijímána na *konzultativních schůzkách* Smlouvy o Antarktidě. Daných schůzek se mohou zúčastnit pouze státy, které patří do první a druhé skupiny smluvních států Smlouvy o Antarktidě. První skupinu tvoří dvanáct původních smluvních států, které jsou uvedeny v preambuli Smlouvy (čl. IX odst. 1). Druhou kategorií představují státy, které projevují svůj zájem o Antarktidu tím, že tam vyvíjí podstatnou vědeckou nebo výzkumnou činnost, jako je vybudování vědecké stanice nebo vyslání vědecké expedice (čl. IX odst. 2). V současnosti se jedná o dalších třináct států. Vedle těchto dvou kategorií jsou smluvní stranou další státy, celkem čtrnáct, které tvoří třetí skupinu smluvních států. Tato třetí skupina má omezená práva v tom smyslu, že nemá právo účastnit se konzultativních schůzek a mít vliv na další rozvoj antarktického smluvního systému.

Smlouva o Antarktidě počítá s konáním *konzultací* smluvních států první a druhé skupiny. Smyslem těchto konzultací, které jsou od jejich prvního konání v roce 1961 označeny jako Konzultativní schůzky je činit *doporučení* (angl. recommendation) smluvním státům, která by přispěla k uskutečnění zásad a cílů této Smlouvy (čl. IX odst. 1). Tato opatření vstoupí v platnost po schválení všemi smluvními stranami, jejichž zástupci měli právo účastnit se Konzultativních schůzek (čl. IX odst. 4). Vzniká otázka právní závaznosti těchto opatření. A. Watts¹⁷⁾ konstatuje, že výraz vstoupit v platnost (angl. become effective) není synonymem pro právní závaznost, i když tento význam není vyloučen. Určitý postup jak vykládat význam přijatých doporučení je vyjádřen v Doporučení XV–1. Pro právní povahu závazků v existujících opatřeních je nezbytná jejich větší přesnost (angl. to state those obligations with greater precision) a důležitá je také forma těchto opatření. Jako příklad je možné uvést Dohodnutá opatření pro zachování antarktické flóry a fauny z roku 1964. Z hlediska formy jsou tato Dohodnutá opatření spíše smlouvou, jejich ustanovení jsou obsažena

¹⁶⁾ Srov. Sands, P., op. cit. 1, s. 521.

¹⁷⁾ Srov. Watts, A., op. cit 15, s. 25.

v řadě článků a jejich jazyk je spíše závazkem než doporučením. (A. Watts, s. 28.) Také obsahují formální ustanovení, pro schválení stranami Konzultativních schůzek a pro přijetí *jakýmkoli jinými stranami* Smlouvy o Antarktidě, tj. nejenom těch, které se zúčastní Konzultativních schůzek (podrobněji o těchto Dohodnutých opatřeních níže).

A. OCHRANA ŽIVÝCH ZDROJŮ ANTARKTIDY

Mezi opatřeními zmíněnými ve Smlouvě o Antarktidě jsou výslovně uvedena opatření o *ochraně a uchování živých zdrojů v Antarktidě* (čl. IX odst. 1, písm. f). Je zde zmínka jen o živých zdrojích Antarktidy. Navzdory této omezené formulaci, je třeba dané ustanovení interpretovat široce, jak soudí S. K. N. Blay¹⁸⁾. Existuje podle jeho názoru spojení mezi živými zdroji Antarktidy a fyzikálním prostředím ve kterém žijí. V tomto smyslu dává čl. IX odst. 1, písm. f smluvním stranám *základ pro rozvoj nařízení týkajících se ochrany životního prostředí Antarktidy*¹⁹⁾.

Pokud jde o výčet opatření uvedených v čl. IX Smlouvy o Antarktidě, konstatuje A. Watts²⁰⁾, že se jedná pouze o příkladný výčet opatření. Většina z přibližně dvou set doporučení (více než 50 procent) přijatých na Konzultativních schůzkách se týká právě ochrany životního prostředí Antarktidy.

Na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě jsou řešeny různé otázky, které se týkají ochrany životního prostředí této oblasti. Mezi otázkami, které jsou zde řešeny patří *ochrana živých zdrojů Antarktidy*, problematika *nerostných zdrojů*, činnost *antarktických stanic z hlediska ochrany prostředí*, zabývají se také *znečištěním, které je způsobeno ropou*, otázkou dopadů *turistiky* na prostředí Antarktidy.

Jedno z prvních a nejdůležitějších doporučení, které se týká *živých zdrojů* Antarktidy je doporučení III–8 přijaté v roce 1964. Jeho přílohou jsou *Dohodnutá opatření pro zachování antarktické flóry a fauny*²¹⁾. Tato Opatření rozvíjejí Obecná pravidla pro zachování živých zdrojů I–8, která byla přijata na první Konzultativní schůzce v roce 1961 a na ně navazovalo Doporučení II–2 o Zachování antarktické flóry a fauny z druhé Konzultativní schůzky.

Dohodnutá opatření z roku 1964 se vztahují na stejnou oblast jako Smlouva o Antarktidě, tj. na antarktický kontinent včetně ostrovů a plovoucích ledovců na jih od 60. stupně jižní šířky (čl. I odst. 1). Nemají však vliv na práva nebo na výkon práv jakéhokoli státu s ohledem *na volné moře* uvnitř oblasti působnosti Smlouvy (čl. II odst. 2). Nevztahují se na *lov a rybolov* v přilehlých mořích²²⁾. Na této Konzultativní schůzce však bylo rovněž přijato Doporučení III–11, které se týká dobro-

¹⁸⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, tamtéž.

¹⁹⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, tamtéž.

²⁰⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 256.

²¹⁾ Srov. Handbook of the Antarctic Treaty System, part 1, fifth edition, Cambridge 1987, s. 2103 a násl.

²²⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 380.

volné regulace mořského lovu tuleňů a odchytu zvěře na plouvoucích ledovcích jižně od 60. stupně jižní šířky²³⁾.

Výjimkou, kdyby daná Opatření *nebyla aplikována* je případ *krajního ohrožení* (angl. extreme emergency), které představuje možnou ztrátu lidského života nebo ohrožení bezpečnosti lodí nebo letadel (čl V).

Dohodnuté Opatření je založeno na *zákazu lovu* zvěře v dané oblasti. Každá zúčastněná vláda zakáže v této oblasti zabítí, poranění, chycení nebo napadnutí původního savce nebo ptáka nebo jakýkoli pokus takového jednání s výjimkou povolených případů (čl. VI odst. 1). Taková povolení mohou být vydána *pouze pro účely* obsažené v čl. VI odst. 2 Dohodnutých opatření. Jedná se o poskytnutí *potravy* nezbytné pro lidi a psi v omezeném množství a v souladu s cíli a zásadami Dohodnutých opatření. Dalším důvodem jsou *vědecká studia* nebo jako *výstavní kusy* pro muzea, zoologické zahrady nebo pro využití ve vzdělávacích nebo kulturních zařízeních.

Dalším krokem k ochraně původních savců a ptáků je vymezení kategorie „zvláště chráněných druhů“, které jsou vymezeny v příloze A, které požívají zvláštní ochrany zúčastněných států (čl. VI odst. 5).

Pro ochranu původních savců a ptáků je rovněž důležitý závazek, aby zúčastněné státy přijaly příslušná opatření k minimalizaci *škodlivého zasahování* (angl. harmful interference) do normálních životních podmínek původních savců nebo ptáků s výjimkami stanovenými v čl. VI. Za škodlivé zasahování je považováno volné pobíhání psů, létání vrtulníků, letadel nebo motorových vozidel takovým způsobem, že ruší ptáky nebo tuleň. Tyto prostředky se nesmí přiblížit do vzdálenosti menší než 200 metrů. Dalším případem zakázaného zasahování je použití výbušnin v blízkosti ptáků a tuleňů nebo použití ručních střelných zbraní v jejich blízkosti (např. v menší vzdálenosti než 300 metrů) a jakékoli rušení pěšími osobami ptáků a kolonií tuleňů během období plození (čl. VII odst. 2). Jsou však dovoleny určité *výjimky* z výše uvedených zákazů z důvodu *založení, zásobování a fungování stanic*. Musí se však jednat o činnost minimálního nezbytného rozsahu při které není dovoleno volné pobíhání psů a použití ručních střelných zbraní.

Pro zabránění *škodlivého zasahování* má každý zúčastněný stát rovněž přijmout všechny rozumné kroky k tomu, aby zmírnil znečištění (angl. alleviation of pollution) vod přilehlých k pobřeží a ledovcovým šelfům (čl. VII odst. 3). Dané ustanovení rozvinulo úpravu obsaženou v Doporučení I–3, které se pouze zmiňovalo o vypouštění nafty z lodí způsobem škodlivým pro zvířata a rostliny, kterých je v Antarktidě nedostatek. Nedostatkem však bylo, že Doporučení se nevztahovalo na likvidaci odpadu (angl. waste disposal) z vědeckých stanic²⁴⁾.

Zájem na ochraně prostředí Antarktidy je vyjádřen i tím, že jsou vytvářeny *zvláště chráněné oblasti* (angl. Specially protected Areas). Celkem bylo vytvořeno 24 chráněných oblastí. Smyslem těchto oblastí je zachování jedinečného ekologického systému (čl. VIII odst. 1). V těchto oblastech je dovolena pouze taková vědecká činnost, která nemůže být prováděna jinde. Toto jednání však nesmí ohrozit přirozený

²³⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 380.

²⁴⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 380.

ekologický systém existující v dané oblasti (čl. VIII odst. 4). Zúčastněné státy musí v těchto chráněných oblastech *zakázat sběr jakýchkoli původních rostlin*, ovšem s dovozenými výjimkami. Je rovněž *zakázáno používání jakýchkoli vozidel* a státy rovněž musí *zakázat vstup svých příslušníků* s výjimkou dovolené vědecké činnosti (čl. VIII odst. 2).

Zvláštní chráněné oblasti vytvořené podle Dohodnutých opatření z roku 1964 jsou oblasti *zvláštního biologického zájmu*. Místa, která nemají povahu míst biologického zájmu nemohou být určena jako zvláštní chráněné oblasti. Zvláště se to týká *míst vědeckého výzkumu*, která nemohou být *prohlášena* za zvláštní chráněné oblasti.

Vědecký výzkum by mohl být ohrožen náhodnými nebo záměrnými zásahy. Státy Konzultativních schůzek si toto nebezpečí uvědomovaly a na sedmé Konzultativní schůzce bylo přijato doporučení VII-3 podle kterého měl být posouzen návrh na vytvoření *míst zvláštního vědeckého zájmu*. Na osmé Konzultativní schůzce v roce 1975 bylo přijato doporučení VIII-3 o *místech zvláštního vědeckého zájmu*. Tato místa by byla vytvořena pouze tehdy, kdy existuje *prokazatelné riziko zásahů*, které by mohly ohrozit vědecký výzkum (odst. 1a i). Dalším důvodem je, že se jedná o oblasti výjimečného vědeckého zájmu a vyžaduje proto dlouhodobou ochranu před škodlivým zasahováním (odst. 1a ii).

Návrhy na určení míst jako míst zvláštního vědeckého zájmu musí být doplněny plány správy, které by měly obsahovat určité údaje týkající se těchto míst. Plány popisují daná místa a vymezují jejich hranice. Obsahují také důvody pro vymezení těchto míst. Stručný popis vědecké činnosti, která je prováděná nebo plánovaná. Obsahují také navrhovaná místa vstupu, cesty pro pěší a vozidla.

Na rozdíl od *zvláštních chráněných oblastí*, které vylučují všechny návštěvníky v maximálně rozumném rozsahu mohou tyto plány dovolit určitý přístup do daných míst, pokud nebudou zasahovat do vědeckého výzkumu.

Původně bylo na osmé Konzultativní schůzce v roce 1975 určeno 7 míst zvláštního vědeckého zájmu. Do devatenácté Konzultativní schůzky v roce 1995 bylo vymezeno celkem 34 míst zvláštního vědeckého zájmu.

Na Konzultativních schůzkách byly vymezeny rovněž další oblasti zvláštní ochrany. V roce 1989 bylo přijato doporučení XV-10 o určení *speciálně vymezených oblastí*. Jsou stanoveny pro oblasti výjimečného geologického, glaciologického, geomorfologického a dalšího zájmu.

Dohodnutá opatření z roku 1964 dále také *zakazují vnášet*, do oblasti na které se vztahuje Smlouva o Antarktidě *jakékoli druhy zvířat nebo rostlin*, které zde nejsou původní (čl. IX, angl. not indigenous). Jsou však stanoveny určité výjimky, které se týkají tažných psů, domácích zvířat a rostlin a laboratorních zvířat a rostlin. Psi však musí být očkováni proti různým nemocem před vstupem do Antarktidy.

Flóra a fauna antarktického kontinentu je poměrně přísně chráněna, což je vyjádřeno již v preambuli Dohodnutých opatření ve které je oblast Smlouvy o Antarktidě prohlášena za „Zvláště zachovávanou oblast“ (angl. Special Conservation Area). S. K. N. Blay²⁵⁾ to považuje za nejvýznamnější aspekt Dohodnutého opatření.

²⁵⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 379.

Poněkud odlišná je situace v případě *antarktických moří*. Lov a rybolov zde není výslovně zakázán, je pouze regulován různými mezinárodními smlouvami.

V oblasti Antarktidy a jejích moří vyvstává otázka lovu *antarktických tuleňů*. Lov tuleňů v antarktických vodách má dlouhou historii a některé druhy byly vyhubeny rozsáhlým komerčním lovem na počátku 19. století²⁶⁾. První mezinárodně dohodnuté kroky týkající se antarktických tuleňů byly učiněny až přijetím *Dohodnutých opatření pro ochranu antarktické fauny a flóry*. Tuleň rounatý a Rossův tuleň byly určeny za zvlášť chráněné druhy (čl. VI odst. 5 a Annex A). Zejména byla nutná ochrana tuleňů, kteří spíše osidlují plovoucí ledovce než omezené pevninské oblasti. V roce 1964 zkušební komise pro lov tuleňů demonstrovala možnou hrozbu komerční exploatace tuleňů na volném moři²⁷⁾. Tato hrozba byla mimo ochranný rozsah *Dohodnutých opatření*, která se ve vztahu k tuleňům týkala hlavně jejich ochrany v kontinentální Antarktidě nebo na antarktických ostrovech nebo přinejmenším v blízkosti břehu a která se výslovně nedotýkala nebo neměla vliv na práva a výkon práv jiných států podle mezinárodního práva pokud jde o volné moře na jih od 60. stupně jižní šířky²⁸⁾.

Z tohoto důvodu smluvní státy Smlouvy o Antarktidě hledaly řešení této situace v podobě mezinárodní smlouvy. V roce 1972 byla uzavřena *Úmluva o zachování antarktických tuleňů*²⁹⁾. Úmluva je výrazem spolupráce států Smlouvy o Antarktidě a vstoupila v platnost v roce 1978.

Úmluva se vztahuje *na moře* na jih od 60. stupně jižní šířky (čl. 1 odst. 1). Na tuleň na pevnině se vztahují Dohodnutá opatření z roku 1964. Úmluva se vztahuje na šest druhů tuleňů specifikovaných v čl. 1 odst. 2. Smluvní státy se v čl. 2 dohodly, že tyto druhy nebudou loveny jejich příslušníky nebo loděmi pod jejich vlajkou, *s výjimkou případů*, kdy je to v souladu s Úmluvou. V této souvislosti se smluvní státy zavázaly v čl. 2 odst. 2, že přijmou pro své příslušníky a loď plující pod jejich vlajkou *zákony, nařízení a jiná opatření*, která jsou nezbytná pro provádění Úmluvy.

Smluvní státy se podle čl. 3 Úmluvy zavazují přijmout čas od času opatření s ohledem na zachování, vědecká studia a racionální a humánní využívání těchto zdrojů. Tato opatření se mimo jiného mají týkat *dovoleného lovu* chráněných a nechráněných druhů, omezení týkajících se pohlaví, velikosti nebo věku každého druhu, lovné sezóny apod.

Počet *dovoleného úlovku* za rok je uveden v Příloze k Úmluvě. Jedná se o 175 tisíc Crabeaterských tuleňů, 12 tisíc leopardích tuleňů a 5 tisíc Weddelových tuleňů. Na druhé straně je *výslovně zakázán lov* rypouše sloního, rypouše rounatého a Rossova tuleň. V Příloze je stanovena také lovná sezóna od 1. září do konce února a naopak je zakázáno lovit mezi 1. březnem a 31. srpnem.

Mimo případy stanovené Úmluvou může smluvní stát *dovolit lov* omezeného počtu tuleňů v případech, kdy se jedná o potravu nutnou pro osoby nebo psy, pro

²⁶⁾ Srov. Ondřej, J., op. cit. 11, s. 87.

²⁷⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 212.

²⁸⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 212.

²⁹⁾ Srov. Text Úmluvy in: Handbook of the Antarctic Treaty System, part 2, fifth edition, Cambridge 1987.

vědecký výzkum nebo jako výstavní exponáty pro muzea nebo vzdělávací a kulturní instituce (čl. 4).

Ochrany *mořských živých zdrojů Antarktidy* se týká *Úmluva o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy*³⁰⁾ z roku 1980. Její přípravy se zúčastnilo 15 států, včetně všech původních stran Smlouvy o Antarktidě. Souvislost se Smlouvou o Antarktidě je vyjádřena již v *preambuli* ve které je zdůrazněna primární odpovědnost konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě, zejména podle č. IX odst 1, písm. f Smlouvy o Antarktidě (opatření o uchování a ochraně živých zdrojů v Antarktidě). Rovněž je v *preambuli* zmíněno doporučení IX-2 Konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě, které vedlo k vytvoření této Úmluvy.

Úmluva vstoupila v platnost v roce 1982, je otevřená pro přístup všech států, které se zajímají o *výzkumnou* (angl. research) nebo *lovnou* (angl. harvesting) činnost ve vztahu k mořským živým zdrojům Antarktidy na které se aplikuje (čl. XXIX odst. 1).

Úmluva se vztahuje na *mořské živé zdroje* (angl. marine living resources) Antarktidy v oblasti na jih od 60. stupně jižní šířky, které formují část antarktického mořského ekosystému (čl. I odst. 1). Tímto *ekosystémem* se má na mysli komplex vztahů antarktických živých zdrojů navzájem a jejich vztah s fyzikálním prostředím (čl. I odst. 3). Úmluva se tedy *nepoužije na danou oblast jako takovou, nýbrž pouze na mořský život v oblasti*.

Antarktickými mořskými živými zdroji jsou míněny populace ploutvonožců (angl. fin fish), měkkýšů a koryšů a všechny další druhy žijících organismů včetně ptáků (čl. I odst. 2). S. K. N. Blay³¹⁾ považuje za diskutabilní zda žijící zdroje zahrnují také tuleně a velryby. Úmluva však výslovně stanoví, že její ustanovení *nederogují práva a závazky smluvních stran podle Mezinárodní úmluvy pro úpravu lovu velryb a Úmluvu pro zachování antarktických tuleňů* (čl. VI). Znamená to, že pokud tyto Úmluvy připouštějí rybolov, je dovolen.

Mezinárodní úmluva pro úpravu lovu velryb byla uzavřena v roce 1946 a dále je čas od času doplňována. Na základě této Úmluvy byla vytvořena Mezinárodní velrybářská komise (angl. International Whaling Commission), která se schází každoročně a stanoví kvóty pro lov, metody lovu, chráněné druhy apod. V důsledku podstatného snížení počtu velryb (v roce 1960/1961 bylo zabito 64 000 velryb) zaujala konzervacionistický přístup³²⁾ a rovněž pod tlakem protestů veřejnosti stanovila *moratorium* na veškerý lov velryb od roku 1986. Proti tomu však vznesly námitky Japonsko, Norsko a SSSR, tři hlavní velrybářské mocnosti. Následně však tyto státy oznámily, že nebudou provádět komerční lov velryb po roce 1988³³⁾. Moratorium bylo Mezinárodní velrybářskou komisí revidováno v roce 1990. Otázkou je komerční lov velryb v jižním oceánu, kde se *nachází 80 procent zbylých velryb*

³⁰⁾ Srov. Text Úmluvy in: op. cit. 29.

³¹⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 381.

³²⁾ Srov. Jančářová, I., Mezinárodní smlouvy na ochranu životního prostředí – vybrané otázky, Masarykova Univerzita, Brno 1997, s. 70–71.

³³⁾ Srov. Churchill, R. R., Lowe, A. V., The Law of the Sea, third edition, Manchester University Press, Manchester 1999, s. 317.

a který byl v roce 1994 prohlášen Mezinárodní velrybářskou komisí za útočiště velryb. Proti tomuto rozhodnutí vzneslo námitku Japonsko³⁴.

Rozpory mezi zastánci a odpůrci lovu velryb nadále trvají. V květnu 2002³⁵ se pokusilo Japonsko přesvědčit Mezinárodní velrybářskou komisi, aby obnovila lov velryb. Pomoci mu k tomu mělo i obnovení *členství* Islandu v této Komisi, které však bylo zamítnuto. Island podobně jako Japonsko a Norsko patří mezi státy, které prosazují lov velryb. Odpůrci lovu velryb jsou zejména velká Británie, Austrálie, Nový Zéland, Brazílie a USA. Pro skončení moratoria je nezbytný souhlas tří čtvrtin ze 48 států, kteří jsou členy Komise. Toho se zatím nepodařilo dosáhnout, takže *moratorium na lov velryb nadále trvá*.

Úmluva o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980 obsahuje i ustanovení odkazující na další instrumenty, které slouží k ochraně životního prostředí Antarktidy. Smluvní strany Úmluvy pokud nejsou stranami Smlouvy o Antarktidě se zavazují, že budou *zachovávat* (angl. observe), tam kde je to přiměřené, Dohodnutá opatření o ochraně antarktické fauny a flóry z roku 1964 a jiná doporučení Konzultativních schůzek pro splnění jejich odpovědnosti při ochraně životního prostředí Antarktidy před všemi formami *škodlivého lidského zasahování* (angl. harmful human interference). Tím Úmluva výrazně posiluje celkovou ochranu životního prostředí Antarktidy.

Cílem Úmluvy je zachování mořských živých zdrojů Antarktidy (čl. II odst. 1). Pojem *zachování* (angl. conservation) zahrnuje podle Úmluvy *racionální využívání* (čl. II odst. 2).

Na základě Úmluvy má být vytvořena *rovnováha*, zejména mezi lovem (rybолоvem) a jeho zákazem a dále ochrana před jiným zasahováním³⁶.

Pro zajištění tohoto cíle jsou v Úmluvě stanoveny *zásady* na základě kterých má být dané oblasti prováděna jakákoli lovná a příbuzná činnost. Tyto zásady příkazují³⁷: a) nesnižovat počty příslušníků jednotlivých druhů pod mez zaručující udržení jejich stability, b) udržovat přirozené ekologické vztahy mezi využívanými zdroji a obnovení vyčerpaných populací na úroveň v souladu s pojmy Úmluvy, c) zabránit nebo minimalizovat riziko změn jež by mohly vyvolat nenapravitelné důsledky v antarktickém mořském ekosystému a které nejsou potenciálně obnovitelné za dvě nebo tři desetiletí. Také by měly být vzaty v úvahu znalosti o přímém nebo nepřímém vlivu lovu (angl. harvest), účinek vnesení cizích druhů apod. (čl. II odst. 3).

Dá se konstatovat, že tyto zásady představují kompromis mezi státy, které využívají a které nevyužívají tyto zdroje, pro které neexistuje žádná nedvojznačná interpretace³⁸.

³⁴) Srov. Churchill, R. R., Lowe, A. V., op. cit 33, s. 318.

³⁵) Srov. Právo ze 22. května 2002.

³⁶) Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 218.

³⁷) Srov. Malenovský, J., Čtvrtstoletí existence Smlouvy o Antarktidě, Mezinárodní vztahy č. 7/1986, s. 74.

³⁸) Srov. Redgewell, C., Protection of Ecosystems under International Law: Lessons from Antarctica, in: Boyle, A. and Freestone, D., International Law and Sustainable Development, Oxford University Press, Oxford 1999, s. 214.

Úmluva vytvořila i specifický institucionální rámec pro *provádění a dodržování* vyhlášených závazků. Jedná se o *Komisi pro zachování mořských živých zdrojů Antarktidy* a dále vědecký výbor a sekretariát se sídlem v Hobartu na Tasmánii.

Jedním z úkolů dvacetitříčlené Komise je provádět konkrétně cíle a zásady stanovené v čl. II Úmluvy (čl. IX odst. 1). Komise tak činí přijímáním opatření o zachování živých zdrojů. Přijala přes sto takových opatření³⁹⁾. Týkají se např. celkového dovoleného limitu pro lov cílových druhů s dodatečnou kontrolou o čase a metodách lovu. Další opatření se týkají činnosti při lovu a s tím spojené činnosti, která se týká komponentů mořského ekosystému jiného než jsou využívané populace (čl. IX odst. 2, písm. i). Například příležitostné chytání mořských ptáků, nebo otázka využívání a likvidace plastických obalů, které způsobují smrt antarktickým kožešinovým tuleňům. Další opatření se týkají případů nahodilé smrti mořských ptáků nebo kožešinových tuleňů. Rovněž byla přijata opatření, která se týkají vědeckých pozorovatelů, kteří se nalodili na plavidla zabývající se lovem⁴⁰⁾.

Význam Úmluvy spočívá v tom, že „vnáší do mezinárodněprávní regulace kvalitativně nový, progresivní prvek. Na rozdíl od starších instrumentů podobného zaměření, pojímá zdroje smluvní oblasti jako jediný ekosystém s těsnými vnitřními vztahy. Dřívější smlouvy spíše vytrhovaly jednotlivý druh biologických zdrojů z ekosystému a zaměřovaly se na jeho izolovanou ochranu. Jejich účinnost byla proto nutně nižší⁴¹⁾“. Úmluva se např. od Úmluvy pro zachování antarktických tuleňů také odlišuje celou řadou zmínek o potřebě ochrany životního prostředí Antarktidy, které nejsou ve starší Úmluvě obsaženy.

B. NEROSTNÉ ZDROJE ANTARKTIDY A OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Výše zmíněné smlouvy i opatření přijatá na Konzultativních schůzkách se týkají ochrany *živých zdrojů* Antarktidy.

V Antarktidě se nachází značné množství nerostných zdrojů. Pokud jde o jejich *průzkum a těžbu* samotná Smlouva o Antarktidě tuto otázku neupravuje. V době jednání o Smlouvě o Antarktidě byla tato otázka vznesena, ale dospělo se k závěru, že úprava těchto otázek by byla předčasná⁴²⁾. J. Malenovský⁴³⁾ v této souvislosti konstatuje, že „samo využívání nerostných zdrojů není porušením Smlouvy, ovšem případné negativní důsledky takové činnosti by mohly odporovat jejím principům a cílům. Těžba by mohla například vést k mezinárodním sporům nebo k poškození životního prostředí v Antarktidě“. Dále dodává, že kruté klimatické podmínky, geografická odlehlost a nepřístupnost i nutnost překonat při těžbě vyso-

³⁹⁾ Srov. Redgewell, C., op. cit. 39, s. 218.

⁴⁰⁾ Srov. Redgewell, C., op. cit. 39, s. 219.

⁴¹⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

⁴²⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21, s. 1601.

⁴³⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

kou vrstvu ledu, jehož byl jen nepatrný posun může zničit nákladná vrtná a těžební zařízení.

Nutnost zabývat se otázkou využívání nerostných zdrojů si uvědomily i státy účastnící se Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě. Poprvé se těmito otázkami zabývala Konzultativní schůzka, která se konala v roce 1970. Vyvstala otázka zda se tyto schůzky mohou zabývat problematikou nerostných zdrojů, když mezi opatřeními obsaženými v čl. IX odst. 1 písm a)-f) nejsou výslovně zmíněny nerostné zdroje, zdali to může být řádný předmět pro diskuse na konzultativním fóru. Závěr těchto debat však byl, že seznam obsažený v čl. IX odst. 1 není výlučný a co je důležité, je úvod k seznamu opatření v čl. IX odst. 1 podle kterého se vzájemné konzultace týkají záležitostí společného zájmu o Antarktidu⁴⁴⁾ (angl. matters of common interest pertaining to Antarctica). Nic tudíž nebrání státům, aby se na Konzultativních schůzkách zabývaly i problematikou nerostných zdrojů.

Za mnohem závažnější než právní argument byla možnost poškození životního prostředí činností týkající se nerostných zdrojů. To vedlo k závěru, že neregulování této činnosti by bylo větším hazardem pro životní prostředí než činnost, která je regulovaná⁴⁵⁾.

V 70. letech 20. století došlo k určitým rozporům mezi státy pokud jde o využívání nerostných zdrojů Antarktidy. Některé státy se snažily prosazovat pojetí svobody využívání, druhá skupina států spíše prosazovala myšlenku *moratoria* do doby než na základě příslušných vědeckých poznatků bude vytvořen mezinárodní režim⁴⁶⁾. Významným mezníkem v tomto smyslu byla devátá Konzultativní schůzka v roce 1977. Na ní bylo přijato doporučení IX-1, ve kterém byly státy vyzvány, aby zajistily, že se jejich občané a ostatní státy zdrží průzkumu a těžby (angl. exploration and exploitation) nerostných zdrojů do té *doby, než dojde k dohodě* o režimu týkajícího se činnosti ohledně antarktických nerostných zdrojů. Nebude prováděna žádná činnost týkající se průzkumu nebo těžby těchto zdrojů (odst. 8 Doporučení IX-1)⁴⁷⁾. Na jedenácté Konzultativní schůzce v roce 1981 bylo přijato doporučení XI-1 na jehož základě měla být svolána Zvláštní konzultativní schůzka. Jejím úkolem mělo být *vypracování režimu pro nerostné zdroje*, určení formy tohoto režimu včetně otázky zda mezinárodní instrument jako je úmluva je nezbytný apod. (odst. 3 Doporučení XI - 1). Jednání této Zvláštní konzultativní schůzky označené jako čtvrtá se konají od roku 1983. Výsledkem její činnosti je přijetí na posledním zasedání v roce 1988 textu *Úmluvy o úpravě činností týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy*⁴⁸⁾. Úmluva je přílohou k Závěrečnému aktu Čtvrté zvláštní konzultativní schůzky a byla otevřena k podpisu ve Wellingtonu dne 25. listopadu 1988 zástupci 33 států.

Nadšení z přijetí Úmluvy však netrvalo dlouho. Proti byly některé nevládní mezinárodní organizace a rovněž některé státy. Francie a Austrálie oznámily dne 18. srpna

⁴⁴⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21, s. 1601.

⁴⁵⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

⁴⁶⁾ Srov. Malenovský, J., op. cit. 37, tamtéž.

⁴⁷⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21, s. 1607.

⁴⁸⁾ Srov. Text Úmluvy in : Watts, A., op. cit. 15, s. 344 a násled.

1989 svůj úmysl Úmluvu nepodepsat⁴⁹⁾. Ratifikace těmito dvěma státy je nezbytná pro to, aby Úmluva mohla vstoupit v platnost⁵⁰⁾. J. Verhoeven⁵¹⁾ v této souvislosti konstatuje, že zatím byla dána přednost ochraně životního prostředí před těžbou zdrojů Antarktidy. Je třeba chránit křehké životní prostředí Antarktidy jehož poškození může mít důsledky pro celou planetu. Riziko, které může průzkum nerostných zdrojů mít pro Antarktidu a celou planetu je tak velké, že je lepší zakázat zcela průzkum a těžbu. K tomuto závěru vede také „hypotetická a omezená povaha potenciálního prospěchu, který ekonomická těžba může přinést. Není to jenom stále ještě mýtická existence jistých nerostných zdrojů (ropa a plyn), a jejich těžba, která by byla drahá, ale navíc jakýkoli prospěch tyto zdroje přinesou, nebude to nikdy samo o sobě dostatečné pro rostoucí světovou potřebu zdrojů fosilních paliv⁵²⁾“. V této souvislosti konstatuje J. Y. Cousteau a B. Charrier⁵³⁾, že „svět nepotřebuje hypotetické zdroje, které mohou být objeveny v Antarktidě, zejména proto, že známé rezervy ropy a minerálů jsou více než hojné a odborníci doporučují omezení využívání fosilních paliv, aby bylo zabráněno globálnímu oteplování. Jako další důvod uvádějí, že těžba nerostných zdrojů Antarktidy bude mít vliv na rozvojové země, které jsou značně závislé na exportu primárních nerostů“.

Vedle otázek ochrany životního prostředí by mohly v souvislosti s průzkumem a těžbou vyvstat i další problémy v souvislosti se státy, které uplatňují nároky na Antarktidu. Mohlo by to „posílit teritoriální přístup vyvolávající debatu o uplatňování suverenity⁵⁴⁾“. Tato tendence je posílena i samotnou Úmluvou, která má být aplikována jak na samotný antarktický kontinent a všechny ostrovy včetně ledovcových šelfů na jih od 60. stupně jižní šířky, ale také na *mořské dno a jeho podloží v blízkosti pobřeží až po hluboké mořské dno, kterým se míní mořské dno a jeho podloží za geografickým vymezením kontinentálního šelfu* jak je definován v souladu s mezinárodním právem (čl. 5 odst. 3). Má se tím na mysli čl. 76 Úmluvy OSN o mořském právu z roku 1982. Při případné těžbě by rovněž vyvstával ten problém, že jen omezený – malý počet států by si rozdělával bohatství z nerostných zdrojů⁵⁵⁾.

Tendence směřující k ochraně životního prostředí Antarktidy před průzkumem a využíváním nerostných zdrojů je potvrzena v další smlouvě týkající se Antarktidy *Protokolu o ochraně životního prostředí ke Smlouvě o Antarktidě* z roku 1991. Vztah k nerostným zdrojům Antarktidy je zde výslovně upraven v článku 7. Podle tohoto článku *se zakazuje*, každá jiná činnost týkající se nerostných zdrojů než je vědecký výzkum (angl. scientific research). Na základě daného ustanovení je zakázána činnost jako je vyhledávání (angl. prospecting), průzkum a těžba nerostných zdrojů v Antarktidě.

49) Srov. Verhoeven, J., General Introduction in: op. cit. 2, s. 12.

50) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, tamtéž.

51) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, tamtéž.

52) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 16–17.

53) Srov. Cousteau, J.-Y. and Charrier, B., op. cit. 2, s. 7.

54) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 14.

55) Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 14.

• Dokonce ještě před uzavřením Protokolu z roku 1991, některé státy zakázaly svým příslušníkům provádět vyhledávání, průzkum a těžbu v Antarktidě. Prvním takovým státem byla Belgie, která v zákoně z roku 1989 zakázala svým občanům pod hrozbou trestních sankcí „veškerou činnost týkající se vyhledávání, průzkumu a těžby v Antarktidě“. Několik dalších států Smlouvy o Antarktidě následovalo tento přístup, např. USA v Zákoně o ochraně Antarktidy z roku 1990 nebo Austrálie zákonem z roku 1991⁵⁶⁾.

• Wellingtonská úmluva z roku 1988 pravděpodobně nevstoupí v platnost. Obsahuje však ustanovení, která S. K. N. Blay⁵⁷⁾ označuje za *nejúplnější (nejkomplexnější) ochranu životního prostředí antarktického kontinentu*.

• Cíle ochrany životního prostředí Antarktidy proti vlivům z činnosti týkající se nerostných zdrojů jsou vyjádřeny v čl. 2 odst. 1 Úmluvy. Těmito cíli jsou: *a) zhodnocení možného vlivu činnosti týkající se nerostných zdrojů na životní prostředí Antarktidy, b) posouzení zda činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy je přijatelná, c) řízení provádění takové činnosti, která může být shledána za přijatelnou a d) zajištění toho, že činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy je prováděna přísně v souladu s Úmluvou*.

• Úmluva obsahuje *institucionální mechanismus* pro zhodnocení možného vlivu na životní prostředí Antarktidy při činnosti týkající se nerostných zdrojů. Jestliže se vyskytne činnost ohledně nerostných zdrojů Antarktidy, smluvní strany uznávají *zvláštní odpovědnost* států Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě za ochranu životního prostředí. Uznávají potřebu *chránit životní prostředí Antarktidy a závislé a související ekosystémy*, dále respektují význam a vliv Antarktidy na *globální životní prostředí a potřebu bezpečné činnosti v Antarktidě* (čl. 2 odst. 3).

• Úmluva obsahuje souhrn podmínek pro činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy.

• Rozhodnutí o činnosti pokud jde o nerostné zdroje Antarktidy musí být založeno na informacích, které mohou být posouzeny z hlediska možných vlivů na životní prostředí a *žádná taková činnost nebude prováděna*, jestliže nebudou k dispozici relevantní informace (čl. 4 odst. 1). Konkrétně to znamená, že *žádná činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy nebude prováděna* dokud nebude posouzeno, že tato činnost *nezapříčiní významně nepříznivé účinky na kvalitu vzduchu a vody nebo podstatné změny v atmosféře nebo prostředí na zemi nebo na moři, nebo podstatné změny týkající se reprodukce různých druhů fauny nebo flóry nebo bude znamenat znehodnocení či podstatné riziko pro oblasti zvláštního biologického, vědeckého, historického nebo přírodního významu* (čl. 4 odst. 2). Žádná činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy nebude rovněž prováděna, pokud na základě posouzení možných vlivů se nedospěje k závěru, že *nezpůsobí podstatné škodlivé účinky na globální klimatické nebo meteorologické vzory* (čl. 4 odst. 3).

⁵⁶⁾ Srov. Verhoeven, J., op. cit. 49, s. 16.

⁵⁷⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 382.

Protože použití technologie je *rozhodující* pro ochranu životního prostředí během těžební činnosti bude posouzení provedeno rovněž z toho hlediska, aby *použitá technologie a postupy* byly v souladu s požadavky zmíněnými v čl. 4 odst 2 a 3. Rovněž žádná taková činnost nebude prováděna dokud nebude zjištěno, že existují kapacity pro účinnou reakci na nehody, zejména z hlediska účinků na životní prostředí (čl. 4 odst 4 písm. c)

Činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy může být prováděna pouze za splnění tří kritérií : 1) jsou k dispozici adekvátní informace pro posouzení možných vlivů na životní prostředí Antarktidy, 2) je učiněn závěr, že tato činnost nebude mít škodlivý vliv na životní prostředí a 3) činnost bude prováděna v souladu s Úmluvou a platnými opatřeními v souladu s ní⁵⁸⁾.

Přímo *zakázaná* je však činnost týkající se nerostných zdrojů v oblastech určených jako Zvláštní chráněná oblast (angl. Specially Protected Area) nebo Místo zvláštního vědeckého zájmu (angl. Site of a Special Scientific Interest) podle čl. IX odst. 1 Smlouvy o Antarktidě (čl. 13 odst. 1).

Úmluva předpokládá, že požadavky pokud jde o ochranu životního prostředí mají být vynuceny na základě pravomocí a nařízení propůjčených Komisi a Řídicímu výboru.

Komise (celý název Komise pro nerostné zdroje Antarktidy) měla být založena na základě Úmluvy. Jejími členy měly být v první řadě státy účastníci se Konzultativních schůzek Smlouvy o Antarktidě, ale i další státy (čl. 18).

Jednou ze základních funkcí Komise mělo být *přijímání opatření* pro ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a souvisejících ekosystémů a pro podporu bezpečného a účinného průzkumu a rozvoje technik a pokud to bude považovat za vhodné vydá příručku takových opatření (čl 21 odst. 1, písm. c). Její pravomocí je také určit oblasti ve smyslu čl. 13, kde je činnost týkající nerostných zdrojů zakázaná nebo omezená (čl. 21 odst. 1, písm. b).

Úmluva neobsahuje požadavek zvláštního povolení⁵⁹⁾ pro ty, kteří chtějí provádět vyhledávání v Antarktidě. Komise však má pravomoc přijmout opatření zakazující nebo omezující vyhledávání pokud by mělo škodlivé účinky na chráněné oblasti nebo by bylo v rozporu se zájmy na ochraně životního prostředí Antarktidy (čl. 21 odst. 1, písm. e).

Pravomocí v souvislosti s ochranou životního prostředí Antarktidy měl mít i Řídicí výbor (angl. Regulatory committee). Řídicí výbor měl sestávat z deseti členů určených Komisí (čl. 29 odst. 2). Jejich úkolem je vykonávání důležitých funkcí při vydávání povolení pro průzkum a rozvoj na základě schváleného schématu (angl. management scheme) a sledovat tuto činnost. Výbor může odmítnout vydání povolení, pokud není schéma v souladu s požadavky na životní prostředí podle Úmluvy⁶⁰⁾. Vedle toho může Řídicí výbor také určit, že dovolený průzkum nebo rozvoj má vliv nebo může mít vliv na životní prostředí Antarktidy, nad rámec

⁵⁸⁾ Srov. *Wolfrum, R.*, The Exploitation of Antarctic Mineral Resources: Risks and Stakes in: *Verhoeven, J., Sands, P., Bruce, M.*, op. cit. 2, s. 28.

⁵⁹⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 383.

⁶⁰⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 383.

toho co je přijatelné podle Úmluvy. V tomto případě může pozastavit (angl. suspend) takovou činnost a co nejdříve modifikovat schéma (čl. 51).

Součástí komplexní ochrany životního prostředí podle této Úmluvy jsou rovněž ustanovení o odpovědnosti za škody (angl. liability) provozovatele činnosti týkající se nerostných zdrojů Antarktidy.

Provozovatel (angl. operator) je povinen učinit včasné kroky pro to, aby jeho činnost neměla důsledky nebo neohrozila životní prostředí Antarktidy a jeho závislé nebo související ekosystémy (č. 8 odst. 1). V tomto smyslu je provozovatel striktně odpovědný (angl. strictly liable) za škody na životním prostředí Antarktidy nebo na závislých a souvisejících ekosystémech, které vznikají z činnosti týkající se nerostných zdrojů. Tato odpovědnost zahrnuje i povinnost finanční náhrady v případě, že by nedošlo k obnovení původního stavu (čl. 8 odst. 2, písm. a). Provozovateli vzniká odpovědnost rovněž v případě vzniku ztrát nebo škod na majetku a ztrát nebo poranění na životech třetích stran (čl. 8 odst. 2, písm. c).

Úmluva stanoví rovněž případy, kdy provozovateli nevzniká odpovědnost (kdy je vyjmut z odpovědnosti). Důvodem pro vynětí z odpovědnosti je přírodní neštěstí výjimečného charakteru, které nemohlo být rozumně předvídáno, ozbrojený konflikt nebo teroristický čin namířený proti činnosti provozovatele (čl. 8 odst. 4).

Ustanovení o odpovědnosti za škody v Úmluvě jsou obecné. Úmluva proto stanoví, že další pravidla a postupy o otázkách odpovědnosti za škody by měly být vypracovány v samostatném Protokolu, který by byl přijat konsensem členů Komise (čl. 8 odst. 7, písm. a). Daná pravidla by byla určena k posílení ochrany životního prostředí Antarktidy a závislých a souvisejících ekosystémů (čl. 8 odst. 7, písm. b).

C. VLIV LIDSKÉ ČINNOSTI NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

Na životní prostředí Antarktidy má vliv činnost států, které zde budují stanice, vysílají vědecké expedice apod. V Antarktidě se také stále více rozvíjí i nevládní činnost, zejména turistika.

Všechna tato činnost má vliv na životní prostředí Antarktidy. Negativně působí různé druhy odpadů produkované lidskou činností, nebezpečné je znečištění mořského prostředí způsobené naftou. Stále více se rozvíjí i turistika, která může rovněž velmi nepříznivě ovlivnit životní prostředí.

Smluvní státy Smlouvy o Antarktidě si tato nebezpečí uvědomovaly a tak již od prvních Konzultativních schůzek byla přijímána doporučení týkající se ochrany před odpady apod. Na první Konzultativní schůzce bylo přijato doporučení I-3, které se týkalo vypouštění nafty z lodí způsobem škodlivým pro zvířata a rostliny, kterých je omezené množství.

Mezi nejvýznamnější opatření, která se týkají lidské činnosti v Antarktidě a mají minimalizovat vliv lidské činnosti v Antarktidě patří doporučení VIII-11

z roku 1975 o lidském vlivu na životní prostředí Antarktidy. Přílohou tohoto doporučení je Kodex chování pro antarktické expedice a činnost stanic⁶¹⁾.

Kodex má čtyři části, první se týká nakládání s odpady, druhá a třetí část odkazuje na Dohodnutá opatření z roku 1964 pokud jde o ochranu (angl. safeguards) proti vnášení cizích druhů a minimální rušení kolonií ptáků a savců a čtvrtá část obsahuje směrnice, které mají být aplikovány, když jsou plánovány velké Antarktické projekty.

Pokud jde o nakládání s odpady v doporučených procedurách pro likvidaci jsou rozlišovány a) pevné odpady a b) tekuté odpady.

- a) Nehořlavé pevné odpady včetně chemikálií s výjimkou baterií mohou být ukládány buďto do hlubokých mořských vod nebo když to není možné do speciálních míst v mělkých vodách. Baterie by měly být odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Hořlavé pevné odpady (dřevo, dřevěné výrobky a papír) by měly být spáleny a popel by měl být uložen do moře. Mazací oleje mohou být spáleny s výjimkou těch, které obsahují škodlivé složky (angl. additive), ty by měly být odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Mrtvolky a materiály spojené s importovanými experimentálními zvířaty by měly být spáleny. Veškeré umělé hmoty a gumové výrobky by měly být odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě.
- b) V případě tekutých odpadů, lidský odpad a splašky a odpad z čištění by měl, kde je to možné, být zředěn a vypuštěn do moře. Větší množství fotografického tekutého materiálu by mělo být zachováno pro znovuzískání stříbra a zbytek by měl být vypuštěn do moře.

Výše uvedené procedury nakládání s odpady se týkají pobřežních stanic. V případě vnitrozemských stanic by se veškerý odpad měl koncentrovat do hlubokých jam a až na výjimky by neměl být pálen.

Všeobecně je dále v doporučení VIII–11 stanoveno, že odpad obsahující radio-izotopy by měl být odvezen z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Rovněž je zde stanoveno, že by mělo být vyvinuto úsilí k omezení dovozu výrobků zabalených do plastických obalů.

Kodex chování byl doplněn dalšími doporučeními přijatými na následujících Konzultativních schůzkách. Podrobná ustanovení o nakládání s odpadem jsou ve smluvní formě obsaženy v Příloze III o Odkládání odpadu a hospodaření s ním, který je nedílnou součástí Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991 (viz níže).

Pokud jde o nakládání s jaderným odpadem doporučení VIII–12 z roku 1975 potvrzuje závazek obsažený již v čl. V Smlouvy o Antarktidě o zákazu zneškodňování tohoto materiálu v Antarktidě.

Řada doporučení je rovněž věnována znečištění moře, zejména naftou. Například doporučení IX–6 z roku 1977 a X–7 z roku 1979 se týkají otázky znečištění mořského životního prostředí naftou. Podrobně jsou tyto otázky upraveny v Příloze IV k Protokolu z roku 1991 o Zabraňování mořskému znečišťování, která je rovněž jeho nedílnou součástí (viz níže).

⁶¹⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

Zdrojem znečištění Antarktidy může být také turistika a jiná nevládní činnost. Až do roku 1966 byly všechny expedice do Antarktidy organizovány státy. Avšak v tomto roce se poprvé v Antarktidě objevila komerčně organizovaná turistická expedice. V následujících letech se rozvíjela komerční turistika s využitím lodí a letadel. Například v letech 1974–1975 navštívilo Antarktidu přibližně 3750 turistů v sedmi plavidlech, které zahrnovaly 400 až 800 cestujících. V roce 1998 navštívilo Antarktidu přes 10 000 turistů⁶²⁾, je to více lidí než tvoří celkový počet personálu ve vědeckých stanicích v Antarktidě. Většina turistických expedic směřovala do míst, kde se nacházejí vědecké stanice. Okolo šedesáti míst je pravidelně navštěvováno z moře. Rozvíjí se i letecká turistika, většinou v podobě přeletu části Antarktidy bez přistání. Letecká turistika si však vyžádala i oběti, např. při havárii na Mount Erebus na Rosově ostrově v roce 1979, kdy zahynulo 257 osob⁶³⁾.

Nevládní expedice se rovněž vyskytly v Antarktidě v roce 1966. Přijíždějí do Antarktidy často v jachtách nebo v malých lodích. Některé z nich provádějí vědecký výzkum, který je doplňující k činnosti vládních expedic. Od vládních expedic se odlišují tím, že jsou inspirovány jednotlivci a od turistických výprav tím, že jsou závislé na sponzorech nebo na jiných soukromých přispěvcích.

Rozvoj turistiky a jiné nevládní činnosti si vyžádal její regulaci, aby zejména bylo chráněno životní prostředí Antarktidy, ale rovněž aby nebyly ohroženy životy a zdraví osob. Z těchto důvodů bylo již na čtvrté Konzultativní schůzce v roce 1966 přijato doporučení IV–27 o účincích antarktické turistiky.⁶⁴⁾ V tomto Doporučení bylo konstatováno, že turistická činnost může poškodit provádění vědeckého výzkumu, zachování flóry a fauny a mít vliv na činnost antarktických stanic.

Státům Konzultativních schůzek bylo proto doporučeno, aby stát ve kterém je turistická nebo jiná nevědecká činnost organizována zaslal co nejdříve oznámení o této expedici vládě státu jehož stanici plánuje tato expedice navštívit (odst. 1). Na základě toho stát stanice poskytne na žádost co nejdříve informace týkající se podmínek za kterých by bylo poskytnuto povolení pro návštěvu turistické skupiny ve stanici (odst. 2). Takové povolení by však bylo odmítnuto jestliže nebudou dány rozumné záruky pro zajištění souladu s ustanoveními Smlouvy o Antarktidě, doporučeními a podmínkami platnými pro stanici, která má být navštívena (odst. 3).

Později byla přijata další doporučení, která se týkala turistiky a nevládní činnosti. Zvláště významné je doporučení VIII–9 O účincích turistických a nevládních expedic do oblasti Smlouvy o Antarktidě⁶⁵⁾ z roku 1975. Podle tohoto Doporučení státy Konzultativních schůzek požadují, po všech organizátorech turistických cest, aby turistické skupiny navštívily pouze stanice pro které bylo poskytnuto povolení podle Doporučení IV–27, dále, aby vstoupily pouze do oblastí Zvláštního turistického zájmu, jejichž seznam je v příloze B Doporučení (odst. 2). V případě, že je poskytnuto povolení pro turistické skupiny k návštěvě antarktických stanic, budou

⁶²⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper WP-002, Working Paper Submitted by France to the Twenty-Fifth Antarctic Treaty Consultative meeting (Warsaw, 2002), s. 1.

⁶³⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

⁶⁴⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

⁶⁵⁾ Srov. Handbook, op. cit. 21.

státy Konzultativních schůzek požadovat, aby organizátoři turistických cest podávali zprávy o jejich činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Tyto zprávy se poskytují do konce sezóny konzultativním stranám, jejichž stanice byly navštíveny. Konzultativní strany předají tyto zprávy na následující Konzultativní schůzce (odst. 3).

V Příloze A k Doporučení jsou obsažena Zvláštní opatření vztahující se na turistické a nevládní expedice. Podle tohoto Zvláštního opatření je požadováno, aby organizátoři turistických a nevládních expedic by měli zaslat co nejdříve (angl. as soon as possible) oznámení prostřednictvím diplomatických kanálů jakémukoli státu, jehož stanici plánuje expedice navštívit. Takovýto stát může odmítnout přijmout návštěvu stanice nebo může stanovit podmínky, za kterých poskytne povolení.

Rovněž v případě turistických a jiných nevládních expedic byla přijata další doporučení. Snahou je vytvořit komplexní úpravu pro turistickou a jinou nevládní činnost v souladu s Protokolem o ochraně životního prostředí Antarktidy z roku 1991. Možností by bylo i přijetí další přílohy k tomuto Protokolu. Již v roce 1992 na 17. Konzultativní schůzce v Benátkách předložila Francie, Chile a Itálie⁶⁶⁾ iniciativu na přípravu návrhu přílohy k Protokolu týkající se úpravy turistické a nevládní činnosti na kontinentu. Nebylo však dosaženo žádné dohody v této otázce. Na 18. Konzultativní schůzce v Kyotu v roce 1994 se státy rozhodly nevytvářet nová pravidla, ale stanovit pokyny (angl. guidelines) pro antarktické návštěvníky a pro ty, kteří plánují a provádějí turistickou a nevládní činnost v oblasti. Na této Konzultativní schůzce bylo přijato Doporučení XVIII–I obsahující pokyny týkající se turistiky⁶⁷⁾. Od této Konzultativní schůzky se nepodařilo přijmout další opatření týkající se turistické činnosti. Z tohoto důvodu předložila Francie na 25. Konzultativní schůzce ve Varšavě v roce 2002 návrh o Užitečnosti Přílohy VII k Madridskému protokolu týkající se úpravy turistické a nevládní činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě⁶⁸⁾. Francie v tomto pracovním návrhu považuje za prioritu opět zkoumat úpravu turistiky v Antarktidě vzhledem k příslušným rizikům, zejména škod na životním prostředí Antarktidy, které může turistika způsobit.

D. KOMPLEXNÍ OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ANTARKTIDY

Jak bylo uvedeno výše Austrálie a Francie odmítly v roce 1989 podepsat Wellingtonskou úmluvu z roku 1988. Před konáním Konzultativní schůzky smluvních stran Smlouvy o Antarktidě v říjnu 1989, předložily tyto státy společný návrh. Tyto státy prohlásily, že považují těžební činnost v Antarktidě za neslučitelnou s ochranou životního prostředí Antarktidy. Specifická úloha Antarktidy při sledování globálních změn, stejně jako křehkost této oblasti vyzývá podle těchto států k vytvoření komplexního režimu k ochraně životního prostředí Antarktidy a závislých eko-

⁶⁶⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper, op. cit. 62, tamtéž.

⁶⁷⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper, op. cit. 62, s. 2.

⁶⁸⁾ Srov. XXV ATCM, Working Paper, op. cit. 62, s. 2.

systémů. V samostatném dokumentu navrhovaly, že uzavření úmluvy by bylo nejlepším prostředkem pro dosažení tohoto cíle⁶⁹⁾.

Francouzsko-australský návrh vyvolal značnou pozornost a vedl k přehodnocení názorů některých států, které byly původně proti němu. Na patnácté Konzultativní schůzce v roce 1989 další čtyři státy (Chile, Nový Zéland, USA a Švédsko) předložily návrhy týkající se opatření pro komplexní ochranu životního prostředí. Všechny tyto návrhy uznávaly (připouštěly), že dosavadní rámcová ochrana životního prostředí Antarktidy je buďto nedostatečná nebo vyžaduje zlepšení v podobě komplexních opatření. Mezi státy na Konzultativní schůzce však byly *neshody o potřebě nové úmluvy*. Některé delegace navrhovaly, že Protokol o odpovědnosti za škody (viz výše) uzavřený podle Wellingtonské úmluvy by splnil požadavky ochrany životního prostředí⁷⁰⁾.

Nakonec byla na patnácté Konzultativní schůzce Smlouvy o Antarktidě v roce 1989 přijata dvě doporučení. Podle nich, jak Francouzsko-australský návrh, tak i návrh na uzavření protokolu o odpovědnosti k Wellingtonské úmluvě měly být předmětem diskuse Zvláštní konzultativní schůzky, která se měla konat v průběhu roku 1990 k posouzení návrhů o komplexní ochraně životního prostředí Antarktidy. Na prvním zasedání této Zvláštní konzultativní schůzky v prosinci 1990 byl Francouzsko-australský návrh přijat jako pracovní návrh pro druhé zasedání Zvláštní konzultativní schůzky. Toto druhé zasedání, stejně jako třetí a čtvrté se konaly v Madridu v roce 1991. Výsledkem bylo přijetí *Protokolu o ochraně životního prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě* dne 4. října 1991. K Protokolu byly přijaty čtyři přílohy (I – IV). Tyto přílohy se týkají *Odhadu dopadu na životní prostředí* (Příloha I), *Uchování fauny a flóry Antarktidy* (Příloha II), *Odkládání odpadu a hospodaření s ním* (Příloha III), *Zabraňování mořskému znečišťování* (Příloha IV). Dané Přílohy tvoří nedílnou součást Protokolu (čl. 9 odst. 1).

Mohou být přijaty i další přílohy v souladu s čl. IX Smlouvy o Antarktidě (čl. 9 odst. 2). Tímto způsobem byla na šestnácté Konzultativní schůzce přijata dne 18. října 1991 Příloha V.

O ochraně a režimu oblasti. Připravuje se Příloha VI *o odpovědnosti za škody ze znečištění*. K jejímu vypracování dochází na základě čl. 16 Protokolu podle kterého mají být vypracována pravidla týkající se odpovědnosti za škody způsobené činnostmi v oblasti Smlouvy o Antarktidě. K návrhu této Přílohy předložila Francie na 25. Konzultativní schůzce ve Varšavě v roce 2002 pracovní návrh, který by měl přispět k přípravě této Přílohy a na téže Konzultativní schůzce předložila návrh o Příloze VII (viz výše). *Tyto další přílohy* nabudou účinnosti pro smluvní strany Smlouvy o Antarktidě, která není nebo nebyla konzultativní stranou Smlouvy o Antarktidě v době jejího přijetí, jakmile sdělení o *schválení touto smluvní stranou* bude přijato deponitářem. Příloha sama může obsahovat jiné ustanovení ohledně jejího nabytí účinnosti, změny nebo pozměnění (čl. 9 odst. 4).

⁶⁹⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 384.

⁷⁰⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 384.

Protokol byl otevřen k podpisu *kterémukoli státu*, který je *smluvní stranou Smlouvy o Antarktidě* (čl. 21). Předpokladem pro vstup Protokolu v platnost je uložení listin o ratifikaci, přijetí, schválení nebo přistoupení všemi státy, které byly konzultativními stranami Smlouvy o Antarktidě v den, kdy byl tento Protokol přijat (čl. 23 odst. 1). Ke dni 4. října 1991 bylo dvacet šest konzultativních stran⁷¹⁾. Protokol vstoupil v platnost dne 14. ledna 1998, tj. třicátý den po dni uložení příslušných listin. Zároveň vstoupily v platnost čtyři z jeho pěti příloh⁷²⁾.

Pro zajištění dodržování Protokolu je každá strana povinna přijmout vhodná opatření včetně zákonů, právních úprav, správních akcí a donucovacích opatření (čl. 13 odst. 1). Protokol nestanoví explicitně povinnost států přijmout předem zákonná a jiná opatření, tj. předtím než u deponitáře uloží příslušné listiny. Nepřímo lze však k tomuto závěru dospět z toho důvodu, že státy mají povinnost vynaložit náležitě úsilí, aby „nikdo neprováděl jakoukoli činnost odporující tomuto Protokolu“ (čl. 13 odst. 2). Danou povinnost mohou státy splnit pouze na základě příslušných vnitrostátních opatření. Austrálie učinila zákonodárná opatření již v roce 1992, v České republice je v současnosti připravován návrh zákona o Antarktidě (viz níže).

Protokol má sloužit k zajištění integrace a koordinace právně vynutitelných pravidel pro *komplexní ochranu životního prostředí Antarktidy*. Jak je konstatováno v preambuli „měl by přispět k rozvoji *všestranného režimu na ochranu životního prostředí* Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů“. Do té doby existující opatření na ochranu prostředí Antarktidy byly založeny na jednotlivých opatřeních a úmluvách, které se týkaly různých otázek.

Výhodou komplexního (všestranného) režimu je, že stanoví jednotná pravidla pro veškerou lidskou činnost na kontinentě. Komplexní režim je také příležitostí k *překlenutí mezer v dosavadní úpravě*⁷³⁾, která je obsažena v jednotlivých smlouvách a v přijatých opatřeních. Například turistika nebyla upravena žádnými právně vynutitelnými pravidly. Komplexní systém rovněž umožňuje překonání nedostatku důslednosti a přísnosti existujících opatření. Nevýhodou přijatých opatření je i ta skutečnost, že postrádají řádný vynucovací mechanismus. Například *Dohodnutá opatření o ochraně fauny a flóry* z roku 1964 neobsahují centralizované monitorovací nebo donucovací ústrojí nebo *Kodex chování antarktických expedic* neobsahuje účinný systém pro dohled a vyhodnocování⁷⁴⁾.

Existující práva a závazky smluvních stran Protokolu jsou zachovány. Explicitně je stanoveno, že Protokol *doplňuje* Smlouvu o Antarktidě a ani ji nepozměňuje a nemění (čl. 4 odst. 1). Rovněž *neruší práva a závazky* stran podle jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě (čl. 4 odst. 2). V jeho preambuli je přímo zmíněna Úmluva o uchování mořských živých zdrojů Antarktidy. Dalšími právy a závazky se mají na mysli i ostatní smlouvy uzavřené

⁷¹⁾ Srov. Jednalo se o tyto státy: Španělsko, Ekvádor, Francii, Peru, Norsko, Argentinu, Švédsko, Austrálii, Nizozemí, Čínu, SRN, Nový Zéland, Chile, Uruguay, Velkou Británii, Itálii, Jihoafrickou republiku, Brazílii, Polsko, Jižní Koreu, Belgie, Indii, Finsko, USA, Rusko a Japonsko.

⁷²⁾ Srov. *Redgewell, C.*, op. cit. 38, s. 208.

⁷³⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 385.

⁷⁴⁾ Srov. *Blay, S. K. N.*, op. cit. 14, s. 386.

v rámci systému Smlouvy o Antarktidě, ale rovněž příslušná doporučení přijímaná Konzultativními schůzkami, ale i jinými orgány v rámci antarktického smluvního systému (viz výše). Pro zajištění slučitelnosti jednotlivých složek antarktického smluvního systému se strany Protokolu *budou radit a spolupracovat se smluvními stranami* jiných mezinárodních instrumentů platných v rámci systému Smlouvy o Antarktidě (čl. 5).

Cíl právní úpravy Protokolu je vyjádřen v preambuli. Je zde vyjádřeno přesvědčení o *potřebě zvýšit ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů*. K tomuto cíli se smluvní strany zavazují k *všestranné ochraně* (angl. comprehensive protection) *závislých a přidružených ekosystémů a označují tímto Antarktidu za přírodní rezervaci* (angl. natural reserve) *zasvěcenou míru a vědě* (čl. 2). Je zde zdůrazněno postavení Antarktidy jako světového přírodního parku a k tomuto cíli obsahuje Protokol příslušná pravidla.

Jádro Protokolu je v čl. 3, který stanoví *zásady* životního prostředí, jež jsou základem pro plánování a provádění *všech činností* v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Jsou zde obsaženy dva⁷⁵⁾ *základní zřetele* (angl. fundamental consideration). *Prvním* je ochrana životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů. *Druhým* je vnitřní hodnota Antarktidy, včetně její volné přírody a estetických hodnot, jakož i její hodnota jako oblasti pro provádění vědeckého výzkumu, zejména výzkumu, který je podstatný pro pochopení globálního životního prostředí (čl. 3 odst. 1).

Protokol se vztahuje na *veškerou činnost* v oblasti na kterou se aplikuje Smlouva o Antarktidě, tj. na oblast na jih od 60. stupně jižní šířky včetně ostrovů a plovoucích ledovců. Druhý odstavce čl. 3 pak obsahuje řadu požadavků, které musí být splněny pro to, aby se dosáhlo obecného cíle zamýšleného v odstavci prvním tohoto článku.

Článek 3 Protokolu se zmiňuje o *plánování a provádění činnosti*. Otázkou je jaká činnost se má na mysli, případně jaká je zakázaná. Třetí odstavce tohoto článku stanoví, že činnosti se plánují a provádějí v oblasti Smlouvy o Antarktidě tak, aby se poskytla *přednost vědeckému výzkumu* a uchovala se hodnota Antarktidy jako oblasti pro provádění takového výzkumu. Protokol dává tudíž přednost vědeckému výzkumu před jakoukoli jinou činností. Touto jinou činností se má na mysli *turistika a všechny jiné vládní i nevládní činnosti* v oblasti Smlouvy o Antarktidě⁷⁶⁾. Protokol však výslovně zakazuje každou *jinou činnost týkající se nerostných zdrojů*, než je *vědecký výzkum* (čl. 7).

Pokud jde o otázku *nerostných zdrojů* stanoví Protokol *padesátileté moratorium* na jinou činnost týkající se nerostných zdrojů Antarktidy než je vědecký výzkum⁷⁷⁾. Po uplynutí 50 let po vstupu v platnost Protokolu, může, kterákoli z Konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě požádat depozitáře o svolání hodnotící konference. Na této konferenci by mohly být přijaty změny a pozměnění Protokolu, souhlas s nimi však musí vyjádřit tři čtvrtiny Konzultativních stran Smlouvy o Antarktidě včetně všech států, které byly Konzultativními stranami v době přijetí Protokolu

⁷⁵⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 277.

⁷⁶⁾ Srov. Čl. 3 odst. 4 Protokolu o životním prostředí Antarktidy.

⁷⁷⁾ Srov. Sands, P., op. cit. 1, s. 530.

(čl. 25 odst. 4). Pokud jde o změny a doplnění čl. 7, musí být provázeny platným právním režimem, který se týká nerostných zdrojů v Antarktidě a který bude zahrnovat dohodnuté způsoby pro určení zda a jestliže ano, za jakých podmínek budou takové činnosti přijatelné. Tento režim plně zabezpečí zájmy všech států uvedených v čl. IV Smlouvy o Antarktidě (čl. 25 odst. 5, písm. a). V případě, že by takové změny nebo pozměnění nenabývaly platnosti do tří let ode dne jejich přijetí, může každá smluvní strana kdykoliv poté oznámit deponitáři své odstoupení od tohoto Protokolu. Takové odstoupení se stane účinným dva roky po obdržení oznámení deponitářem.

V čl. 3 odst. 2 jsou pro realizaci obecných cílů v odstavci 1 obsažena určitá kritéria. V první řadě je stanoveno, že činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě se plánují a provádějí tak, aby byly omezeny (angl. limit) nepříznivé účinky (angl. adverse effects) na životní prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů (čl. 3 odst. 2, písm. a). Požadavek pouhého „omezení“ nepříznivých účinků v tomto odstavci znamená, že určité nepříznivé účinky jsou považovány za nevyhnutelné důsledky činnosti v oblasti a ukládá závazek omezení, ovšem bez stanovení do jakého stupně je omezení závazné⁷⁸⁾.

V dalším písmenu b) čl. 3 je stanoveno, že činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě se plánují tak, aby nedošlo celkem k šesti zde zmíněným důsledkům. Jedná se o: 1. vyhnutí se nepříznivým účinkům na typy *podnebí nebo počasí*, 2. značným nepříznivým účinkům na *jakost vzduchu nebo vody*, 3. značným změnám v *atmosférickém, zemském, ledovcovém nebo mořském prostředí*, 4. škodlivým změnám v rozdělení, dostatku nebo rovnováze *druhů* nebo v *populaci druhů* nebo v *populaci druhů fauny a flóry*, 5. dalšímu poškozování *ohrožených druhů* nebo populace takových druhů nebo 6. degradaci nebo *značnému ohrožení oblastí*, které mají biologický, vědecký, historický a estetický význam nebo význam pro volnou přírodu. Určitým problémem některých z těchto požadavků je, že jsou uvozeny slovem *značný* (angl. significant), což je činí *ne zcela absolutními*⁷⁹⁾.

Důležité je následující ustanovení, podle kterého se činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě plánují a provádějí na základě *informací postačujících* k tomu, aby umožnily *předběžné odhady* jejich možných dopadů na životní prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů i hodnoty Antarktidy pro provádění vědeckého výzkumu, jakož i informované *úsudky o nich* (čl. 3 odst. 2, písm. c). Daný odstavec ukládá státům, aby měly k dispozici dostatečnou znalost o pravděpodobných důsledcích plánované činnosti na životní prostředí Antarktidy. Při těchto úsudcích se má brát v úvahu rozsah činnosti, včetně její oblasti, trvání a intenzity atd.

Dále je třeba posoudit zda jsou dosažitelné technologie a postupy, zabezpečující z hlediska životního prostředí bezpečné provozy a zda existuje způsobnost sledovat klíčové parametry ochrany životního prostředí, aby se zjistily jakékoli škodlivé účinky činností a poskytlo se včasné varování před nimi a aby se stanovily takové změny v provozních postupech, jež budou nezbytné ve světle výsledků sledování nebo zvy-

⁷⁸⁾ Srov. *Watts, A.*, op. cit. 15, s. 278.

⁷⁹⁾ Srov. *Watts, A.*, op. cit. 15, s. 278.

šených vědomostí o životním prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů (čl. 3 odst. 2, písm. c) v).

Požadavek *pravidelného a účinného sledování* je obsažen v následujících dvou ustanoveních. Mají umožnit odhad dopadů na probíhající činnost, včetně ověření předpověděných dopadů (čl. 3 odst. 2, písm. d). Dále se tato sledování mají provádět, pro to, aby se umožnilo včasné zjištění nepředvídaných účinků činností prováděných jak uvnitř, tak vně oblasti (čl. 3 odst. 2, písm. e).

Rovněž je zde požadavek, aby *činnosti* podnikané v oblasti Smlouvy o Antarktidě byly prováděny *způsobem, který je slučitelný* (angl. consistent) se zásadami čl. 3 (čl. 3 odst. 4, písm. a). Jedná se o činnost prováděnou podle *programů vědeckého výzkumu, turistika a všechny jiné vládní i nevládní činnosti* v oblasti Smlouvy o Antarktidě, pro něž se vyžaduje předběžné sdělení v souladu s článkem VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě (čl. 3 odst. 4). Ve smyslu čl. VII odst. 5 Smlouvy o Antarktidě se jedná o *všechny výpravy* do Antarktidy nebo do oblasti Antarktidy, které podnikají její *lodě nebo občané* a o *všech výpravách* do Antarktidy, které jsou *organizovány na jejím území* nebo jsou z jejího území *vysílány*. Dále se jedná o informace o všech *stanicích* v Antarktidě provozovaných jejími *občany* a sdělení o každém vojenském personálu či vybavení určeném k vyslání do Antarktidy.

Výše zmíněné činnosti budou *pozměněny, pozastaveny nebo zrušeny*, jestliže povedou nebo hrozí, že povedou k dopadům na životní prostředí Antarktidy nebo závislé či přidružené ekosystémy, které jsou neslučitelné s těmito zásadami (čl. 3 odst. 4, písm. b). Dané ustanovení potvrzuje cíl obsažený v čl. 2, který označuje Antarktidu za přírodní rezervaci a ochrana životního prostředí, je tudíž prvotní.

Ochrana životního prostředí podle Protokolu jde dále než např. v Úmluvě o uchování mořských živých zdrojů Antarktidy z roku 1980. Úmluva z roku 1980 řeší určitý střet mezi zájmy na využívání mořských zdrojů a jejich uchování. Provádění Protokolu v tomto směru může vést k potenciálně mnohem méně konfliktům s ohledem na přijetí prováděcích a konzervačních opatření⁸⁰).

Pro provádění Protokolu se zřizuje *Výbor pro ochranu životního prostředí*. Každá strana Protokolu je oprávněna stát se členem Výboru a jmenovat zástupce, jež může být provázen znalci a poradci (čl. 11 odst. 2 Protokolu). Funkcemi Výboru je poskytování rad (angl. provide advice) a formulovat doporučení stranám v souvislosti s prováděním Protokolu, včetně působení jeho příloh, pro posouzení na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě (čl. 12 odst. 1 Protokolu). *Poskytuje rady* např. o účinnosti opatření přijatých podle Protokolu, o potřebě jejich doplnění, posílení a zdokonalení nebo o používání a provádění řízení pro odhady dopadů na životní prostředí, stanovených v čl. 8 Protokolu. *Výbor není zamýšlen jako nezávislý orgán, který by dohlížel nad dodržováním Protokolu*.

Činnost v oblasti Antarktidy podléhá *posouzení z hlediska odhadu dopadů na životní prostředí*. Toto posouzení se týká *všech činností* v Antarktidě. Každá strana zajistí, aby *odhadovací řízení* v Příloze I se použilo v plánovacích procesech vedoucích k rozhodnutí o zahájení činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě podle progra-

⁸⁰) Srov. Redgewell, C., op. cit. 38, s. 207.

mů vědeckého výzkumu, turistice a všech jiných vládních a nevládních činnostech v oblasti Smlouvy o Antarktidě pro které se vyžaduje předběžné sdělení podle čl. VII Smlouvy o Antarktidě (čl. 8 odst. 2). Toto odhadovací řízení se použije i na změny v činnosti (čl. 8 odst. 3). V případě, že tyto činnosti plánuje společně více stran než jedna, zúčastněné strany jmenují jednu, aby koordinovala provádění odhadovacího řízení (čl. 8 odst. 4).

Navržené výše zmíněné činnosti se podrobují řízení stanovenému v Příloze I pro *předběžný odhad dopadů těchto činností na životní prostředí* Antarktidy. *Rozlišují se tři stupně dopadů*. Na základě řízení se zjistí, že tyto činnosti mají a) méně než malý či přechodný dopad, b) malý či přechodný dopad nebo c) víc než malý či přechodný dopad. Procedura pro řízení je obsažena v Příloze I k Protokolu.

Dopady navržených aktivit na životní prostředí *se posuzují před jejich zahájením* podle příslušných národních řízení (čl. 1 odst. 1 Přílohy I). Implicitně se zde má na mysli, že takové *národní procedury* musí být *založeny*, jestliže již neexistují a že *řízení o odhadu dopadů na životní prostředí* se provádí podle *národních procedur*⁸¹⁾ pokud není stanoveno jinak.

Jestliže se zjistí, že *činnost bude mít méně než malý či přechodný dopad, může začít ihned* (čl. 1 odst. 2 Přílohy I).

V případě, že se zjistí, že navržená činnost nebude pravděpodobně *mít větší než malý či přechodný dopad, může činnost začít* za předpokladu, že budou zavedeny postupy, jež mohou zahrnout sledování, aby se odhadl a ověřil dopad této činnosti (čl. 2 odst. 2 Přílohy I).

Nejstriktnější jsou požadavky a úprava v případě, že se zjistí, že navržená činnost bude pravděpodobně *mít víc než menší či přechodný dopad*. V tomto případě se připraví všestranné hodnocení životního prostředí (čl. 3 odst. 1 Přílohy I). Co zahrne všestranné hodnocení životního prostředí obsahuje čl. 3 odst. 2 Přílohy I.

Posouzení všestranného hodnocení životního prostředí však není pouze věcí daného státu. Návrh *musí být předložen Výboru* pro ochranu životního prostředí ve stejné době, kdy bude rozeslán ostatním stranám alespoň 120 dnů před příští Konzultativní schůzkou Smlouvy o Antarktidě (čl. 3 odst. 4 Přílohy I). Tento návrh se poté předkládá *k posouzení Konzultativní schůzce* Smlouvy o Antarktidě. Do té doby nesmí být učiněno *žádné konečné rozhodnutí*, aby se zahájila navržená činnost v oblasti Smlouvy o Antarktidě, v případě, že nedojde k odkladu rozhodnutí o navržené činnosti o více než 15 měsíců ode dne rozeslání návrhu. (čl. 3 odst. 5 Přílohy I).

Každé rozhodnutí o tom, zda navržená činnost (angl. any decision on whether a proposed activity) by měla *pokračovat* bude založeno na všestranném hodnocení životního prostředí (čl. 4 Přílohy I). Dané ustanovení směřuje k výkladu, že *strany Konzultativní schůzky* by měly *rozhodnout* o tom, zda by činnost měla pokračovat. S. K. N. Blay⁸²⁾ v této souvislosti však konstatuje, že dané ustanovení je dvojsmy-

⁸¹⁾ Srov. Watts, A., op. cit. 15, s. 282.

⁸²⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 392.

slné (nejednoznačné) a dospívá k závěru, že konečné rozhodnutí (angl. final decision) v čl. 3 odst. 5 Přílohy I odkazuje na rozhodnutí státu nebo států, které navrhnou činnost. Dále říká, že přes dobrý záměr stran Smlouvy o Antarktidě ani Protokol ani Příloha I nedává Konzultativním schůzkám *pravomoc k vetu* na činnost, která bude mít více než malý či přechodný dopad na životní prostředí Antarktidy.

Příloha II o *uchování fauny a flóry Antarktidy*, která je rovněž nedílnou součástí Protokolu je revidovaným a aktualizovaným textem Dohodnutých opatření o ochraně fauny a flóry z roku 1964. Příloha zakazuje odběr nebo škodlivé zasahování (angl. harmful interference) s výjimkou, že je to v souladu s povolením (čl. 3 odst. 1 Přílohy II). Taková povolení stanoví dovolenou činnost včetně toho, kdy a kým má být prováděna. Důvodem pro vydání povolení jsou *vědecké a vzdělávací činnosti* (opatření vzorků pro vědecké studium nebo vědecké informace, vzorky pro muzea, zoologické a botanické zahrady). Důvodem je i stavba nebo provoz vědeckých podpůrných zařízení (čl. 3 odst. 2 Přílohy II).

Příloha II rovněž *zakazuje* přivádění do oblasti Antarktidy *cizí druhy zvířat nebo rostlin*, s výjimkami, které jsou dány povoleními (čl. 4 odst. 1 Přílohy II). Dovoleno je pouze odvoz zvířat a rostlin uvedených v Dodatku B k této Příloze (čl. 4 odst. 3 Přílohy II). Výslovně je *zakázáno přivádět psy* na zemi, ledovcové šelfy a psi, kteří se nacházejí v těchto oblastech budou odvezeni do 1. dubna 1994 (čl. 4 odst. 2 Přílohy II). Na rozdíl od Dohodnutých opatření z roku 1964 Příloha II nedovoluje *zabití* původních ptáků a savců jako nezbytnou potravu pro lidi a psy.

Odkládání odpadu a hospodaření s ním (angl. waste disposal and waste management) se týká Příloha III k Protokolu. Také tato Příloha je nedílnou součástí Protokolu. Otázky *odpadu* nebyly do té doby upraveny v právně závazné formě v rámci antarktického smluvního systému. Výjimku představuje čl. V Smlouvy o Antarktidě, který *zakazuje zneškodňování radioaktivního odpadového materiálu* v této oblasti. V ostatních případech byla pouze přijata jednotlivá doporučení, která se týkala dílčích otázek odpadů.

Příloha se aplikuje na veškerou činnost v oblasti Smlouvy o Antarktidě. V obecnosti požaduje *snížení* množství odpadů vyprodukovaných nebo odložených co možná nejvíce tak, aby se snížil na minimum dopad na životní prostředí Antarktidy a aby se snížilo na minimum zasahování do přírodních hodnot Antarktidy při vědeckém výzkumu a jiných užíváních Antarktidy, které jsou slučitelné se Smlouvou o Antarktidě (čl. 1 odst. 2 Přílohy III). Jiným využíváním je turistika nebo další vládní i nevládní činnost.

Význam odpadů pro životní prostředí Antarktidy je vyjádřen i v tom, že skladování, odkládání a odvážení odpadu z oblasti Smlouvy o Antarktidě, jakož i recyklace a snížení zdrojů budou podstatnými zřeteli při plánování a provádění činnosti v oblasti Smlouvy o Antarktidě (čl. 1 odst. 3 Přílohy III).

Při odkládání (angl. disposal) odpadů dává Příloha *přednost jejich odvážení z oblasti* Smlouvy o Antarktidě. Tyto odpady budou v nejvyšší možné míře vráceny do *země, ze které se organizovaly činnosti* plodící odpad, nebo do kterékoliv jiné země, se kterou byla učiněna ujednání o odkládání takových odpadů v souladu s příslušnými mezinárodními dohodami (čl. 1 odst. 4 Přílohy III). Dále Příloha stanoví,

že minulá a současná místa pro odkládání odpadů na pevnině a opuštěná pracovní místa činností v Antarktidě vyčistí původce takových odpadů a uživatel těchto míst (čl. 1 odst. 5 Přílohy III).

Odpad, který nebude odvezen bude v souladu s čl. 3, 4 a 5 Přílohy odkládán *spalováním* (angl. waste disposal by incineration), jiným *odložením* odpadu na zemi (angl. other waste disposal on land) nebo odkládáním odpadu *na moři* (angl. disposal of waste in the sea).

Příloha III klasifikuje v čl 8 odst. 1 odpad do *pěti kategorií*. Jedná se o skupinu 1 (splašky a domácí tekuté odpady), skupinu 2 (jiné tekuté odpady a chemikálie, včetně pohonných hmot a mazadel), skupina 3 (pevné látky určené ke spálení), skupina 4 (jiné pevné odpady), skupina 5 (radioaktivní materiál). Každá smluvní strana *sama stanoví klasifikační systém* pro ukládání odpadu (čl. 8 odst. 1).

Odpady obsažené ve skupině 2, 4 a 5, jestliže budou zplozeny poté (angl. if generated after), kdy tato Příloha nabude platnosti se smluvní strany zavazují odvézt (čl. 2 odst. 1 Přílohy III).

Odpady ze skupiny 1 by měly být v maximální možné míře odvezeny z oblasti Smlouvy o Antarktidě. Ty, které nebudou odvezeny se v nejvyšší možné míře (angl. maximum extent practicable) nebudou odkládat na plovoucí ledy, ledovcové šelfy nebo na pevné ledové plotny. Určitou nejasnost může vyvolat formulace v „maximální možné míře“, která ponechává každé smluvní straně volnost, jak ji interpretovat.

I když některé smluvní strany Smlouvy o Antarktidě praktikují odvážení odpadů z Antarktidy. Za *nejvíce praktické*⁸³⁾ je považováno jejich *odkládání* v souladu s čl. 4 odst. 2 přílohy III do *hlubokých ledových šachet* (angl. deep ice pits) nebo *přímo do moře* (čl. 5 odst. 1 Přílohy III).

Některé z odpadů skupiny 3, pokud nebudou odvezeny *mohou být spáleny*. Hořlavé odpady se spalují v iniciátorech, jež snižují na nejnižší možnou míru škodlivé emise. Příloha III ukládá státům upustit od veškerého spalování na volné ploše do konce sezóny 1998/1999 (čl. 3 odst. 2 Přílohy III). *Nelze spálit a naopak odvezeny* musí být deriváty PVC, polyuretanové pěny, polystyrenové pěny, guma a mazací oleje, upravené řezivo a jiné výrobky jež obsahují příměsi, *kteřé mohou produkovat při spalování škodlivé emise* (čl. 2 odst. 1, písm. e Přílohy III). Pokud jde o odpady skupiny 3 problematické ve znění Přílohy je to, že zde není stanoveno jak *velké množství odpadů může být spáleno*.

Pokud jde o *praxi hospodaření s odpady* každá strana *jmenuje úředníka* pro hospodaření s odpadem, aby *vypracoval a sledoval plány hospodaření s odpadem* (čl. 10, písm. a, Přílohy III). Smluvní strany mají rovněž *závazek* zajisti, aby *členům jejich výprav* se dostalo *výcviku* určeného k omezení dopadu jejich provozu na životní prostředí Antarktidy (čl. 10, písm. b, Přílohy III). Rovněž mají odradit od užívání výrobků z PVC a zajistí, aby výpravy do oblasti Antarktidy byly informovány o všech výrobcích z PVC, jež přivezou do oblasti Smlouvy o Antarktidě (čl. 10, písm. c, Přílohy III). *Ke snížení dopadu odpadů* na životní prostředí Antarktidy, připraví každá

⁸³⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 393.

strana a ročně přehledně a doplní svůj plán hospodaření s odpadem (čl. 8 odst. 2, Přílohy III).

Příloha III *nestanoví žádný orgán* pro dohled a zajištění řádného provádění hospodaření s odpadem. Smluvní strany jsou však zavázány plány pro hospodaření s odpadem zahrnout do ročních výměn informací v souladu s čl. III a VII Smlouvy o Antarktidě a s nimi souvisejícími doporučeními podle čl. IX Smlouvy o Antarktidě (čl. 9 odst. 1, Přílohy III). Dále zašle každá smluvní strana kopie svých plánů hospodaření s odpady Výboru pro životní prostředí a bude podávat zprávy o jejich provádění a hodnocení (čl. 9 odst. 2, Přílohy III). Výbor může přehlédnout plány hospodaření s odpadem a může vyslovit náměty a připomínky, má však pouze poradní pravomoc⁸⁴⁾.

Příloha IV upravuje *zabraňování mořskému znečišťování*. Aplikuje se vůči každé smluvní straně, *lodím oprávněným plout pod její vlajkou a každé jiné lodi*, která provádí nebo podporuje její provoz v Antarktidě při působení v oblasti Smlouvy o Antarktidě (čl. 2 Přílohy IV). Z působnosti Přílohy IV je však z důvodu *imunity* vyňata jakákoliv *válečná loď*, válečné pomocné plavidlo nebo jiná loď, kterou vlastní nebo provozuje stát a která se užívá v dané oblasti pouze pro *vládní neobchodní službu* (čl. 11 odst. 1 Přílohy IV). V této souvislosti konstatuje S. K. N. Blay⁸⁵⁾, že většina lodí používaných v Antarktidě je vlastněna a užívána státy. Podstatný počet lodí v oblasti Smlouvy o Antarktidě, tak bude vyňat z působnosti Přílohy.

Příloha *zakazuje* jakékoli *vypouštění nafty nebo naftové směsi* do moře, kromě případů dovolených podle Přílohy I k Mezinárodní úmluvě o zabránění znečištění z lodí (MARPOL 73/78). Při provozu v oblasti Smlouvy o Antarktidě *lodě podrží na palubě* všechny mazut, špinavou přítěž, vody pro výplach tanků a jiné naftové pozůstatky a směsi, které nemohou být vypouštěny do moře (čl. 3 odst. 1 Přílohy IV).

Dále Příloha *zakazuje* vypouštění do moře *jakýchkoliv škodlivých tekutých látek a jakýchkoliv jiných chemických či jiných látek* v množstvích nebo koncentracích, které jsou na újmu mořskému prostředí (čl. 4 Přílohy IV).

Rovněž se *zakazuje odkládání* do moře *syntetických pryskyřicových látek* (včetně syntetických lan, syntetických rybářských sítí a syntetických pytlů na odpadky) – čl. 5 odst. 1 Přílohy IV. Také je zakázáno odkládání všech *jiných odpadů*, včetně papírových výrobků, hadrů, skla, kovu, lahví, hliněného zboží, popela ze spalování, vycpávek, potahových a obalových materiálů (čl. 5 odst. 2 Přílohy IV). Dovoleno může být pouze odkládání do moře *potravinových odpadů* za předpokladu, že prošly řezačkou ve vzdálenosti nejméně 12 námořních mil od nejbližší země nebo ledovcového šelfu (čl. 5 odst. 3 Přílohy IV).

Pro zajištění výše zmíněných *zákazů* se každá smluvní strana zavazuje, že zajistí, aby všechny lodě oprávněné používat její vlajky a a každá jiná loď provádějící nebo podporující její provoz v Antarktidě, dříve než vstoupí do oblasti Smlouvy o Antarktidě byly vybaveny *na palubě tankem nebo tanky* o dostatečné kapacitě pro zadržování veškerého mazutu, špinavé přítěže, vody pro výplach tanků a jiných naftových

⁸⁴⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 394.

⁸⁵⁾ Srov. Blay, S. K. N., op. cit. 14, s. 394.

pozůstatků a směsí a aby měly na palubě *dostatečnou kapacitu pro zadržování odpadků*, při provozu v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Mají rovněž povinnost uzavřít ujednání o vypouštění takových naftových pozůstatků a odpadků v přijímacím zařízení po opuštění této oblasti. Lodě budou rovněž mít *dostatečnou kapacitu na palubě pro zadržování škodlivých tekutých látek* (čl. 9 odst. 1 Přílohy IV).

Pátá Příloha přijatá na šestnácté Konzultativní schůzce v říjnu 1991 upravuje otázku

Ochrany a režimu oblasti. Podle této Přílohy *jakákoli oblast Antarktidy* včetně mořských oblastí může být určena jako Zvlášť chráněná oblast Antarktidy nebo jako oblast Antarktidy se zvláštním režimem. Činnosti v těchto oblastech mohou být zakázány, omezeny nebo řízeny v souladu s plány hospodaření (angl. management plans) přijatých podle Přílohy (čl. 2 Přílohy V).

Zvláštní chráněné oblasti jsou určeny k *ochraně hodnot mimořádných* z hlediska životního prostředí, vědy, historie, estetiky, volné přírody nebo plánovaného vědeckého výzkumu (čl. 3 odst. 1, odst. 4 Přílohy V). *Vstup do těchto oblastí* je dovolen jen s *povolením*.

K určité změně dochází v otázce *Zvláštních chráněných oblastí a Míst zvláštního vědeckého zájmu*, které byly vymezeny Konzultativními schůzkami Smlouvy o Antarktidě. Příloha V nově označuje tyto oblasti jako *Oblasti Antarktidy podléhající zvláštní ochraně* (čl. 3 odst. 3 Přílohy V). Budou podle toho přejmenovány a přečíslovány.

Příloha V vymezuje nově *Oblasti se zvláštním režimem*, jejich smyslem je napomáhat při plánování a koordinaci činnosti, zabránění možným konfliktům nebo pro zlepšení spolupráce (čl. 4 odst. 1 Přílohy V). *Pro vstup do nich není třeba povolení* (čl. 4 odst. 4 přílohy V). Tyto oblasti mohou zahrnovat jednu nebo více Oblasť Antarktidy podléhající zvláštní ochraně do kterých je vstup zakázán s výjimkou případů, kdy je k tomu vydáno povolení (čl. 4 odst. 4 Přílohy V).

Jakákoli smluvní strana, Výbor pro ochranu životního prostředí, Vědecký výbor pro antarktický výzkum nebo Komise pro zachování mořských živých zdrojů Antarktidy mohou navrhnout dané oblasti (čl. 6 Přílohy V).

ZÁVĚR

Protokol o životním prostředí Antarktidy ke Smlouvě o Antarktidě z roku 1991 a Přílohy k němu vytvářejí komplexní ochranu životního prostředí v oblasti Smlouvy o Antarktidě. Ochrana se týká jak samotné pevniny, tak i mořských oblastí.

Řada otázek ochrany životního prostředí Antarktidy byla upravena v jednotlivých doporučeních Konzultativních schůzek. Přílohy k Protokolu doplňují a rozvíjí úpravu obsaženou v doporučeních Konzultativních schůzek. Tato doporučení nejsou Protokolem zrušena. Některé otázky jako např. turistika a jiná nevládní činnost a jejich vliv na životní prostředí Antarktidy jsou stále výlučně upraveny doporuče-

ními Konzultativních schůzek. Řada doporučení je v tomto směru stále významná a slouží k realizaci Protokolu. Přímou Protokol počítá s tím, že Konzultativní schůzky Smlouvy o Antarktidě přijmou opatření podle článku IX Smlouvy o Antarktidě pro provádění tohoto Protokolu (čl. 10 odst. 1b Protokolu). Konzultativní schůzky rovněž určí obecné zásady pro všestrannou ochranu životního prostředí Antarktidy a závislých a přidružených ekosystémů (čl. 10 odst. 1 a Protokolu).

K ochraně životního prostředí Antarktidy slouží nejen smlouvy a doporučení v rámci antarktického smluvního systému, ale i další smlouvy. Na základě doporučení XV-4 z roku 1989 byly státy Konzultativních schůzek vyzvány přijmout opatření k zajištění toho, aby tyto státy v rámci své kompetence zajistily, aby jejich lodě operující v oblasti Antarktidy jednaly v souladu se smlouvami o ochraně životního prostředí moře. Seznam těchto smluv byl zahrnut do Doporučení⁸⁶⁾. Rovněž další mezinárodní smlouvy jsou relevantní ve vztahu k Antarktidě. Zejména se jedná o Úmluvu OSN o mořském právu z roku 1982 pokud jde o antarktické mořské prostředí a Basilejskou úmluvu o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států⁸⁷⁾. Podle této Úmluvy se smluvní strany zavazují nedovolit export nebezpečných odpadů nebo jiných odpadů pro ukládání uvnitř oblasti na jih od 60. stupně jižní šířky (čl. 4 odst. 6).

Antarktický smluvní systém dnes zahrnuje několik smluv a řadu doporučení přijatých na jejich základě. Smyslem těchto pravidel však je, aby byla smluvními státy a jejich příslušníky *dodržována* (angl. compliance).

Pro *zjišťování souladu* s ustanoveními Smlouvy o Antarktidě, Úmluvy o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy a Protokolu o životním prostředí Antarktidy, slouží *inspekce*. Jsou prováděny podle čl. VII Smlouvy o Antarktidě a čl. 14 Protokolu státy, které jsou konzultativními stranami schůzek Smlouvy o Antarktidě. Rovněž čl. XXIV Úmluvy o zachování mořských živých zdrojů Antarktidy obsahuje ustanovení o inspekcích prováděných inspektory, kteří jsou jmenováni členy Komise pro zachování mořských živých zdrojů Antarktidy. Podle této Úmluvy je prováděn jen poměrně malý počet inspekcí. Většina inspekcí je realizována na základě Smlouvy o Antarktidě. Například v únoru 2001 provedly USA inspekce na 11 stanicích v Antarktidě. Inspekce zjistily vysoký stupeň ekologického vědomí a dodržování závazků podle Smlouvy i Protokolu. Ve zprávě USA⁸⁸⁾ bylo konstatováno, že stanice jsou vcelku dobře řízeny, byla zde však zmíněna i potřeba určitých zlepšení např. pokud jde o skladování paliva nebo nedostatečný systém pro zacházení s kaly apod. Podobně zpráva Belgie⁸⁹⁾ o společné belgicko-francouzské inspekci ve stanicích Austrálie v roce 1999 zjistila, že ustanovení Smlouvy o Antarktidě i Protokolu jsou plně dodržována. Do roku 2001 bylo provedeno více než 200 inspekcí v Antarktidě. V podstatě se dá konstatovat, že pravidla antarktického smluvního systému jsou

⁸⁶⁾ Jedná se např. o Úmluvu o zabránění znečištění moře ukládáním odpadů a jiných materiálů z roku 1972, Mezinárodní úmluvu pro zabránění znečištění z lodí z roku 1973 a další.

⁸⁷⁾ Srov. Český text in: č. 100/1994 Sb.

⁸⁸⁾ Srov. Final Report of the Twenty-fourth Antarctic Treaty Consultative Meeting, Saint Petersburg, Russia, 9–20 July 2001, bod 113, 114.

⁸⁹⁾ Srov. Final Report, op. cit. 88, bod 118.

smluvními státy dodržována, i když existují i určité problémy při jejich provádění (viz níže).

V případě porušení *smluvních nebo obyčejových pravidel* by se na Antarktidu aplikovala obecná pravidla mezinárodního práva o odpovědnosti⁹⁰⁾ za protiprávní chování státu (angl. responsibility). Speciální pravidla o odpovědnosti za protiprávní chování států antarktické smlouvy neobsahují. Problematická je otázka porušení dohodnutých opatření přijatých na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě. Za takový případ se uvádí budování Francií v 80. letech 20. století přistávací dráhy v oblasti Pointe Geologie při které byly explozemi při výstavbě⁹¹⁾ zabíjeni tučňáci a jejich hnízda. Přes protesty Austrálie a Nového Zélandu nebylo toto jednání Francie nijak sankcionováno. Otázkou zůstává právní závaznost doporučení přijatých na Konzultativních schůzkách Smlouvy o Antarktidě. Na XIX. Konzultativní schůzce v roce 1995 přijaly smluvní státy pravidlo⁹²⁾ o tom, že doporučení budou mít tři formy: 1. *opatření*, která vstoupí v platnost až po vnitrostátním schválení a jsou právně závazná, 2. *usnesení*, která nejsou právně závazná a 3. *rozhodnutí*, která jsou právně závazná, ale protože se jedná o vnitřní organizační záležitosti není třeba je schvalovat vnitrostátně.

Vedle odpovědnosti za protiprávní chování může vyvstat i otázka *odpovědnosti za škodu* (angl. liability). Úprava odpovědnosti za škody ve vztahu k Antarktidě je v současnosti obsažena jen v Úmluvě o úpravě činnosti týkajících se nerostných zdrojů Antarktidy z roku 1988, která však nevstoupí v platnost (viz výše).

Úprava odpovědnosti za škody by však měla být obsažena v připravované Příloze VI⁹³⁾ k Protokolu o životním prostředí Antarktidy (viz výše). Podle francouzského návrhu, každá fyzická nebo právnická osoba (soukromá nebo veřejná) vládní nebo nevládní povahy bude absolutně (angl. strict) odpovědná za škodu na antarktickém prostředí. Důvodem pro zproštění odpovědnosti může být pouze záchrana lidského života nebo bezpečnosti. Škodlivý vliv na antarktické prostředí však musí být významný a trvalý. Smluvní stát podle tohoto návrhu nebude odpovědný za činnost své fyzické nebo právnické osoby, s výjimkou státních, pokud splní svou povinnost podle čl. 13 odst. 1 Protokolu. Z tohoto ustanovení vyplývá povinnost smluvního státu přijmout příslušná opatření včetně zákonů, dalších předpisů i správních a donucovacích opatření pro zajištění dodržování Protokolu. Rovněž vnitrostátní opatření, jejichž schválení Protokol vyžaduje vytváří předpoklady pro jeho plnění. Přijetím Přílohy VI by se měla zvýšit efektivita Protokolu o životním prostředí Antarktidy. Problémem může být podmínka, že škodlivý vliv musí být významný a trvalý.

⁹⁰⁾ Srov. *Watts, A.*, op. cit. 15, s. 192.

⁹¹⁾ Srov. *Barnes, J. N.*, Legal Aspects of Environmental Protection in Antarctica in: *Joyner, C. C., Chopra, S. K.*, The Antarctic Legal Regime, Dordrecht 1988, s. 241–259.

⁹²⁾ Srov. *Ondřej, J.*, op. cit. 11, s. 85.

⁹³⁾ Srov. Working paper submitted by France to the Twenty fifth Antarctic Treaty Consultative Meeting Warsaw 2002, XXV ATCM/WP 1.

THE PROTECTION OF THE ANTARCTICA'S ENVIRONMENT

Summary

Antarctica is the continent around the south pole. Antarctica plays an important role in the conservation of the climatic balance of the Earth. The Antarctic system – land, ocean, atmosphere is the natural refrigerant of the Earth's temperature system. Antarctica is the unique laboratory for studying global processes. It provides information about greenhouse gas concentration and atmospheric temperatures of hundreds and thousands of years ago.

The human activity in Antarctica is currently limited for scientific research, fishing, tourism and sea and air traffic. The development of all human activity in the Antarctica increases local pollution, causes the degradation of habitats, and disruptions for the animal populations.

The protection of the Antarctic environment is necessary. The effective protection of environment requires some legal framework. The international legal system of Antarctica is based on the Antarctic treaty of 1959. However, this Treaty does not include explicit provisions concerning the Antarctica's environment. But the Antarctic treaty creates the base for another development through the Antarctic consultative meetings. These meetings have accepted more than one hundred recommendations concerning the protection of Antarctica's environment. Very important recommendation is the Agreed measures for the conservation of Antarctic fauna and flora of 1964.

The Antarctic legal regime currently includes besides the Antarctic treaty and recommendations based on it several other treaties. There is Antarctic treaty system according to article 1 e of the protocol on environmental protection to the Antarctic treaty of 1991.

This system means, the Antarctic treaty, the measures in effect under that treaty and its associated separate international instruments in force and the measures in effect under those instruments.

These instruments are four international treaties concerning Antarctica. These treaties are The Convention for the conservation of Antarctica seals of 1972, the Convention for the conservations of antarctic marine living resources of 1980, the Convention for the regulation of Antarctic mineral resource activities of 1988 and the Protocol on environmental protection to the Antarctic treaty of 1991.

The most important treaty is the latter one. The Protocol of 1991 represents the comprehensive protection of the Antarctic environment and dependent and associated ecosystems and hereby designate Antarctica as a natural reserve. The integral part of the Protocol form Annexes I-IV and another Annex V was accepted by the Consultative meeting

later. These annexes provide detailed provisions concerning the protection of environment. These annexes ammends and develop the Protocol.

From the point of view of the protection of environment, article 7 is very important. According to this article any activity relating to mineral resources, other than scientific research, shall be prohibited. This provision excludes the entry into force of the 1988's Convention on mineral resources. The Protocol's state parties prefer the protection of environment over the use of mineral resources.

The Protocol of 1991 creates the comprehensive protection of Antarctica' s environment. But the number of questions relating to the environment, have been regulated in seperate recommendations accepted by the consultative meetings. These recommendations have not been cancelled by the Protocol. Some questions such as tourism and other non-governmental activities are explicitly regulated by recommendations of the Consultative meetings. The Protocol itself provides provision on the adoption of measures under article IX of the Antarctic treaty for the implementation of this Protocol.

There are other international teaties concerning the environment of Antarctica besides the Antarctic treaty systém. These treaties concern the sea, e. g. the UN Convention on the law of the sea of 1982, is also relevant to Antarctica. Another treaty is the Convention on the control of transboundary movements of hazardous wastes and their disposal of 1989. According to this Treaty the parties agree not to allow the export of hazardous wastes or other wastes for disposal within the area south of 60 degree of the south latitude i. e. in the area of the Antarctic treaty.

The legal protection of Antarctica has the living importance for the whole mankind. Apart from the long distance from the other continents Antarctica has influence on the global environment.

MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ ÚPRAVA KONTROLY TOXICKÝCH ČI JINAK NEBEZPEČNÝCH LÁTEK A LIDSKÝCH AKTIVIT POTENCIÁLNĚ OHROŽUJÍCÍCH ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

JANA ZÁSTĚROVÁ

V názvu studie uvedená problematika, jakkoli tematicky na první pohled nepříliš atraktivní, náleží bezesporu k nejzajímavějším sférám mezinárodního práva životního prostředí, a to jak po své stránce teoretické, tak i praktické. Avšak právě tato zmíněná relativní „neatraktivnost“ tématu (kterou evidentně nevyvažuje ani její zcela mimořádná důležitost a všeobecný význam) je patrně příčinou skutečnosti, že daná problematika jako celek nebývá v nauce (nikoli pouze naší české!) traktována uceleně a samostatně, nýbrž běžně jakožto součást jiných – širších zpracování určitých otázek mezinárodního práva životního prostředí, dnes nejčastěji učebnic řečeného právního odvětví¹⁾; pouze dílčí elementy níže zkoumané problematiky jsou analyzovány či jinak sledovány autonomně v současnosti především v časopisecké podobě²⁾.

Ač poměrně složitá, vícevrstevná a mnoho aspektů této matérie upravující normativita přitom přímo modelově a pozoruhodným způsobem reflektuje většinu zásadních problémů, jež provázejí dnešní etapu vývoje celého odvětví mezinárodního práva životního prostředí:

– relevantní normativita plně odpovídá současnému trendu přijímání právních regulací tzv. *transverzálního charakteru*³⁾, která ve své podstatě vlastně neupravuje ochranu samotného životního prostředí a jeho jednotlivých složek (jak tak činí naopak tzv. sektorová regulace), nýbrž výkon určitých lidských aktivit (např. nakládání s nebezpečnými odpady), jež mohou potenciálně ohrozit celé životní prostředí – všechny jeho jednotlivé složky;

¹⁾ Srov. např. A. Kiss, *J.-P. Beurier*, Droit international de l'environnement, 2e éd., 2000, Paris, ed. Pedone, pp. 317–350; L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano, Protection internationale de l'environnement, 1998, Paris, ed. Pedone, pp. 641–19; P. Birnie, A. Boyle, International Law and the Environment, 2nd ed., Oxford, Clarendon Press, pp. 404–499; J.-L. Mathieu, La protection internationale de l'environnement, Paris, Presses Universitaires de France, Coll. „Que sais -je?“, 1991, not. pp. 78–85, 88–89 etc.; k tomu srov. též i kupř.: A. Kiss, Droit international de l'environnement, Paris, Juris-Classeur de Droit International, 1997, Fascicule 146, not. pp. 25–27 (Nos. 164–176) etc.

²⁾ Srov. kupř. G. Pambou Tchivounda, L'interdiction de déverses des déchets toxiques dans le Tiers monde: Le cas de l'Afrique, Annuaire Française de Droit International (A.F.D.I.), XXXIV, Ed. du CNRS, Paris, 1989, pp. 709–725; M. Mekamcha Ghaouti, La problématique juridique des déchets dangereux en Afrique, Société Africaine de Droit International et Comparé – Actes du sixième congrès annuel – Kampala, 5.–8. Septembre 1994, London, Aberdeen House, 1995, pp. 145–150 etc.

³⁾ Srov. např. A. Kiss, Cinq année de droit international de l'environnement (1996–2000), Revue juridique de l'environnement (R.J.E.), 2001, No. 4, not. pp. 563–564; A. Kiss, op. cit. 1, p. 3–4 (Nos. 9–11) etc.

- příslušná regulace upravuje určité lidské činnosti, jejichž nekorektní výkon může mít v rámci životního prostředí tzv. *irreversibilitu*⁴⁾, tedy nevratné následky; možná závažnost takových následků pak vyžaduje, aby konkrétní právní pravidla v míře mnohem vyšší nežli normy jiných právních odvětví reflektovala odpovídající poznatky i z jiných vědních oborů než jsou pouze vědy společenské⁵⁾;
- normativita mezinárodní ochrany životního prostředí nevznikla z moudré a jasno-zřivé touhy lidstva preventivně regulovat jisté problémy, jejichž nebezpečnosti pro životní prostředí i pro něj samotné si je dobře vědomo, ale – v drtivé většině případů dnešních normativních úprav – až jako mezinárodní odpověď na (mnohdy velmi) negativní zkušenosti, které při ochraně životního prostředí lidstvo muselo nejdříve samo udělat (typicky např. přijetí pravidel jaderné bezpečnosti po havárii v Černobylu);
- značná část problémů, spadajících do zkoumaného „pododvětví“ mezinárodního práva životního prostředí (a to i těch nejdůležitějších, jako je např. nakládání s toxickými či jinými nebezpečnými látkami – anebo právě proto), je stále ještě regulována výlučně či téměř výlučně úpravou tzv. *soft law* (v běžném smyslu tohoto termínu), tedy úpravou právně nezávaznou – např. různými doporučeními, směrnici, kodexy chování atd., přijímanými v rámci různých mezinárodních organizací (nejčastěji OECD, FAO, UNEP aj.).

Příčina tohoto stavu je evidentní: jedná se většinou o problémy značně delikátní povahy; jejich řešení vyžaduje relativně velmi vysokou míru konsensu, resp. příslušné politické vůle jednotlivých členů mezinárodního společenství, jichž se obvykle právě v těchto konkrétních komplikovaných kauzách dosahuje jen mimořádně obtížně; přijetí úpravy prostřednictvím *soft law* v rámci některé mezinárodní organizace se pak mezinárodnímu společenství (jako celku) jeví jakožto nejschůdnější cesta obstarávání určité regulace daného problému. . . . Důsledky naznačeného jednání s citelně negativním dopadem (nejen) na problematiku ochrany životního prostředí jsou rovněž zřejmé: mezinárodní společenství jako celek i jeho jednotliví členové jsou do jisté míry „ukolébány“ a uspokojeny faktem, že příslušný problém je alespoň nějakým způsobem „ošetřen“, čímž společenská (někdy přímo vitální) potřeba upravit ho jiným, tj. právně závazným institutem nutně ztrácí na intenzitě; relativně všeobecná spokojenost mezinárodního společenství s existujícím tzv. *soft law* v dané oblasti mezinárodních vztahů vede dokonce i k prosazování snah uplatňovat ho v praxi, což (a ovšem zdaleka nejen toto) obecně snižuje, ba přímo degraduje roli práva v mezinárodních vztazích, a to nikoli pouze v oblasti ochrany životního prostředí⁶⁾;

⁴⁾ Viz zejm. *J. Thevenot*, Introduction au concept d'irréversibilité – approche en droit international de l'environnement, R. J. E. No spécial, 1998, pp. 31–37; též *C. de Klemm*, La réglementation et l'irréversibilité, ibidem, pp. 59–78, resp. celé specializované číslo časopisu.

⁵⁾ Ze starší literatury této tematické orientace možno připomenout kupř. *S. Courteix* (dir.), Droit, télé-décision et environnement, Paris, SIDES, 1994, 292 pp.; z novější pak lze jmenovat kupř. *E. Naim-Gesbert*, „Les dimensions scientifiques du droit de l'environnement – Contribution à l'étude des rapports de la science et du droit“, Bruxelles, Bruylant, VUB PRESS, 1999, 808 pp. etc.

⁶⁾ Blíže viz např. *J. Klabbers*, The Undesirability of Soft Law, Nordici Journal of International Law (N. J. I. L.), 1998, No 4, pp. 381–391, not. pp. 382–387 a literaturu tam uvedenou.

- mezinárodní právo životního prostředí nepředstavuje dnes vnitřně homogenní celek, nýbrž především *soubor* (více či méně) *vzájemně si konkurujících regionálních právních úprav*, neboť univerzálních, kvazi-univerzálních či potenciálně univerzálních regulací (nejen ve zkoumané oblasti mezinárodního práva!) stále ještě existuje relativně velmi málo a – ač takto ambiciózně pojaté projekty – ne vždy jsou vzhledem ke svému základu v euro-americké (mezinárodně) právní doktríně beze zbytku přijatelné pro všechny členy mezinárodního společenství (přímo modelová je konkurence níže zkoumaných úmluv z Basileje a Bamaka o nakládání s nebezpečnými odpady)⁷⁾;
- právo životního prostředí obecně a mezinárodní právo životního prostředí zejména náleží k těm právním odvětvím,
  - jež jsou jedny z nejovlivnitelnějších (obsah jejich jednotlivých regulací, jejich přijímání i realizace v praxi) ekonomickými podmínkami a problémy společenského života celého mezinárodního společenství i jeho jednotlivých členů (kupř. již klasický problém zákazu exportu nebezpečného odpadu z průmyslově rozvinutých zemí do zemí rozvojových)⁸⁾;
  - kde se mimořádně zřetelně vzájemně ovlivňuje mezinárodní a vnitrostátní právní sféra jednotlivých členů mezinárodního společenství z důvodů politických (srov. kupř. již výše zmíněné úmluvy z Basileje a Bamaka)⁹⁾;
  - a konečně, kde je vzájemné ovlivňování mezinárodní a vnitrostátní právní sféry jednotlivých členů mezinárodního společenství ekonomickými podmínkami (vnitřními i vnějšími) jeho života v současnosti snad nejmarkantnější (viz např. níže zmíněné vytvoření si vnitrostátních předpokladů Ruskem pro mezinárodní import jaderného či radioaktivního odpadu)¹⁰⁾.

V této studii zkoumaná sféra mezinárodního práva životního prostředí představuje výjimečně rychle a dynamicky se rozvíjející oblast řečeného právního odvětví¹¹⁾, tvoří ji však víceméně samostatné tematické právní celky, které se ovšem nevyvíjejí ani zdaleka rovnoměrně: zatímco některé její základní otázky dosud stále nejsou vůbec upraveny žádnou regulací, a to ani prostřednictvím tzv. *soft law* (*sic!*) – kupř. otázka výroby toxických či jinak nebezpečných látek (srov. kap. 1. A.), naopak jiné závažné, právě vznikající a velmi aktuální problémy se k této sféře zcela organicky přidružují (srov. kupř. problematiku tzv. integrované ochrany životního prostředí –

⁷⁾ Srov. např. *F. Ougergouz*, La Convention de Bamako sur l'interdiction d'importer en Afrique des déchets dangereux et sur le contrôle des mouvements transfrontières et la gestion des déchets dangereux produits en Afrique, A.F.D.I., XXXVIII, Ed. du CNRS, Paris, 1993, pp. 871–884 a literaturu tam uvedenou atd.

⁸⁾ Srov. např. *M. Mubiala*, La contribution de l'Afrique et du Tiers-monde aux développements recents du droit international de l'environnement, Revue Africaine de Droit International et Comparé (R. A. D. I. C.), déc. 1993, tome 5, No 4, pp. 768–780 a literaturu tam uvedenou atd.

⁹⁾ Blíže viz např. literaturu cit. sub 2, 6 a 7 aj.

¹⁰⁾ Blíže viz kupř. *N. Melis*, Comment la Russie devient la poubelle nucléaire du monde, Le Monde diplomatique, février 2002, not. p. 20 a literaturu tam uvedenou.

¹¹⁾ Pro zajímavost možno např. porovnat počet stránek věnovaných zkoumané problematice v následujících učebnicích: *A. Kiss*, Droit International de l'Environnement, Paris, Pedone, 1989, pp. 275–305, tj. 30 stran a *A. Kiss, J.-P. Beurier*, op. cit. 1, 34 stran, ale především jejich tematický obsah; k tomu srov. *A. Kiss*, op. cit. 3, pp. 584–588, věnovaný nové problematice v dané oblasti zkoumání, a to otázce integrované ochrany životního prostředí, etc.

kap. 6). A ještě jednu pozoruhodnou vývojovou tendenci v rámci zkoumané právní oblasti lze v současnosti vysledovat: z jiných právních pododvětví mezinárodního práva životního prostředí se v důsledku svého vzrůstajícího významu, existence čím dál tím komplexnější normativní regulace a zejména též kvalitativní změny právní povahy vydělují některé jejich tematické celky a postupně zaujímají autonomní místo v této zkoumané právní sféře – typicky emancipace problému znečišťování moří ropnými produkty, jeho vydělení se z oblasti tzv. mořského práva a z formování se v samostatnou součást daného odvětví mezinárodního práva životního prostředí¹²).

Přítomná studie si neklade žádné mimořádně vysoké teoretické a vědecké cíle: chce především stručně zrekapitulovat celou rozsáhlou problematiku uceleným způsobem, který v současné době není v příslušné literatuře (nikoli pouze české) k dispozici, a to v rozsahu, v jakém je dnes obecně pojímána odpovídající naukou, ukázat jisté problémy v teorii již dříve zpracované (kupř. problematiku náhrady škody) v jiných souvislostech a v jiném kontextu a zaměřit se především na analýzu nových právních úprav.

Proto se bude postupně věnovat jednotlivým otázkám spjatým s problematikou nakládání s toxickými či jinak nebezpečnými látkami, nakládání s toxickými či jinak nebezpečnými odpady, znečišťováním moří ropnými produkty, ionizujícím zářením, technologickými riziky a tzv. integrovanou ochranou životního prostředí.

Jak možno již z citované literatury vydedukovat, tato studie využívá výsledků především frankofonní nauky mezinárodního práva životního prostředí, která někdy chápe a pojímá určité fenomény v určitých souvislostech poněkud odlišněji od většinového názoru, zejména doktriny angloamerické; v zásadě však obě docházejí ke shodným závěrům.

1. TOXICKÉ ČI JINAK NEBEZPEČNÉ LÁTKY

Do té doby zcela bezprecedentní rozvoj výroby a (vy)užívání toxických či jinak nebezpečných látek bylo možno zaznamenat zhruba již od (počátku) 60. let minulého století; avšak přestože si lidstvo od samého počátku tohoto konání bylo relativně dobře vědomo (alespoň určitých) rizik a nebezpečí s ním spojených jak pro něj samotné, tak i pro celé životní prostředí, a to na úrovni národní a především mezinárodní, dosud neexistuje adekvátní komplexní regulace (právně závazné povahy) řečené problematiky (*sic!*).

¹² Naproti tomu se dosud neosamostatnila kupř. problematika znečišťování kosmického prostoru zejména zbytky výzkumných přístrojů (družic, nosných raket) atd., ač vědci (nikoli však bohužel právníci) po příslušných regulacích volají již velmi hlasitě – srov. kupř. *J. Kříčka, Země v zajetí odpadků – Nebezpečné projektily na oběžné dráze*, Respekt, 1999, č. 44, str. 19; (*lan*), *Vůdci žádají právní úpravu odhazování odpadu v kosmu*, Právo, 16. 8. 2000, str. 9, atd.; již poměrně dlouhou dobu existující známá *Úmluva o mezinárodní odpovědnosti za škody způsobené kosmickými objekty (1972)* jako základ pro emancipaci uvedené problematiky na cestě k její relativní samostatnosti zjevně sloužit nemůže – v české literatuře nejnověji blíže viz kupř. *P. Šturma, Mezinárodní odpovědnost za škodlivé následky činností nezakázaných mezinárodním právem*, in: *Mezinárodní odpovědnost*, Brno, Spisy PF MÚ, 2002, str. 130–132, aj.

Citelná absence takovéto právní úpravy je doposud stále ještě

- zčásti suplována (mnohdy zcela nedostatečným způsobem) faktickou mezinárodní spoluprací při řešení konkrétních problémů,
- dílem kompenzována přijímáním určitých pravidel (ať již právně závazných či nezávazných, jichž dodnes přetrvává kvantitativně výrazná většina), zejména některými mezinárodními organizacemi; mezinárodněprávní smlouvy, jejichž stranami jsou (pouze) jednotliví členové mezinárodního společenství (tj. plně suverénní státy) představují v rámci zkoumané normativity spíše ojedinělý jev; oba typy výše zmíněných pravidel ovšem mají alespoň dva společné charakteristické rysy: téměř vždy jsou totiž (velmi) úzce limitovány jak předmětem své právní úpravy, tak svou geografickou působností;

avšak zcela neřešeno zůstává vypracování a přijetí obecné rámcové právní úpravy problematiky toxických či jinak nebezpečných látek potenciálně univerzálního (globálního) charakteru (tj. např. povahy notoricky známé Smlouvy o Antarktidě z r. 1959).

První pravidla normující danou problematiku (byť i právně nezávazná!) byla „produkována“ od počátku 70. let především Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD); další etapu vývoje regulace ve zkoumané oblasti opět představují právně nezávazná pravidla [vydáváná obvykle v podobě doporučení, tentokrát Světovou zdravotnickou organizací (WHO) či Programem OSN pro životní prostředí (UNEP)].

Skutečný rozvoj příslušné regulace možno vysledovat od poloviny 80. let 20. století, kdy začala býti ve větší míře přijímána

- jak pravidla právně nezávazná (zejména WHO od r. 1986),
- tak pravidla právně závazná, avšak primárně destinovaná k úpravě jiné předmětné problematiky (kupř. Basilejská úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování z r. 1989).

Konečně rozvoj opravdu moderního a svým duchem současným potřebám a požadavkům dnešní etapy života mezinárodního společenství korespondujícího „zákonodárství“ možno konstatovat až v posledních letech; jde sice o úpravy právně závazné, avšak – a to bohužel – až příliš dílčí povahy s příliš specializovaným předmětem právní úpravy (srov. např. subkapitulu 1/C)¹³.

A. VÝROBA TOXICKÝCH ČI JINÝCH NEBEZPEČNÝCH LÁTEK

je zcela mimořádně významný aspekt celé této v první subkapitole zkoumané problematiky: během všech příslušných procesů výroby oněch zmíněných látek totiž nutno neustále a velmi pečlivě sledovat i hodnotit možné důsledky a vliv řečených látek na lidské zdraví i stav (celého) životního prostředí, přesto regulace uvedeného klíčového aspektu je na mezinárodní úrovni dosud obstarávána výlučně zdaleka nikoli recentní a dnešním požadavkům mezinárodní ochrany životního prostředí již značně nevyhovující úpravou právně nezávazného charakteru!

¹³ K dané problematice blíže viz kupř. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, pp. 318–323; L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano, op. cit. 1, pp. 715–716; A. Kiss, op. cit. 3, pp. 579–582, etc.

Tento alarmující stav je tvořen tzv. *soft law* vypracovaným a přijatým v rámci OECD, a to především v podobě tzv. doporučení (*Recommandations*), z nichž nejvýznamnější jsou pravděpodobně následující:

- *Doporučení ohledně hodnocení možných důsledků chemických sloučenin na životní prostředí*
(14. listopadu 1974, jedná se o zkoušku ekotoxicity)¹⁴;
posléze doplněno
- *Doporučením ohledně hodnocení důsledků chemických výrobků*
(7. července 1977, které stanovuje základní principy procedur hodnocení potenciálních důsledků chemických výrobků pro člověka a životní prostředí)¹⁵;
- *Rozhodnutí o vzájemném při(e)jímání údajů pro hodnocení chemických výrobků*
(12. května 1981, jež mj. určuje základní principy pro provádění příslušných laboratorních zkoušek *lege artis*)¹⁶;
- *Rozhodnutí týkající se obchodování s chemickými výrobky*
(8. prosince 1982, upřesňující soubor určitých minimálních předběžných údajů pro chemické výrobky při obchodování s nimi)¹⁷;
- *Doporučení ohledně řádné laboratorní práce*
(26. července 1983, které mj. kompletuje vzájemné uznávání procesů sladování laboratorních praktik, prováděných *lege artis*)¹⁸.

Ve zkoumané oblasti společenských vztahů samozřejmě existuje i normativita právně závazná, není ovšem povahy mezinárodněprávní (a její traktování by nejen přesáhlo rámec problematiky v názvu studie specifikované, ale nebylo by asi ani vhodné traktovat mezinárodněprávní úpravu společně s regulacemi jiných právních systémů, např. práva komunitárního, a to v cílech předcházení možných nežádoucích konfúzí; tuto pracovní metodu bude přítomná studie pečlivě ctít a dodržovat v celém svém rozsahu)¹⁹.

B. OBCHODOVÁNÍ S TOXICKÝMI ČI JINAK NEBEZPEČNÝMI LÁTKAMI

Regulace mezinárodního obchodu s chemickými látkami (obecně) se vyvíjela – možná kupodivu – poměrně velmi pomalu, přičemž její evoluce probíhala poněkud složitou a klikatou cestou od přijímání normativních textů právně nezávazného charakteru, přes faktickou spolupráci států při řešení konkrétních problémů až k recentním pravidlům právně závazným, dnes mnohdy až překvapivě progresivní povahy.

¹⁴ Recommandation du 14 novembre 1974 sur l'évaluation des effets potentiels des composés chimiques sur l'environnement [C (74) 215].

¹⁵ Recommandation du 7 juillet 1977 sur l'évaluation des effets de produits chimiques [C (77) 97].

¹⁶ Décision du 12 mai 1981 sur l'acceptation mutuelle des données pour l'évaluation des produits chimiques [C (81) 30].

¹⁷ Décision du 8 décembre 1988 relative à la commercialisation de produits chimiques [C (82) 196].

¹⁸ Recommandation du 26 juillet 1983 sur les bonnes pratiques de laboratoire [C (83) 95].

S další významnou relativní normativitou OECD se lze seznámit buď přímo v materiálech vydávaných samotnou touto organizací, nebo kupř. v práci A. Kiss, op. cit. 10, pp. 337–344 aj.

¹⁹ Ke zkoumané problematice upravené právem komunitárním či mezinárodním právem soukromým (kupř. smlouvy uzavřené mezi zahraničními průmyslníky, resp. průmyslovými koncerny či jinými zahraničními průmyslovými uskupeními) blíže viz např. A. Kiss, *J.-P. Beurier*, op. cit. 1, not. p. 319 aj.

Při stručné rekapitulaci vývoje právní úpravy ve zkoumané oblasti nelze ani opomenout jistá, v současnosti již často obsolétní pravidla, která jsou sice právně závazná, ale netýkají se bezprostředně dané problematiky: upravují totiž pouze otázky mezinárodní přepravy nebezpečných látek jako např. *Mezinárodní úmluva týkající se přepravy zboží po železnici* (1924) či *Chicagská úmluva o mezinárodním civilním letectví* (z r. 1944), jež jistou úlohu při rozvoji reglementace sledované problematiky nesporně měly²⁰⁾.

Pokud jde o samostatná pravidla vlastního mezinárodního obchodu s toxickými či jinak nebezpečnými látkami, začala se rozvíjet se značným zpožděním za příslušnou mezinárodní praxí až od počátku 70. let minulého století, nadto – jak už bylo výše řečeno – v podobě úprav právně nezávazných.

Opět zde rozhodující roli sehrály aktivity *OECD*, přičemž nejvýznamnější výsledky těchto aktivit představuje přijetí následujících normativních instrumentů:

– *Rezoluce týkající se procedury notifikace a konzultace ohledně látek, majících určitý vliv na člověka a jeho životní prostředí*

(18. května 1971)²¹⁾,

– *Doporučení ohledně ochrany vlastnických práv k údajům sděleným v rámci procedury notifikace nových chemických výrobků*

(26. července 1983, [C (83) 96]),

– *Doporučení týkající se výměny důvěrných údajů o chemických výrobcích*

(26. července 1983, [C (83) 97]),

doplňené

– *Seznamem údajů nikoli důvěrných o chemických výrobcích*

(26. července 1983, [C (83) 98])²²⁾.

Skutečně zásadní problém v dané tematické oblasti představuje otázka existence obecných mezinárodněprávních pravidel potenciálně univerzální platnosti: nutno konstatovat doposud přetrvávající značně citelné mezery v příslušné regulaci, které vyvolávají obavy, nejistotu, ba i neklid především v rozvojových zemích. Ty totiž dosud nedisponují odpovídajícími technickými znalostmi, ani adekvátní infrastrukturou nutnou k používání a využívání výše zmíněných látek v bezpečných podmínkách, což zpětně představuje snadno domyslitelnou hrozbu nejen pro konkrétní obchodníky s těmito látkami, nýbrž pro celý rozvinutý Sever, potažmo celý svět – pro jeho životní prostředí.

Přes značné zpoždění při řešení naznačených problémů tyto velmi znepokojující starosti vyústily v přijetí alespoň nějakých pravidel jednání, byť právně nezávazných, nikoli však „alibistických“:

– *FAO* přijala v r. 1985 (a posléze doplnila v r. 1989) *Kodex mezinárodního chování při využívání a distribuci pesticidů*²³⁾;

²⁰⁾ Blíže viz ibidem, not. p. 320.

²¹⁾ Résolution du 18 mai 1971 sur la procédure de notification et de consultation concernant les substances ayant une incidence sur l'homme ou son environnement [C (71) 73].

²²⁾ Citováno dle práce A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 321.

²³⁾ Code de conduite international pour l'utilisation et la distribution des pesticides [Rés. 10/85]. Citováno dle práce A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 321.

– UNEP vypracoval a v r. 1987 přijal tzv. *Londýnské směrnice pro výměnu informací o chemických výrobcích, které jsou předmětem mezinárodního obchodu*²⁴).

Oba tyto instituty *soft law* předvídají a stanovují určité mechanismy destinované ke zlepšení přístupu a k rozšiřování relevantních informací o nebezpečných chemických výrobcích, aby tak zejména též rozvojovým státům (především jejich kompetentním orgánům) umožnily lépe zhodnotit a zvážit (alespoň určitá) rizika spojená s využíváním řečených produktů. Jmenované dokumenty, byť limitované svou výše zmíněnou povahou, tím nicméně sehrály ve své době téměř nezastupitelnou roli, a to hned ve dvou časových horizontech:

– jednak ihned vytvořily jistý rámec pro systematictější kontrolu těchto výrobků (kupř. zakládání a budování registrů konkrétních chemických látek a výrobků, normy [i technické] pro jejich výzkum, kontrolu uživatelů, stipulaci základních pravidel obchodování s těmito produkty atd.),

– jednak (částečným) suplováním a zaplňováním zmíněné mezery v regulaci dané problematiky vytvářely v delším časovém úseku jakýsi normativní základ nové, budoucí právní úpravy, který se praxí států rozvíjel a vyvíjel, až vyústil – byť se značným zpožděním vzhledem k potřebám mezinárodního společenství – k vypracování a přijetí *Rotterdamské úmluvy o proceduře předběžného souhlasu na základě dobré znalosti věci, aplikovatelné na určité chemické výrobky a nebezpečné pesticidy, jež jsou předmětem mezinárodního obchodu*²⁵ ze dne 10. září 1998. Ta dnes tudíž představuje konkrétní výsledek snah UNEP o formulaci prvních právně závazných, skutečně komplexních řídicích principů a zásad jistého jednání (tj. výměny informací) ve stanoveném rámci mezinárodních vztahů (= mezinárodního obchodu s nebezpečnými látkami) v podobě, jež by relativně uspokojovala celé mezinárodní společenství a rozvojové státy především, což se jí v daném případě (na rozdíl od řady jiných smluvních instrumentů – např. níže traktované Basilejské úmluvy v kap. 2/B) vskutku podařilo²⁶.

Cílem Úmluvy je podpořit a zprůhlednit rozdělení odpovědnosti jednotlivých subjektů v oblasti mezinárodního obchodu s chemickými výrobky, a to prostřednictvím usnadnění výměny informací o jejich charakteru. Opírá se přitom o vnitrostátně-právní řády jednotlivých členů mezinárodního společenství, které mohou a skutečně stanovují příslušná pravidla v dané oblasti, zejména též týkající se jejich exportu a importu, a zajišťují komunikaci (sdělování) svých příslušných rozhodnutí ostatním smluvním stranám (čl. 1).

Konkrétní chemické výrobky (jejich vývoz či dovoz) mohou být buď přímo zakázány či velmi striktně upraveny v rámci národních právních řádů, kterážto reglementace musí ovšem plně korespondovat s kritérii uvedenými v Příloze II. Úmluvy. Do

²⁴ Directives de Londres pour l'échange de renseignements sur les produits chimiques qui font l'objet du commerce international.

Citováno dle práce *L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano*, op. cit. 1, p. 715.

²⁵ Convention sur la procédure de consentement préalable en connaissance de cause, applicable à certains produits chimiques et pesticides dangereux qui font l'objet d'un commerce international, Rotterdam, le 10 septembre 1998, International Environmental Law: Environmental Multilateral Treaties – Droit international de l'environnement: Traités multilatéraux, Kluwer, dále jen *EMuT*, 998:68.

²⁶ Blíže viz např. *A. Kiss*, op. cit. 3, not. p. 580.

výše uvedené kategorie výrobků spadají i mimořádně nebezpečné pesticidy, které mají či by mohly mít v podmínkách, v nichž jsou používány, velmi negativní důsledky na lidské zdraví a/nebo životní prostředí; naopak osm kategorií výrobků (kupř. radioaktivní látky, farmaceutické výrobky, potravní doplňky atd.) jsou z věcné působnosti Úmluvy vyloučeny. Příloha III. Úmluvy pak denominuje chemické výrobky a pesticidní látky (preparáty) mimořádně nebezpečnosti, jež podléhají proceduře předběžného schválení.

Nadto čl. 5 Úmluvy stanoví, že každý stát, jenž přijal příslušnou národní normativní regulaci, je povinen ji oznámit Sekretariátu Úmluvy a sdělit mu i další relevantní informace, precizované v Příloze I. Úmluvy; po náležitém ověření sděleného je resumé těchto informací dále předáno všem ostatním smluvním stranám. Pokud Sekretariát obdrží pro určitý chemický výrobek alespoň po jedné notifikaci pocházející nejméně ze dvou různých regionů světa, předá tato oznámení Výboru pro studium chemických výrobků, ustavenému Konferencí smluvních stran Úmluvy (čl. 18, al. 6). Řečený subsidiární orgán Úmluvy potom může doporučit Konferenci (přičemž se bude opírat o kritéria stanovená v Příloze I., a to zejména též pokud jde o efektivní a finální přínos národních opatření i korektní zhodnocení příslušných rizik v dané oblasti), aby se dotyčný výrobek podřídil proceduře tzv. předběžného souhlasu a dle dalších okolností a obvyklé praxe se buď zapsal či nezapsal do přílohy III. Úmluvy (čl. 5 al. 6).

Čl. 6 Úmluvy výrazným způsobem zjednodušuje proceduru zapisování mimořádně nebezpečných pesticidů do své přílohy III., především v zájmu rozvojových zemí (ale i zemí v procesu transformace jejich ekonomik): každá z těchto zemí totiž může navrhnout zmíněnou proceduru zapsání, pokud se setká s nějakým problémem, jež se týká podmínek využívání řečených výrobků na svém státním území.

Čl. 10 a 11 upravují problematiku importu a exportu výrobků zapsaných v příloze III.: ke každému z těchto výrobků každá smluvní strana je povinna sdělit Sekretariátu své rozhodnutí ohledně jeho budoucího dovozu na své teritorium. Každý stát se může rozhodnout nesouhlasit s jakýmkoli dovozem určitého chemického výrobku či souhlasit s ním pouze za určitých podmínek; zároveň musí (ve své vnitrostátní právní sféře) takovýto import buď zcela zakázat či stanovit stejné podmínky dovozu těchto výrobků, ať již pocházejí z jakéhokoli zdroje (tedy včetně tzv. třetích států), a tomuto rozhodnutí rovněž přizpůsobit i právní regulaci národní produkce těchto výrobků pro svou vlastní potřebu (*sic!*).

Čl. 12 obsahuje specifická pravidla, týkající se chemických výrobků zakázaných či velmi striktně regulovaných některými jednotlivými státy, aniž by byly zapsány v Příloze III. Úmluvy. Jejich export musí být předem ohlášen státu – importérovi, který je povinen potvrdit jejich přijetí na svém území. Zmíněné ohlášení (notifikace) pak obligatorně obsahuje informace specifikované v Příloze V. Úmluvy a zejména též informace o opatřeních ohledně příslušné tzv. předběžné opatrnosti (*precaution*), jež je nutno přijmout v cílech maximální redukce možností vystavení se negativnímu působení těchto výrobků na lidské zdraví a životní prostředí.

Jako každý nový a moderní právní instrument, tak i Rotterdamská úmluva se snaží zajistit maximální transparentnost veškerého příslušného jednání v dané sféře mezinárodních vztahů. Čl. 15 Úmluvy proto přikazuje smluvním stranám dbát v mezích svých možností na to, aby nejširší veřejnost měla náležitý přístup ke všem relevantním informacím, týkajících se manipulace s chemickými výrobky, řešení a zvládnání eventuálních nehod vzniklých při této manipulaci i možnosti jejich nahrazování výrobky, jež představují menší rizika nebezpečí pro lidské zdraví a stav životního prostředí (tj. chemické výrobky zapsané v Příloze III. Úmluvy). Ostatně sama Konference je povinna vypracovávat a schvalovat příslušné procedury a určovat institucionální mechanismy dovolující stanovit případné nerespektování příslušných dispozic Úmluvy (významných pro transparentnost jednání v dané sféře) i navrhovat opatření, která je nutno přijmout vzhledem ke stranám porušujícím Úmluvu (čl. 17).

C. OBECNÉ NAKLÁDÁNÍ S TOXICKÝMI ČI JINAK NEBEZPEČNÝMI LÁTKAMI

představuje aspekt zkoumané problematiky, kde je absence potřebné, resp. vitálně nutné mezinárodněprávní normativity téměř totální (chybějí zde dokonce i jakákoli odpovídající pravidla tzv. *soft law!*), přičemž praktické důsledky řečené absence zjevně mohou být takřka fatální.

Dodnes totiž v dané sféře života mezinárodního společenství neexistují vůbec žádná obecná pravidla jednání (ať už právně závazná či nezávazná) a recentně přijaté právní instrumenty se jednak týkají shodného předmětu normativní úpravy, jednak jsou tak velmi úzce specializované, že – přes veškerá ocenění jejich existence – celkovou situaci ve zkoumané oblasti prakticky nejen neřeší, ale ani nijak výrazně nezlepšují.

Velmi zprostředkovaně a ve značně limitovaném (tj. evropském) geografickém rámci citelně chybějící příslušnou právní úpravu nedostatečným způsobem suploval (a vlastně dodnes z konkrétního hlediska supluje) *Protokol k Úmluvě o transhraničním znečišťování ovzduší na dlouhé vzdálenosti, týkající se organických persistentních látek*²⁷⁾, jenž byl přijat v Aarhusu dne 24. června 1998.

Přesto ho nutno zmínit, neboť byl určitým předchůdcem právního instrumentu, který dodnes věcně doplňuje, a to *Úmluvy o organických persistentních znečišťujících látkách (POP)*²⁸⁾ ze dne 22. května 2001 (Stockholm). Přes svůj relativně velmi úzký, a tedy značně specializovaný předmět normativní úpravy má nesporně celkově obecnější význam a dopad, zejména též vzhledem ke své ambiciózní koncepci jakožto instrumentu nikoli pouze regionální povahy, nýbrž (potenciálně) univerzálního charakteru a dosahu. Úmluva vznikla v rámci UNEP: Správní rada UNEP se v r. 1997 pečlivě zabývala závěry a doporučeními

²⁷⁾ Protocole à la Convention sur la pollution atmosphère à longue distance, relatif aux polluants organiques persistants. Aarhus, le 24 juin 1998, *EMuT*, 979: 84/G.

²⁸⁾ Convention sur les polluants organiques persistants (POP). Stockholm, le 22 mai 2001, *International Legal Materials (ILM)*, 2001, p. 532 et seq.

Mezinárodního fóra o chemické bezpečnosti a ve spolupráci s EHK OSN ve spojitosti s výše zmíněným Protokolem se začal vypracovávat projekt úmluvy, která by odpovídala potřebám a požadavkům celosvětového významu dané problematiky²⁹⁾.

Tzv. POP jsou definovány jakožto organické toxické látky, perzistentní, schopné bioakumulace, jež mohou být transportovány v atmosféře na dlouhé vzdálenosti a vyvolávat (tam) rizika významných negativních důsledků pro lidské zdraví i stav životního prostředí (čl. 1 al. 7 Úmluvy).

Úmluva (i dříve přijatý Protokol) při stanovování pravidel ochrany bere v potaz problematiku arktických ekosystémů a (především) autochtonního obyvatelstva životně závislého na arktické fauně (rybách i savcích), které jsou mimořádně ohroženy bioakumulací organických perzistentních látek na tamních teritoriích (Preambule Protokolu i Úmluvy).

Preambule Úmluvy nadto pak zdůrazňuje své velmi úzké vztahy a vazby s ostatními relevantními smluvními instrumenty v příslušné oblasti obchodování a ochrany životního prostředí již existujícími: např. čl. 6 Úmluvy, týkající se redukce nebo eliminace zásob zakázaných látek, *verbis expressis* předvídá úzkou spolupráci s orgány níže traktované Basilejské úmluvy z r. 1989; preambule Úmluvy vyzývá ke spolupráci se soukromým sektorem a nevládními organizacemi a konečně čl. 7 al. 2 apeluje na možnosti spolupráce s různými ženskými organizacemi a všemi ostatními, kdož se interesují o zdraví dětí (*sic!*).

Úmluva i protokol přejímají a zapracovávají řadu významných principů, obsažených v deklaraci z Ria (1992) – kupř. princip hodnocení rizik (čl. 8 al. 7 Úmluvy) aj., ale především princip předběžné opatrnosti (čl. 1 Úmluvy), jehož dikce zejména v protokolu je bezesporu pozoruhodná a nutí k zamyšlení nad obsahem samotného principu³⁰⁾.

Základní povinnosti států jsou stanoveny v čl. 3 Úmluvy, který doplňují přílohy A a B.

Příslušné chemické látky jsou klasifikovány do dvou základních kategorií. Legislativní a administrativní pravidla a opatření zakazují výrobu a využití látek specifikovaných v příloze A, stejně tak jako jejich export a import; výroba a využívání chemických látek, jež figurují v příloze B (jedná se především o přípravky DDT), musejí být (postupně) omezovány. Nicméně eventuelní derogace pravidel výše naznačených může být provedena ve specifických případech, zvláště pak jde-li o případ eliminace příslušných látek v podmínkách ekologicky akceptovatelných; tyto výjimky z pravidel musejí být pečlivě zaneseny do zvláštního registru, který zřizuje a vede Sekretariát Úmluvy (čl. 4).

²⁹⁾ Blíže viz kupř. L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano, op. cit. 1, not. p. 716.

³⁰⁾ Protokol používá ve francouzské verzi následující terminologii „la démarche fondée sur le principe de précaution, telle qu'elle est définie au Principe 15“ (Deklarace z Ria) místo na první pohled jednoduššího a srozumitelnějšího terminologického spojení „principe de précaution“, který však není obsahově zcela totožný s anglickým výrazem „precautionary approach“. Blíže viz A. Kiss, op. cit. 3, p. 573.

Samostatné normy se snaží předcházet neúmyslnému vnášení zakázaných látek do životního prostředí (čl. 5 a příloha C). Smluvní státy mohou navrhnout Sekretariátu Úmluvy zapsání nových chemických látek do seznamů příloh A, B i C; pro toto zapsání stanoví čl. 8 Úmluvy specifickou proceduru.

Úmluva mj. obsahuje i zajímavá a progresivní pravidla výměny informací, týkajících se redukce či eliminace produkce, využívání a rozšiřování POP, jakož i pravidla řešení možností jejich eventuálního budoucího (postupného) nahrazování látkami méně rizikovými a nebezpečnými. Tyto informace v zásadě nemohou být pokládány za informace důvěrné (čl. 9). Posledně uvedená dispozice se rovněž vztahuje na informace poskytované veřejnosti, která musí mít možnost účastnit se řešení problémů spjatých s POP (čl. 10).

Významné místo v Úmluvě zaujímá problematika technické a finanční pomoci, kde však nicméně eventuality jejich využívání, zejména též rozvojovými státy (zcela) odvisí od ochoty a vůle průmyslově vyspělých zemí takovouto pomoc poskytovat (čl. 12 a 13).

Nakonec možno zmínit, že dnes zcela standardizovaný systém kontroly realizace Úmluvy v praxi smluvních stran prostřednictvím národních zpráv je sice (téměř již obligatorně) upraven v čl. 15, avšak Konference smluvních stran (konstituovaná čl. 19) má nadto sama za povinnost zřídit instituce a stanovit procedury zajišťující korektní aplikaci Úmluvy v příslušných mezinárodních vztazích (čl. 17).

D. ODPOVĚDNOST VE SFÉRE KONTROLY TOXICKÝCH ČI JINAK NEBEZPEČNÝCH LÁTEK

Problematika odpovědnosti náleží – jak všeobecně známo – mezi otázky klíčového významu v rámci všech právních odvětví, mezinárodní právo nevyjímaje, o čemž svědčí i trvalý zájem doktríny (světové i naší české) o příslušné problémy³¹). Naznačený význam a konečkonců i logika přístupu k rekapitulaci příslušných tematik, spadající do matérie v názvu studie uvedené, který odpovídá formálnímu trichotomickému složení jednotlivých právních norem, je důvodem k traktování problematiky odpovědnosti i na tomto místě; avšak vzhledem k velmi vysokému stupni rozpracovanosti zejména obecných či obecnějších aspektů řečené problematiky jak v zahraniční³²), tak i v naší litera-

³¹) Srov. kupř. Č. Čepelka, V. David, Úvod do teorie mezinárodního práva, Brno, Spisy PF No 51, 1983, str. 113–128; Č. Čepelka, Odpovědnost států – Návrh článků 1 až 35 kodifikační úmluvy (s komentářem), Praha, PF UK v Praze – Státní pedagogické nakladatelství, 1985, 155 str. atd.

³²) Z recentější příslušné literatury blíže viz např. F. Francioni, T. Scovazzi (ed.), International Responsibility for Environmental Harm, London, Graham & Trotman, 1991, 499 p; C. de Sola, The Council of Europe on Environmental Damage, Review of European Community and International Environmental Law, Vol. 1, 1992, pp. 411–415; J. Barboza, International Liability for the Injurious Consequences of Acts not Prohibited by International Law and Protection of the Environment, Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye, 1994 – III., t. 247, pp. 291–406; A. Rosas, State Responsibility and Liability under Civil Liability Regimes, in: O. Bring, S. Mahmoudi (ed.), Current International Law Issues: Nordic Perspectives, Essays in Honor of Jerzy Sztucki, Stockholm, Norstedts Juridik, 1994, pp. 161–182; z nejnovější literatury srov. kupř. P. Okowa, State Responsibility for Transboundary Air Pollution in International Law, Oxford, Oxford University Press, 2000, etc.

tuře³³), tato studie se bude zabývat téměř výlučně konkrétními normativními instrumenty, upravujícími předmětnou tematiku.

Jakkoli lze v oblasti (nejen) mezinárodního práva životního prostředí v zásadě rozlišovat a nalézat různé režimy odpovědnosti (tedy odpovědnost státu za nerealizování dispozic příslušných norem; odpovědnost objektivní – striktní a absolutní za škodlivé následky činností mezinárodním právem nezakázaných; civilní odpovědnost za způsobené škody)³⁴), sféra normativní úprava látek toxických či jinak nebezpečných ani v tomto směru neodpovídá současným společenským potřebám: zcela totiž chybí právní regulace jakýchkoli sankčních (tj. sekundárních) pravidel obecné povahy, jež by korespondovaly existující (či připravované) tzv. primární úpravě problematiky jmenovaných látek, tedy dnešnímu charakteru jejich příslušných dispozic.

Obecně koncipovaná *Luganská úmluva o civilní odpovědnosti za škody způsobené činnostmi nebezpečnými pro životní prostředí* z r. 1993, traktovaná v rámci této studie v kap. 6 B) a), která se matérie toxických či jinak nebezpečných látek dotýká ve svém čl. 2, má povahu poněkud odlišnou od charakteru současné právní úpravy (nikoli pouze) předmětné problematiky a byla by patrně k realizaci v dané sféře pravděpodobně až v budoucnu, kdy konečně přijaté (tzv. primární) regulace řečených látek budou mít patrně rovněž kvalitativně odlišnou povahu než mají ty dnešní (uvedená úmluva ostatně dosud nevstoupila v účinnost – viz níže).

A tak v podstatě jediným existujícím adekvátním právním instrumentem ve zkoumané sféře je v současnosti velmi úzce specializovaná úprava, kterou představuje *Mezinárodní úmluva o odpovědnosti a odškodnění újem spojených s přepravou látek škodlivých a potenciálně nebezpečných po moři*³⁵), vypracovaná v rámci Mezinárodní námořní organizace (dále jen OMI – Organisation maritime internationale) a přijatá v Londýně dne 3. května 1996.

Odpovědnostní problematika je v tomto případě řešena prostřednictvím režimu občanskoprávní odpovědnosti (*civil liability*) a řečené ujednání má velmi úzký vztah k „velké“ úmluvě o civilní odpovědnosti za škody způsobené ropnými produkty, tj. Bruselské úmluvě, jež bude traktována v kap. 4 B): k aplikování je na případy škod vzniklých na teritoriu smluvních států, a to včetně jejich teritoriálních vod, i na škody způsobené kontaminací životního prostředí v jejich výlučných ekonomických zónách (čl. 3), s výjimkou škod pokrytých Bruselskou úmluvou a způsobených některými radioaktivními látkami (čl. 4). Řídícím principem Úmluvy je odpovědnost majitele lodi; ta je sice limitována, avšak jeho pojištění je povinné. Úmluva rovněž zřídila Mezinárodní fond pro látky škodlivé a potenciálně nebezpečné (*Fonds SNDP*), který je řízen Shromážděním a Sekretariátem této Úmluvy.

Zkoumanou oblast mezinárodněprávní úpravy problematiky toxických či jinak nebezpečných látek nutno celkově hodnotit – a to bohužel – jako zcela nevyhovující

³³) Blíže viz např. P. Šturma, op. cit. 12 a jeho další práce citované v poznámkách níže uvedených.

³⁴) Srov. L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano, op. cit. 1, Chap. XII – Responsabilité internationale, pp. 945–950, not. pp. 945–946.

³⁵) Convention internationale sur la responsabilité et l'indemnisation pour les dommages liés au transport par mer de substances nocives et potentiellement dangereuses (SNPD), Londres, le 3 mai 1996, *EMuT*, 996: 34.

potřebám mezinárodního života a (globální) ochrany životního prostředí na začátku 21. století, resp. 3. tisíciletí.

2. TOXICKÉ ČI JINAK NEBEZPEČNÉ ODPADY

Problém odpadu obecně se dnes stává, resp. se již stal jedním z nejvážnějších problémů současnosti, a to zdaleka nikoli pouze z hlediska ochrany životního prostředí.

Zatímco předindustriální společnosti Evropy a Asie (zejména též Číny) produkovaly odpadu relativně velmi malé množství a dokázaly ho (či objektivními okolnostmi a podmínkami života byly donuceny) ho znovu využívat, výše naznačený problém nastolily až novodobé aktivity tzv. masové výroby: ta totiž přinesla akumulaci odpadů, neboť příslušné ekonomické systémy (založené ve své podstatě pouze na co nejvyšším zisku, a tudíž na plýtvání vším) akcelerovaly tyto akumulací procesy. V současnosti lidstvo (jako celek) produkuje každoročně přibližně více než 14 miliard tun odpadu (průmyslového, zemědělského i domovního), tj. přibližně 2 tuny odpadu na osobu. Nadto se předpokládá, že z tohoto celkového objemu je asi 15 % (především průmyslového a zemědělského) odpadu nebezpečného.

Méně nebezpečné odpady bývají často eliminovány v přírodním prostředí za porušování národní legislativy; nejnebezpečnější odpady jsou spalovány, skladovány či exportovány v totální ilegalitě, přičemž neslavně známé kauzy jako „Love Canal“ v USA nebo „Lekkerkerk“ v Holandsku či dokonce ještě „slavnější“ případy tzv. bludných lodí (kupř. „Zenobia“ a „Lynx“ v r. 1987 či „Karine B“ v r. 1988) představují pouze onu pověstnou „špičku ledovce“ celého tíživého globálního problému odpadu³⁶).

Současná mezinárodněprávní úprava naznačeného problému není dostatečná zejména též v aspektu (běžného) nakládání s těmito odpady; patrně nejkvalitnější – byť jakkoli kontroverzní – regulaci požívá dnes problematika transhraničního pohybu toxických či jinak nebezpečných odpadů; relativně velmi recentní a v rámci možností (daných různými okolnostmi a faktory) vcelku adekvátní je úprava odpovědnosti za škody způsobené řečenými odpady³⁷).

A. NAKLÁDÁNÍ S TOXICKÝMI ČI JINAK NEBEZPEČNÝMI ODPADY

Ize chápat coby problematiku, sloužící přímo „školním příkladem“ úpravy problému pouze a výlučně normativitou právně nezávaznou (!), což je vzhledem ke zjevné závažnosti matérie fakt velmi alarmující; nadto nutno konstatovat i smutnou skutečnost, že se v (alespoň nějaké) reglementaci zkoumané problematiky

³⁶ K problematice odpadů obecně srov. např. velmi zajímavou starší práci R. Dumont, *Un monde intolérable*, Paris, Seuil, 1988, not. pp. 56–74; ale též kupř. J.-L. Mathieu, op. cit. 1, not. pp. 20–23 („Le milieu marin est traité en poubelle“) etc.

³⁷ V právní literatuře blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, pp. 323–337; L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano, op. cit. 1, pp. 716–718 etc.

byly ochotny dosud angažovat pouze dvě mezinárodní organizace, a to OECD (jejíž normativita je limitována platností pouze pro své členy) a UNEP.

OECD

Normativní texty, vypracované a přijaté v příslušné oblasti činnosti řečené organizace, jsou značně různorodé povahy a charakteru jak obecného, tak i velmi úzce specializovaného (předmětu své úpravy).

Patrně nejvýznamnějším dokumentem obecného významu ve zkoumané sféře se jeví *Doporučení týkající se politiky nakládání s odpady* ze dne 28. září 1976³⁸⁾. Tato politika představuje koherentní soubor opatření ohledně koncepce, výroby a (vy)užívání příslušných produktů, včetně rekuperace a eliminace odpadů, který rovněž předpokládá redukci škod a jiných nákladů vyvolaných a spjatých s těmito odpady, způsobem co nejefektivnějším a nejekonomičtějším. Ochrana životního prostředí je přítom jedním z hlavních cílů naznačené politiky. Jejými základními principy jsou:

– redukce (množství) odpadu přímo u jejich zdrojů

(zabezpečená opatřeními, týkajícími se koncepce výroby a obchodování s výrobky, jejich racionálního využití či využívání, ev. ve vhodných případech úpravy prodloužení jejich životnosti),

– transformace procesů výroby, opětovné používání výrobků, recyklace a ev. využívání náhradních výrobků.

Veškeré tyto operace nesmějí ovšem přinášet rizika přenosu znečištění (v nejširším smyslu tohoto termínu). Aplikace principu „znečišťovatel platí“ by měla podporovat prevenci výroby a recyklaci odpadů.

Konečně tento dokument doporučuje přijímání vlastních národních administrativních opatření k favorizování korektního nakládání s odpady, jako např.

– soupis (registrace) všech typů a množství odpadů určených k eliminaci,

– systematickou organizaci sběru odpadů,

– vytváření eliminačních center,

– podporu výzkumu a rozvoje metod eliminace a technologií máloodpadových či bezodpadových,

– vytváření trhu s rekuperovanými výrobky.

Jiné normativní texty řečené organizace, jako např. *Doporučení ohledně opětovného využívání a recyklaci nápojových nádob*³⁹⁾ ze dne 3. února 1978 či *Doporučení ohledně rekuperaci starého papíru*⁴⁰⁾ (30. ledna 1980), pak konstituují svého druhu detailnější pravidla zavádění do praxe obecných principů stanovených výše uvedeným Doporučením, týkajícím se politiky nakládání s odpady.

Pokud však jde o reálný život, OECD předpokládá, že členské země recyklují, rekuperují či jinak transformují pouhých 10 % (sic!) ze své celkové produkce odpadů⁴¹⁾.

³⁸⁾ Recommandation du 28 septembre 1976 sur une politique de gestion des déchets [C (76) 155].

³⁹⁾ Recommandation du 3 février 1978 sur le réemploi et le recyclage des récipients de boissons [C (78) 8].

⁴⁰⁾ Recommandation du 30 janvier 1980 sur la récupération des vieux papiers [C (79) 218].

⁴¹⁾ Srov. A. Kiss, J.-P. Beurrier, op. cit. 1, p. 327.

UNEP

se věnuje problematice toxických či jinak nebezpečných odpadů na úrovni univerzální (či potenciálně univerzální).

Po delších diskusích v rámci Řídící rady bylo rozhodnuto zapsat otázky eliminace a mezinárodního transportu toxického či jinak nebezpečného odpadu do seznamu priorit programu právních aktivit UNEP, což se posléze skutečně též stalo (Konference v Montevideu, listopad 1981). Byla vytvořena expertní skupina pro řečené otázky, která vypracovala projekt normativního textu, jenž byl přijat na Konferenci v Kairu dne 10. prosince 1985 a jeho obsah pak převzala Řídící rada UNEPu a vtělila ho do svého rozhodnutí (č. 14/30) ze dne 17. června 1987⁴²).

Obsahem tohoto Rozhodnutí je stanovení základních principů jednání (*GUIDELINES*) ve zkoumané oblasti nakládání s odpady. Tyto principy plně uznávají značné diference (nejrůznějšího druhu) mezi jednotlivými členy mezinárodního společenství a pouze směřují ke konstituování obecného rámce pro adekvátní administrativní akce, jež by zabezpečily korektní nakládání s odpady, a to zejména též v rozvojových zemích. Vzhledem ke své koncepci a cíli nemůže být tento text jiné povahy než velmi obecné; nadto třeba uvážit i skutečnost, že se zabývá problémy, které v řadě zemí světa nejsou dosud upraveny vůbec nijak (ani regulací vnitrostátní)! I proto Rozhodnutí 14/30 jenom doporučuje státům přijmout veškerá příslušná legislativní i jiná (kupř. technická) opatření k zajištění ochrany zdraví a životního prostředí před možnými riziky spjatými s nakládáním s nebezpečnými odpady. Státy by měly rovněž spolupracovat při vývoji a zavádění do praxe tzv. máloodpadové technologie a pokud možno je transferovat především do rozvojových zemí.

Princip č. 7 tohoto instrumentu z Kaira prosazuje zásadu *prevence*:

- produkce odpadu by měla být zredukována na možné minimum,
- znečištění, které může být způsobeno těmito odpady, musí být zredukováno na možné minimum.

Každý stát by měl designovat specializovaný úřad, kompetentní pro plánování, vydávání povolení (autorizaci) a dohled nad nakládáním s nebezpečnými odpady; zmíněný dohled by se měl vztahovat zejména na sběr, transport a eliminaci nebezpečného odpadu separovaně od ostatního odpadu. Tyto kompetentní úřady by rovněž měly vést registry operací, k nimž samy daly povolení (autorizaci); nejširší veřejnost by měla mít volný přístup ke všem relevantním informacím, týkajícím se počtu a typu vydaných autorizací i předpisů i dalších opatření, jež je doprovázejí.

Pokud jde o důsledky skladování či fungování zařízení pro eliminaci odpadu pro ostatní země, stát (jeho orgány) vydávající autorizaci k uvedeným aktivitám na svém území je povinen dodat všem ostatním zemím veškeré potřebné informace a – v případě nutnosti – vstoupit s nimi do konzultačních procesů. Rovnost přístupu k příslušným informacím pro státní orgány i příslušníky země, která může být skladováním či eliminováním odpadů dotčena, musí být ohrožujícím státem zabezpečena veškerými právními předpisy i odpovídajícími administrativními procedurami.

⁴² Citováno dle díla výše uvedeného, p. 326.

Vícero dispozic tohoto instrumentu je věnováno otázkám vzdělávání personálu, zaměstnaného u operací týkajících se nebezpečného odpadu, vypracovávání krizových plánů i předávání informací jiným státům v případech krizové situace.

Konečně problém odpovědnosti za škody způsobené nebezpečným odpadem zkoumané „GUIDELINES“ řeší výzvou pro státy, aby v rámci vnitrostátní legislativy přijaly příslušná pravidla ohledně konkrétního stanovení odpovědnosti, pojištění i náhrady způsobených škod (na lidském zdraví i životním prostředí).

Nesrovnatelně kvalitnější než mezinárodní úprava dané problematiky je v současnosti regulace nadnárodní (komunitární), přijatá ES; její traktování – jak už bylo výše předesláno – by překročilo obsahový rámec přítomné studie⁴³⁾.

B. TRANSHRANIČNÍ TRANSPORT NEBEZPEČNÉHO ODPADU

představuje problematiku, jejíž právní úprava náleží v rámci mezinárodního práva životního prostředí k těm nejkontroverznějším a vyvolávajícím největší tenze mezi jednotlivými členy dnešního mezinárodního společenství, zejména mezi státy euroamerické a naopak afroasijské právní kultury, resp. státy „bohatého Severu“ a „chudého Jihu“.

„Kamenem úrazu“ příslušných právních regulací je pak problém *dovolenosti či zákazu* výše zmíněného transhraničního transportu nebezpečného odpadu, kterýžto transport vždy představuje určitou hrozbu poškození životního prostředí a v konkrétních případech ho lze beze všech pochybností nazvat „*exportem znečišťování*“. Přitom hlavními (téměř výlučnými) příjemci nejednou tajného transportu či zcela oficiálního obchodování byly (zejména v 80. letech 20. století) a dodnes – a to bohužel – jsou africké státy: tyto transporty byly a dosud jsou nejčastěji prováděny ve spolupráci s tamními státními orgány či významnými ekonomickými aktéry místa určení a řečené odpady jsou tam většinou opuštěny na divokých skládkách bez jakéhokoli dozoru. Nadto nutno zdůraznit, že veškerá příslušná skandální odhalení, týkající se těchto skládek i nezákonné přepravy, ev. i obchodování, tyto aktivity nezastavily a jejich subjekty nikdy nebyly potrestány (především v Beninu, Kongu, Nigérii atd.), jakkoli celé mezinárodní společenství a jeho veřejné mínění bylo naznačenou praxí více než rozhořčeno (*sic!*)

Teorie mezinárodního práva životního prostředí celkem snadno identifikovala dva základní společenské faktory, které daly vzniknout a i nadále udržují tuto velmi neblahou situaci; přitom velmi pozoruhodná je v daném případě rozdílnost závěrů, k nimž došla (velmi zjednodušeně řečeno!) právní nauka „západní“ a naopak „rozvojová“.

„Západní doktrína“ mezinárodního práva životního prostředí se problémům výše zmíněným věnuje poměrně velmi zevrubně a svá zkoumání uzavírá vysvětleními přímo „diplomatickými“, avšak vědecky i obecně zcela přijatelnými:

⁴³⁾ Ke zkoumané problematice upravené právem komunitárním blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. I, pp. 327–329.

1. zájem na exportu (nebezpečného) odpadu je a vzrůstá za okolností, jestliže zákonodárství země jeho produkce se jeví coby velmi striktní a operace eliminace jsou finančně velmi nákladné.

Země „odpadu přátelské“ pak riskují masivní „export znečištění“

– z důvodu svého laxního přístupu k problému (projevující se buď absencí jakéhokoli relevantního zákonodárství či legislativní úpravou příliš „měkkou“) nebo

– z důvodu finanční náhrady za tento import, přičemž transhraniční transport, ev. obchod je zcela legální, prováděný na základě příslušných mezinárodních smluv;

2. zařízení na eliminaci konkrétního odpadu se nachází pouze v cizině (týká se zejména radioaktivního odpadu, PCB a dioxinů); stát – produktér odpadu se pak i nechtěně musí stát státem – exportérem znečištění.

Konečně je možné, aby multinacionální podnik vlastnil v zahraničí specializovanou filiálku pro eliminaci určitého typu odpadů, takže je zřejmé, že odpady určené k eliminaci nutně musejí přecházet hranice států⁴⁴).

Naproti tomu doktrína „rozvojová“, zejména též africká, se bádání nad touto problematikou nevěnuje ani zdaleka tak pečlivě a dlouhodobě, avšak formuluje tyto určující faktory velmi pregnantně: a to jakožto

1. snaha států „Severu“, jež jsou konfrontovány s nadprodukcí nebezpečného odpadu, zbavit se ho co nejlevněji a zcela bezohledně, pokud jde o možné důsledky takového počínání,

2. zneužívání chudoby rozvojových zemí, které jsou ve svém zoufalém postavení nuceny podniknout vše, aby si vylepšily svůj rozpočet (získanými cizími devizami jakožto úplaty za souhlas s importem tohoto odpadu)⁴⁵).

Ať už byla (a je) pravda kdekoli, situace se jevila jakožto zcela neudržitelná; navíc normativní význam existujících obecných právně nezávazných pravidel, přijatých některými mezinárodními organizacemi (jako např. OECD) ve snaze „udělat alespoň něco“ v tomto směru, byl tak zanedbatelný, že se naznačenými regulacemi na tomto místě ani není třeba se zabývat.

Naznačenou kritickou situaci měla vyřešit pod záštitou UNEP vypracovaná *Úmluva týkající se kontroly transhraniční přepravy nebezpečného odpadu a jeho eliminace* (tzv. *Úmluva z Bazileje*)⁴⁶) a přijatá na Konferenci smluvních stran konané v řečeném místě dne 22. března 1989.

Původně koncipovaná jakožto univerzální (či kvazi-univerzální), byla tato Úmluva až příliš poznamenána euro-americkým právním myšlením, odpovídajícím normativním systémem a korespondujícími společensko-ekonomickými podmínkami, a to přesto, že vznikala – jak už bylo uvedeno – pod egidou UNEP: Úmluva nezakázala transhraniční transport nebezpečného odpadu a snažila se spíše zabezpečit jeho

⁴⁴) Srov. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, not. pp. 329–330.

⁴⁵) Blíže srov. kupř. M. Mubiala, op. cit. 8, not. pp. 768–769; M. Mekamcha-Ghauti, op. cit. 2, not. pp. 145–146 etc.

⁴⁶) Convention concernant le contrôle des mouvements transfrontières de déchets dangereux et leur élimination, Bâle, le 22 mars 1989, EMuT, 989: 22.

bezvadnou organizaci a fungování; z níže provedené stručné analýzy lze konstatovat, že byla založena na principu a režimech *povolení (autorizace) a kontroly*.

Vzhledem ke své koncepci Úmluva stanovila smluvním stranám určité povinnosti obecného charakteru jako např. povinnost informovat (stát, který si ve své vnitrostátní sféře zakázal export odpadu do jiných smluvních států, musí tyto státy o tom informovat nebo povinnost pro tyto posledně jmenované strany zakázat či nedat povolení k exportu, jestliže stát importu nedá k tomu předem své písemné svolení) – čl. 4.

Čl. 6 stipuluje pravidla, týkající se obecného oznamování (notifikace) exportu, a subordinuje transhraniční pohyb (nebezpečných) odpadů souhlasu státu importu.

V případě nezákonné přepravy odpadů (např. při absenci příslušných dokumentů, vydávaných v souvislosti s povolením transportu, za situace falešných dokumentů či při porušení příslušných zákonů) čl. 8 Úmluvy stanoví povinnost reimportu tohoto odpadu na náklady státu-exportéra zpět na jeho území, jestliže se tato nezákonná přeprava stala jeho vinou.

Ujednání plně uznává pravomoc každého státu vydat si ve své vnitrostátněprávní sféře zákony zakazující export či import nebezpečného odpadu, nicméně vyzývá státy ke spolupráci zejména v oblasti

- harmonizace příslušných norem, týkajících se předmětného transportu,
- technických aspektů přepravy i
- podpory co nejširší informovanosti veřejnosti o jistých aktivitách (čl. 10), a rovněž tak
- uzavírat bilaterální, multilaterální a jiné smlouvy v cílech zabezpečení kontroly transhraniční přepravy nebezpečných odpadů, a to za podmínky, že smlouvy budou věcně kompatibilní s dispozicemi této Úmluvy (čl. 11).

Konečně pokud jde o realizaci Úmluvy v praxi, ujednání předvídá

- z hlediska finančního zabezpečení: vytvoření fondu, jehož posláním by byla pomoc zemím, které čelí v daném směru krizové situaci (čl. 14);
- z hlediska institucionálního zabezpečení realizace Úmluvy v praxi vytvořila dva hlavní orgány tohoto ujednání, a to Konferenci smluvních stran jakožto deliberativní orgán (čl. 15) a Sekretariát (čl. 16), jehož hlavními úkoly je přijímání a další předávání zejména informací, týkajících se porušení či porušování dispozic Úmluvy jednotlivými smluvními stranami (čl. 19).

V případě sporu se ho smluvní strany snaží urovnat cestou negociací či jinými způsoby, jež jsou jim ponechány na výběr; pokud diplomatická jednání nejsou úspěšná, smluvní strany se mohou obrátit na Mezinárodní soudní dvůr v Haagu či využít procedury arbitráže, kterou předvídá Příloha VI. Úmluvy.

Kromě přílohy právě jmenované je jich k Úmluvě připojeno ještě pět dalších, jež se týkají

1. kategorií odpadu, který je třeba kontrolovat,
2. kategorií odpadů, vyžadující speciální kontrolu,
3. kritérií, jimiž se charakterizuje „nebezpečí“,
4. aktivit (operací eliminace) a
5. informací, jež je nutno dodat v rámci notifikace.

Naznačený právní režim Úmluvy z Bazileje vždy byl a je v dané podobě zcela nepřijatelný pro státy Třetího světa obecně a Afriky zejména: na Konferenci v r. 1989 tvrdě prosazovaly úplný zákaz transhraniční přepravy nebezpečného odpadu. Když neuspěly se svým návrhem, Úmluvu z Bazileje odmítly a zahájily práci na jiné smlouvě, která by odpovídala jejich společenským potřebám⁴⁷⁾.

V r. 1991 byla v Bamaku (Mali) přijata *Úmluva o zákazu dovozu nebezpečného odpadu a kontrole jeho transhraniční přepravy v Africe* (tzv. *Úmluva z Bamaka*)⁴⁸⁾, jež je založena na jakémsi dualistickém režimu *sui generis*, a to

1. „externím“

(charakterizovaném úplným zákazem importu nebezpečného odpadu do Afriky);

2. „interním“

(jehož základem je myšlenka přísné kontroly transhraniční přepravy nebezpečného odpadu na africkém kontinentě).

Preambule této Úmluvy není nepodobná té z Bazileje: státy jsou plně suverénní, pokud jde o zákaz importu a kontrolu tranzitu nebezpečného odpadu na svém území z důvodů spjatých s ochranou lidského zdraví a životního prostředí.

Pokud jde o věcný rámec aplikace daného ujednání, Úmluva se aplikuje na

– kategorie odpadů, které figurují v Příloze 1 Úmluvy;

– kategorie odpadů, jež jsou definovány nebo považovány za nebezpečné na základě vnitrostátní legislativy státu – importéra, státu – exportéra i státu tranzitu;

– kategorii radioaktivních odpadů, které podléhají mezinárodní kontrole.

Úmluva se tedy neaplikuje např. na případy odpadů vznikajících z běžného provozu lodí či jiných kategorií odpadů, jež jsou předmětem jiných smluv než Úmluvy z Bamaka (čl. 2).

Tzv. interní režim Úmluvy byl inspirován některými idejemi „filosofie“ Úmluvy z Bazileje, tedy režimem povolení a kontroly:

– přejímá základní její principy – čl. 4 (např. princip předběžné opatrnosti aj.);

– předvídá systém písemného oznámení (notifikace) státu-exportéra i písemného souhlasu státu-importéra jakožto základní (předběžnou) podmínku jakéhokoli pohybu odpadů – čl. 6;

– pro případy ilegálního importu stanoví povinnost *reexportu* na území státu-exportéra, přičemž jeho obchodníci se vystavují dopadu trestních sankcí v souladu s vnitrostátněprávním zákonodárstvím příslušných států (čl. 8 a 9).

Čl. 10 se pak věnuje rozvoji interafrické spolupráce při nakládání s těmito odpady: podporuje ekologicky přijatelné a racionální nakládání, předávání relevantních informací, zlepšování technologií a jejich vzájemný transfer, vypracovávání bezpečných technik nakládání s odpady a kodexů adekvátního jednání atd.

„Externí režim“ Úmluvy stanoví, že import odpadů do Afriky je jednáním nejen nelegálním, ale i podléhajícím trestním sankcím.

⁴⁷⁾ Blíže viz kupř. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, not. pp. 330–333; M. Mubiala, op. cit. 8, not. pp. 770–771 etc.

⁴⁸⁾ Convention sur l'interdiction d'importer des déchets dangereux et le contrôle de leurs mouvements transfrontières en Afrique, Bamako, le 30 janvier 1991, EMuT, 991: 08.

Jeho zákaz je absolutní a je rozšířen i na odpady odkládané do moře, do vnitrostátních vod a vodních toků (čl. 4). Toto přímo drakonické řešení bylo podmíněno doslova kritickou situací, specifickou pro Afriku, a to v cílech vyhnout se tomu, aby se africký kontinent nestal jednou velkou popelnicí světa⁴⁹⁾.

Původně byla Úmluva z Bamaka koncipována jakožto lokální odpověď na určité problémy; postupem času však získala na významu srovnatelném s Úmluvou z Bazileje; obě se dostaly na v zásadě shodnou významovou úroveň, tím pádem obě změnilly svou povahu a „klesly“ či „postoupily“ na pouhou úroveň **regionální povahy** a fakticky si začaly konkurovat. Nicméně i za „nového stavu věcí“ stále platí výše naznačené, že Úmluva z Bazileje pokrývá s určitými výjimkami (např. Egypta, Nigérie či Senegal, aj.) především oblast euroamerickou, tedy „rozvinutého Severu“, zatímco Úmluva z Bamaka je atraktivnější pro afroasijskou geografickou oblast (tedy „chudšího Jihu“).

Problém transhraniční přepravy nebezpečného odpadu není samozřejmě ani zdaleka jediným, který vyvolává konflikt či alespoň tenze mezi „Severem“ a „Jihem“, avšak konkurence jejich právních úprav předmětné problematiky náleží k těm nejviditelnějším a nejznámějším.

K dokreslení celkové napjaté situace, jež vládne ve zkoumané oblasti transhraničního transportu nebezpečného odpadu, nutno zmínit alespoň některé z četných *subregionálních úprav* (když regulaci z Basileje a Bamaka třeba pokládat za pouhé úpravy regionální!), týkající se předmětné matérie, přičemž je vhodné předeslat, že veškerou tuto normativitu (ať již právně nezávaznou či závaznou) silně ovlivnila především Úmluva z Bamaka).

Na výše naznačenou konkurenci regionálních právních úprav nejprve reagovalo subregionální tzv. *soft law*: povzbuzeny úspěchem, který přinesl vstup v platnost obou úprav uvedených *ut supra* (tj. skutečný pokles tajného transportu nebezpečného odpadu, zejména též jeho objemu), se mnohé subregionální organizace daly do práce, jejichž výsledkem bylo přijetí programů akcí, jež by napomohly vyhnout se této formě znečištění.

Tak kupř. vznikla v r. 1990 *Zóna míru a spolupráce v Jižním Atlantiku*⁵⁰⁾ či byla přijata deklarace na toto téma ministrů pro životní prostředí států ASEAN v Kuala Lumpur ve stejném roce⁵¹⁾ a řada dalších podobných dokumentů.

Brzy poté následoval vznik celé série právně závazných instrumentů superegionální povahy. Z nejvýznamnějších tu možno jen krátce zmínit zejména:

– *Smlouvu z Panamy* ze dne 11. 12. 1992⁵²⁾, která se týká transhraničního pohybu nebezpečného odpadu na území Střední Ameriky a jež si z obou regionálních úmluv „vypůjčila“ některé prvky.

Tak jsou kupř. z věcného rámce aplikace této Úmluvy vyloučeny jaderné odpady a odpady pocházející z běžného provozu lodí (čl. 2).

⁴⁹⁾ V literatuře blíže viz kupř. M. Mubiala, op. cit. 8, not. pp. 771–773; A. Kiss, J.-P. Beurier, not. p. 336 etc.

⁵⁰⁾ Zone de paix et de coopération de l'Atlantique Sud. Résolution de l'Assemblée générale de l'ONU du 30 octobre 1990. A/45/653. Citováno dle A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 336.

⁵¹⁾ Blíže viz ibidem.

⁵²⁾ Blíže viz ibidem, p. 337.

Čl. 3 zakazuje importovat do Střední Ameriky nebezpečné odpady a rovněž tak vypouštět či ukládat tyto odpady do mořských zón, spadajících pod jurisdikci smluvních států. Tyto státy musejí rovněž kontrolovat v rámci řečených zón transport příslušného odpadu pocházejícího ze zemí, které nejsou smluvními stranami panamského ujednání, a nedovolit (zakázat či zabránit) export(u) nebezpečného odpadu do těch zemí, jež si uvedený import zakázaly (čl. 3 al. 4). Každá smluvní strana je též povinována zavedením do své vnitrostátní právní sféry trestní sankce aplikovatelné vůči těm, kteří připravují, páchají či přispívají ke spáchání aktů, považované za takové, jež naplňují pojmové znaky ilegálního obchodu (s nebezpečným odpadem) – čl. 4.

– Pro oblast Jižního Pacifiku byla regionální úprava přijata dne 16. září 1995 ve *Waigani*⁵³⁾, zakazující import nebezpečného odpadu a regulující kontrolu jeho transhraničního pohybu, jakož i i problematiku nakládání s tímto odpadem ve výše uvedené geografické oblasti.

Založena je na principu aplikace procedury tzv. dvojité autorizace pro export i import v rámci zóny, pokryté touto Úmlouvou⁵⁴⁾.

– *Protokol o prevenci znečišťování Středozemního moře transhraničním pohybem nebezpečného odpadu a jeho eliminaci* přijatý v Izmiru (Turecko, 1996)⁵⁵⁾, představuje patrně nejvýznamnější instrument ze zkoumané sféry subregionálních úprav, jakkoli je opět geograficky limitován (na oblast Středomoří).

Nebezpečné odpady jsou denominovány v Příloze I. Protokolu; Příloha II. pak obsahuje seznam charakteristik nebezpečí, tj. jaké znaky musí vykazovat fenomén, který je nutno považovat za „nebezpečí“.

Čl. 5 Protokolu stanoví, že jestliže nebezpečné odpady nemohou být eliminovány (ať už z jakýchkoli důvodů) způsobem ekologicky rozumným a šetrným v zemích, kde byly vyrobeny, jejich transhraniční pohyb může být povolen (autorizován), pokud specifická situace rozvojových zemí z oblasti Středozemního moře, jež nedisponují příslušnými adekvátními technologickými prostředky pro tuto eliminaci, bude vzata v potaz.

Pravidla tzv. dvojitého souhlasu (*double consentement*) byla do Protokolu převzata z Úmluvy z Waigani; z časově předcházejících smluvních úprav byla přijata i povinnost reimportu odpadu, jestliže příslušná smlouva týkající se pohybu odpadu nemůže být (z nějakých důvodů) realizována (čl. 7).

Nezákonný obchod (*trafic illicite*) s nebezpečnými odpady je definován jakožto každý transhraniční pohyb (zboží), který porušuje pravidla (dispozice) protokolu nebo jiných relevantních norem mezinárodního práva; v každém případě musí být potlačen, a to včetně prostřednictvím trestních sankcí (čl. 8).

⁵³⁾ Convention interdisant l'importation dans les îles relevant des pays du Forum du Pacifique de déchets dangereux et de déchets radioactifs et soumettant à contrôle les mouvements transfrontières et la gestion des déchets dangereux dans le Pacifique Sud, Waigani, le 16 septembre 1995, EMuT, 995: 69.

⁵⁴⁾ K Úmluvě blíže viz např. A. Kiss, *J.-P. Beurier*, op. cit. 1, not. p. 337.

⁵⁵⁾ Protocole relatif à la prévention de la pollution de la mer Méditerranée par les mouvements transfrontières de déchets dangereux et leur élimination, Izmir, le 1er octobre 1996. UNEP (OCA) ED/IG.4/4.11.

Konečně je vhodné zdůraznit, že Protokol výslovně předvídá náležitě informování veřejnosti a její participaci „ve výjimečných případech, kdy transhraniční pohyb nebezpečného odpadu je povolen“ (přeložila J. Z.) – čl. 12⁵⁶⁾.

C. ODPOVĚDNOST ZA ŠKODY ZPŮSOBENÉ NEBEZPEČNÝMI ODPADY

Právní úprava odpovědnosti, a to nejen za škody (*civil liability*), není ve zkoumané oblasti ani zdaleka vyhovující či alespoň dostatečná; existuje však alespoň nějaká právně závazná regulace, potenciálně aplikovatelná na příslušné případy (na rozdíl např. od reglementace aspektu odpovědnosti ve sféře nakládání s odpady aj.).

Naznačená úprava nepředstavuje zcela autonomní právní instrument, nadto je geograficky určená pouze pro evropský region: má totiž podobu jakéhosi dodatku k výše traktované Basilejské úmluvě a jedná se o *Protokol o odpovědnosti a náhradě škody v případě škod způsobených transhraničním pohybem a eliminací nebezpečného odpadu*⁵⁷⁾, přijatý rovněž v Basileji dne 10. prosince 1999.

I tento Protokol je koncipován na myšlenku vzájemné závislosti ochrany lidského zdraví a ochrany životního prostředí, nicméně má i jiné kvality: mj. reprezentuje výrazný, ba přímo progresivní krok kupředu v definování odpovědnosti za škodu na životním prostředí, neboť nestaví pouze na principech stipulovaných Bruselskou úmluvou o civilní odpovědnosti za škody způsobené ropnými látkami z r. 1969. V případě uvedeného protokolu se jedná o takovou konstrukci civilní odpovědnosti, mající za minimální cíl urychlené odškodnění obětí (čl. 16).

Protokol je k aplikování na škody, vyplývající z (jakéhokoli) incidentu, způsobujícího újmu či představujícího (reálnou) hrozbu vážné a okamžité škody vznikající během transhraničního pohybu nebo eliminaci nebezpečného odpadu, ev. jiných odpadů, a to včetně jejich ilegální přepravy.

Fyzická osoba, mající na starosti transhraniční pohyb nebezpečného či jiného odpadu (čl. 6 al. 9 Basilejské úmluvy), je odpovědná za (eventuálně způsobené) škody až do okamžiku, kdy zneškodňovatel (*éliminateur*) převezme do svého vlastnictví či držení tento odpad; v tomto okamžiku přechází odpovědnost za škody na tohoto eliminátora.

Odpovědnost, upravená Protokolem, je v zásadě konstruována jakožto tzv. odpovědnost objektivní s výhradami obecných výjimek z této odpovědnosti (okolnosti vylučující protiprávnost – výjimečný přírodní jev, ozbrojený vojenský konflikt atd.) – čl. 4. Náhrada škody může být rovněž redukována či zcela odmítnuta, jestliže oběť svou vlastní vinou škodu zčásti či zcela zapříčinila – čl. 9. V každém případě je však finanční odpovědnost limitována, pokud jde o její výši i možnost uplatnění v čase – čl. 12 a 13. Odpovědné osoby mají za povinnost býtji pojištěny či předem poskytnout určité kauce či jiné finanční garance – čl. 14.

⁵⁶⁾ K Protokolu blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, not. p. 337.

⁵⁷⁾ Protocole sur la responsabilité et l'indemnisation pour des dommages résultant des mouvements transfrontières de déchets dangereux et de leur élimination, Bâle, le 10 décembre 1999, UNEP/CHW.1/WG.1/10/2.

Soud kompetentní pro uznání nároku je ten, v rámci jehož působnosti (a) škoda byla způsobena, (b) se konal škodu způsobující incident, ev. (c) kde má zažalovaný subjekt svůj domicil či své hlavní sídlo, podnik nebo závod – čl. 17. Každý rozsudek kompetentního soudu ve shodě s protokolem je uznán ve všech ostatních smluvních státech, čímž se v nich stává vykonatelným (čl. 21).

Konečně Protokol předvídá schůze smluvních stran při příležitosti zasedání Konference smluvních stran Basilejské úmluvy (čl. 24)⁵⁸⁾.

Úmluva z Bamaka se problematice odpovědnosti – a to bohužel – nijak zvláště nevěnuje.

Naopak příkladem efektivní subregionální úpravy předmětu problematiky může posloužit regulace opět nikoli samostatná, v daném případě dokonce primárně určená k jiným cílům, a to reglementace obsažená ve *Smlouvě mezi Spojenými státy americkými a Mexikem o ochraně a zlepšování životního prostředí v hraniční oblasti*⁵⁹⁾ ze dne 12. listopadu 1986.

Čl. 14 této Smlouvy stanoví, že stát, který přijme na své území nebezpečné látky či odpady, může vyžadovat, že jejich transport bude kryt příslušnými finančními garancemi a zejména též pojištěním (al. 1).

Al. 2 stejného článku se věnuje tzv. *civilní odpovědnosti*: jestliže transport nebezpečných odpadů či jiných látek byl realizován při porušení relevantních pravidel Smlouvy či národní legislativy obou smluvních stran nebo jestliže jmenované odpady a látky způsobily škodu na lidském zdraví, na majetku či na životním prostředí v zemi dovozce, kompetentní (státní) orgány v zemi exportéra jsou povinny bezodkladně přijmout veškerá možná, zejména též právní opatření pro to, aby subjekty, jež toto vše způsobily, odvezly zpět tento odpad i ostatní látky do země exportéra, restituovaly v nejvyšší možné míře dotčené ekosystémy a odškodněním reparovaly (pokud možno) veškeré škody způsobené osobám, na majetku i na životním prostředí⁶⁰⁾.

3. IONIZUJÍCÍ ZÁŘENÍ

V názvu kapitoly uvedenou problematiku, resp. její právní regulaci, lze pregnančně charakterizovat zejména následujícím způsobem:

- příslušná právní úprava náleží v rámci práva životního prostředí k těm sférám, které ve svém obsahu reflektují nejvíce odborných poznatků z jiných vědních odvětví (než pouze z věd společenských),
- jeho skutečný rozvoj „nastartovala“ až tragická lidská zkušenost (katastrofa v Černobylu č. 1986).⁶¹⁾

⁵⁸⁾ K této problematice blíže viz např. A. Kiss, op. cit. 3, pp. 582–583.

⁵⁹⁾ Accord entre les Etats – Unis et le Mexique pour la protection et l'amélioration de l'environnement dans la région frontalière, Washington, le 12 novembre 1986, ILM, 1987, p. 16.

⁶⁰⁾ Blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 334.

⁶¹⁾ Ke zkoumané problematice v právní literatuře blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, pp. 337–347; L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano, op. cit. 1, pp. 718; P. Birnie, A. Boyle, op. cit. 1, pp. 452–499 aj., ale i z pojetí těchto učebnic je patrná značně rozdílná koncepce anglo-americká a naopak kontinentální, zejména též francouzská.

A to přesto, že si lidstvo od samého počátku využívání jaderné energie bylo plně vědomo závažnosti dané problematiky, o čemž mj. svědčí i fakt, že pokud se již k nějaké regulaci vůbec odhodlalo, většinou to bylo prostřednictvím instrumentů právně závazných! Proto ve zkoumané oblasti – ve srovnání s jinými tématy, např. s výše analyzovanou problematikou toxických či jinak nebezpečných látek – možno konstatovat téměř úplnou absenci úpravy tzv. *soft law*.

Přes zjevnou závažnost problému však vývoj příslušné specializované reglementace nepostupoval až do zmíněného černobylského mezníku příliš rychle a úprava poměrně dlouho zůstávala na zcela obecné úrovni.

Tuto regulaci tenkrát obstarávaly v zásadě pouze tři následující smlouvy primárně určené k jiným cílům, a to:

– *Moskevská smlouva zakazující pokusy s jadernými zbraněmi*⁶²), ze dne 5. srpna 1963, vztahující se na pokusy prováděné ve vzduchu, v kosmickém prostoru i pod vodou, která byla až mnohem později doplněna *Smlouvou o úplném zákazu jaderných pokusů* (New York, 24. září 1996)⁶³);

– *Smlouva o Antarktidě* (Washington, 1. prosince 1959)⁶⁴), zakazující ve svém čl. 5 každý jaderný výbuch a eliminaci jakéhokoli jaderného odpadu na území Antarktidy;

– *Smlouva upravující aktivity států na Měsíci a ostatních nebeských tělesech* (New York, 5. prosince 1979)⁶⁵), jež zakazuje jakékoli skladování na Měsíci či vypouštění na oběžnou dráhu okolo Měsíce objekty nesoucí jaderné zbraně (čl. 3 al. 3 Smlouvy).

Z hlediska institucionálního lze v dané oblasti identifikovat zejména též tři nejvýznamnější mezinárodní organizace, jež se výrazně angažují v boji proti škodlivým důsledkům ionizujícího záření:

– Mezinárodní agenturu pro atomovou energii (Agence internationale de l'énergie atomique – *AIEA*), vzniklou v r. 1956 jakožto specializovaná agencie OSN;

– Evropská agentura pro jadernou energii (Agence européenne pour l'énergie nucléaire – *AEEA*), konstituované v rámci OCDE v r. 1957 a

– Evropské společenství pro atomovou energii (Communauté européenne de l'énergie atomique – *EURATOM*), založené jednou z tzv. Římských smluv v r. 1957.

Nejvýznamnější roli postupem času začala hrát *AIEA*, jejíž normativní úprava rovněž nejvíce dbá o ochranu životního prostředí.

A. OBECNÁ PRAVIDLA JADERNÉ BEZPEČNOSTI

Jestliže bylo výše uvedeno, že až do kauzy „Černobyl“ se příslušná právní oblast vyvíjela pomalu, neznamená to ani zdaleka, že by určitý vývoj ve zkoumané sféře nebylo možno zaznamenat vůbec.

⁶²) *Traité interdisant les essais d'armes nucléaires dans l'atmosphère, dans l'espace extra-atmosphérique et sous l'eau*, Moscou, le 5 août 1963, EMuT, 963: 59.

⁶³) *Traité d'interdiction complète des essais nucléaires*, New York, le 24 septembre 1996, EMuT, 996: 71.

⁶⁴) *Traité sur l'Antarctique*, Washington, le 1er décembre 1959, EMuT, 959: 91.

⁶⁵) *Accord régissant les activités des Etats sur la Lune et les autres corps célestes*, New York, le 5 décembre 1979, EMuT, 979: 92.

Kupř. již v r. 1961 AIEA vypracovala a posléze periodicky revidovala (což činí dodnes) tzv. *Pravidla přepravy radioaktivních látek (Règlement de transport des matières radioactives)*, neboť mimořádný význam tohoto aspektu nakládání s radioaktivními látkami byl rozpoznán a brán v potaz velmi záhy. Tato pravidla obsahovala různorodá doporučení adresovaná různým (= různě průmyslově vyspělým) státům; formulovaná jsou v takové podobě, že mohou být velmi snadno inkorporovatelná do vnitrostátních právních řádů participujících zemí, a týkají se především přijetí (a dalším rozvojem věd a technologií podmíněná přijímání) odpovídajících technických kritérií (kupř. ohledně otázek obalů, etiketáže, dispozic regulujících nakládku a vykládku těchto látek atd.), ale rovněž i např. kompetentních orgánů jednotlivých států v dané oblasti (jejich designace, stanovení procedur v případech nehod aj.).

Od r. 1969 AIEA vypracovala též celou sérii relevantních směrnic, jež byly revidovány v r. 1981 a znovu připomenuty těsně před černobylskou katastrofou, z nichž nejdůležitější se zdají být

– *Směrnice o opatřeních, týkajících se nouzové vzájemné pomoci v případech jaderné nehody či krizové radiační situace*

(Directives sur les arrangements relatifs à l'assistance mutuelle d'urgence en cas d'accident nucléaire ou de situation d'urgence radiologique);

– *Směrnice o událostech vyžadujících oznámení, integrovaném plánování a výměně informací v případě transformačního úniku radioaktivních látek*

(Directives sur les événements à notifier, la planification intégrée et l'échange de renseignements en cas de rejet transfrontalier de matières radioactives).⁶⁶⁾

Přes nespornou kvalitu těchto normativních textů je státy nerespektovaly způsobem adekvátním jejich významu (významu předmětu normativní úpravy); v opačném případě by se tak černobylská katastrofa možná vůbec nemusela stát či by alespoň její následky nemusely být tak tragické. Avšak přes veškerou hrůzu, kterou „Černobyl“ způsobil a znamenal, nutno jednoznačně konstatovat jeho pozitivní význam jakožto impulsu k přijetí právní úpravy tak moderní, ba progresivní a na takové kvalitativní úrovni, jež by pravděpodobně dodnes nebyla jinak vznikla, přičemž mezinárodní právo jaderné se stalo součástí mezinárodního práva životního prostředí, čímž získalo novou dimenzi i význam.

V rámci mezinárodních vztahů po zcela bezprecedentně rychlé legiferační práci, následující po černobylské události, byly dne 26. září 1986 ve Vídni podepsány dvě mimořádně významné Úmluvy, jež dnes tvoří základ mezinárodního práva jaderného.

*Úmluva o včasném oznámení jaderné nehody*⁶⁷⁾ byla přijata 58 státy světa a v účinnost vstoupila dne 27. října následujícího roku.

Tato úmluva především potvrdila v mezinárodním právu již existující princip, a to *povinnost* státu (neodkladně) informovat ostatní země v případě, jestliže by mohly být nějak dotčeny jakýmkoli zhoršením stavu životního prostředí v důsledku jaderné nehody; řečenou povinnost potvrzuje již Preambule tohoto dokumentu a zejména též čl. 2.

⁶⁶⁾ Citováno dle práce A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, pp. 339–340.

⁶⁷⁾ Convention sur la notification rapide d'un accident nucléaire, Vienne, le 26 septembre 1986, EMuT, 986: 71.

Informace, které je stát povinen poskytnout, jsou detailizovány v čl. 5 Úmluvy: v rámci možností, jež má ohrožující stát k dispozici, musí informovat především o přesném čase (hodině), místě a povaze nehody; o zařízení či činnosti, v němž a při níž k nehodě došlo; o předpokládané příčině a pravděpodobném vývoji nehody; o obecné charakteristice uniklých látek; stávajících a předpokládaných meteorologických a hydrologických podmínkách v situaci vzniklé nehody; o přijatých či předpokládaných opatřeních pro zmírnění následků nehody ve státě, kde se nehoda stala. Tyto informace jsou pak ohrožujícím státem postupně doplňovány.

Naopak dotčené (či potenciálně dotčené) státy mohou požadovat dodatečné informace nebo konzultace v cílech mezinárodního omezení negativních důsledků radiace. Informace dodané jakožto důvěrné nesmějí být dále rozšiřovány.

Zatímco prakticky žádná ustanovení (jejich obsah) Úmluvy nevyvolala rozpory, s velkými problémy se naproti tomu potýkalo přijetí čl. 1, jež určuje podmínky a okolnosti, za nichž je (bezpodmínečně) nutno relevantní informace dodat. Případy, na kterých se nakonec strany shodly, jsou následující nehody:

- každého atomového reaktoru, ať už je umístěn kdekoli;
- každého zařízení, v němž se pracuje s jaderným palivem;
- každého zařízení pro nakládání s radioaktivním odpadem (a to včetně během transportu a skladování jaderného paliva či radioaktivního odpadu);
- při jakékoli operaci, zahrnující použití radioizotopů, včetně kosmických přístrojů.

Úmluva výslovně nezmiňuje problematiku jaderných zbraní: v případě nutnosti se zde nabízí k využití čl. 3 tohoto instrumentu, regulující matérii tzv. ostatních jaderných nehod a stanovící, že za těchto situací ohrožující státy mohou učinit oznámení (notifikaci) bez toho, aby k tomu byly povinovány přítomnou Úmluvou (a v rámci přípravných prací na formulaci tohoto textu se jaderné mocnosti skutečně vyslovily, že jsou ochotny i takovouto nehodu oznamovat)⁶⁸.

Konečně zkoumaný normativní dokument zůstává rovněž velmi opatrný v jiné oblasti, a to ve sféře odpovědnosti a náhrady škody způsobené nedostatkem informací (jakéhokoli druhu – jejich neúplností, pozdního podání atd.), kterýmžto otázkám se vyhýbá zcela.

*Úmluva o pomoci v případě jaderné nehody či situace radiologické krize*⁶⁹, přijata 57 státy, rovněž potvrzuje pravidla v mezinárodním právu již existující.

Obecná zásada povinnosti států spolupracovat mezi sebou je v rámci řečeného právního systému uznávána dlouhodobě; uvedená Úmluva konkretizuje tuto povinnost pro specifické případy upřesněním předběžných náležitostí, podmínek a modalit pomoci ve svém názvu uvedených situacích. Nicméně stále zůstává pouze rámcovou smlouvou, která explicitně předvídá příslušná bilaterální či multilaterální ujednání (detailizující tuto zásadu) a nadto stanoví povinnost AIEA pomáhat, usnadňovat a koordinovat spolupráci mezi státy v dané oblasti.

⁶⁸) Blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 343.

⁶⁹) Convention sur l'assistance en cas d'accident nucléaire ou de situation d'urgence radiologique, Vienne, le 26 septembre 1986, EMU, 986: 72.

Úmluva tuto povinnost formuluje pro případy jaderných nehod či tzv. radiální krize (nouze – „*urgence*“), jež implikuje též problematiku pokusů s jadernými zbraněmi.

Každý stát, který je takovéto situaci vystaven, může požadovat pomoc, ať se již původ nehody či krize (nouze) nachází či nenachází na jeho teritoriu, pod jeho jurisdikcí či jeho kontrolou (Čl. 2 al. 1). Smluvní státy se však zavazují neangažovat se v jiné věci než kooperovat mezi sebou a AIEA v cílech usnadnění poskytnutí rychlé pomoci (čl. 1 al. 1).

Ohledně vzájemné pomoci v naznačených případech Úmluva formuluje dva druhy ustanovení, týkající se

1. předvídání (různých variant) nehod,
2. nutnosti zasáhnout, pokud takováto situace skutečně nastane.

Pokud jde o dispozice spadající do kategorie ustanovení sub 1), Úmluva zavazuje státy určit a oznámit AIEA experty, relevantní dokumentační materiály i seznam hmotného materiálu, jež by mohly být dodány v případě potřeby, jakož i specifikovat podmínky (zejména též finanční), za nichž by případná pomoc mohla být dodána (čl. 2 al. 4); dále určit kompetentní orgány jak pro předběžný kontakt, tak i pro vlastní zásah (čl. 4), i pro vypracovávání krizových plánů, programů pomoci i radioaktivního dohledu (čl. 5b).

V případě nastalé nehody či krizové situace (ustanovení kategorie sub 2) stát, který žádá pomoc, musí specifikovat základní cíl a typ požadované pomoci a je rovněž povinen (ve vlastním zájmu) dodat všechny potřebné informace (čl. 2 al. 2). Každý stát je oprávněn požadovat pomoc týkající se lékařské péče či provizorního uložení osob dotčených jadernou nehodou či jinou krizovou radiologickou situací na státním území jiné smluvní strany (čl. 2 al. 5).

Řízení, kontrolu, koordinaci a dohled nad celou pomocí na svém území zajišťuje stát, jenž pomoc požadoval, a v rámci svých možností poskytuje svá lokální zařízení a služby pro racionální a efektivní řízení pomoci (čl. 3 al. d).

Problematika proplacení nákladů pomoci hraje – ze zřejmých důvodů – dosti významnou roli: stát požadující pomoc je totiž povinen státu, který mu neposkytuje svou pomoc (z různých důvodů – kupř. své ekonomické situace) zdarma, proplatit veškeré náklady spojené se službami dodanými svými státními orgány, různými organizacemi i jednotlivci státu pomoc požadujícímu, jakož i všechny ostatní výdaje vykazující pojmové znaky institutu pomoci (čl. 7 al. 2).

Čl. 8 přitom stanoví, že personálu dodávajícímu pomoc cizímu státu, jsou v jisté omezené míře přiznána určitá privilegia a imunity jako např. imunita vůči (policejnímu) zadržení, vzetí do vazby, souzení atd., výjimka z placení daní či jiných tax aj.

Konečně Úmluva poskytuje velký prostor AIEA v oblasti organizace a řízení operací pomoci. Agentura má za povinnost usnadňovat (veškerými vhodnými prostředky a metodami) spolupráci mezi sebou a jednotlivými státy i mezi jednotlivými státy navzájem (čl. 1 al. 1 a 3); může dostávat a musí předávat žádosti o pomoc (čl. 2 al. 1 a 3); jsou jí adresována oznámení týkající se možností (kapacit) intervence (pomoci), které by mohly státy v případě potřeby poskytnout (čl. 2 al. 4); sama musí odpovídat na určité typy žádostí o pomoc (čl. 2 al. 6); centralizuje informace

ohledně příslušných kompetentních orgánů a kontaktních míst v jednotlivých státech (čl. 4); sbírá a distribuuje veškeré užitečné informace, týkající se předvídaní nehod či kritických situací a poskytuje svou všestrannou pomoc (součinnost) při vypracovávání krizových plánů, specializovaných vzdělávacích programů i organizace dohledu (čl. 5).

Závěrem možno – z hlediska rozvoje příslušné zkoumané normativní regulace – konstatovat paradoxně jednoznačně pozitivní vliv na

- značné upevnění postavení principu nutnosti informování a poskytování pomoci v krizových situacích v rámci mezinárodních práva (i mezinárodních vztahů), kterážto jeho silná pozice je dnes prakticky nepopíratelná,
- prokázání nezastupitelnosti existence a fungování mezinárodních organizací a institucí (zejména též v některých oblastech společenského života).

Konečně třetím primárním regulačním instrumentem ve zkoumané oblasti mezinárodních vztahů je později přijatá *Úmluva o jaderné bezpečnosti*⁷⁰⁾ (Viedeň, 20. září 1994).

Úmluva nestanoví mezinárodní režim pro zajištění světové jaderné bezpečnosti, nýbrž pouze vyzývá státy k aplikaci základních principů bezpečnosti pro jaderná zařízení (nestanoví tudíž detailní normy vlastní jaderné bezpečnosti). Zavazuje státy přijmout ve své sféře vnitrostátního práva příslušná legislativní opatření povahy právní, administrativní i jiné (zejména též technické), aby tím splnily své povinnosti vyplývající jim z Úmluvy (čl. 4). Tato opatření musejí obsahovat předpisy a pravidla příslušných národních bezpečnostních systémů, režimu vydávání povolení (autorizace) pro jaderná zařízení i zabezpečení respektování pravidel povolení (autorizace) i pravidel souvisejících (čl. 7).

Jednoznačná prioritou je (vždy a všude) přiznána bezpečnosti (v nejširším smyslu tohoto termínu) – čl. 10, přičemž tzv. lidský faktor musí být – opět vždy a všude – brán v potaz (čl. 12).

Každý stát musí nově vytvořit či designovat a pověřit (již) existující kompetentní orgán, jenž by všechna tato přijatá opatření uváděl do praxe (čl. 8); primární odpovědnost za bezpečnost jaderného zařízení však vždy nese nositel autorizace (čl. 9).

K výše zmíněným dispozicím Úmluva dále připojuje rovněž i sérii dalších pravidel (zejména též technické povahy), týkající se výslovně jaderných elektráren (především ohledně výběru místa pro stavbu, koncepce, konstrukce a využití těchto zařízení).

Jak je dnes již běžným zvykem v případě multilaterálních smluv o ochraně životního prostředí jakožto jedna z metod kontroly jejich respektování, i tato Úmluva stanoví za povinnost v pravidelných intervalech vypracovávat zprávy o přijatých opatřeních ke splnění povinností z Úmluvy vyplývajících (čl. 5). Pravidelně konané schůzky smluvních stran (*Réunions d'examen*) pak tvoří platformu pro diskusi států o předložených národních zprávách a ev. požadovat po jednotlivých stranách určitá upřesnění těchto zpráv (čl. 20). Nevládní organizace mohou být na tyto schůzky pozvány v postavení pozorovatele (čl. 24 al. 2), ale jsou rovněž vázány pravidly mlčenlivosti, které Úmluva zakotvuje v čl. 27. Naopak smluvní strany mají možnost

⁷⁰⁾ Convention sur la sûreté nucléaire, Vienne, le 20 septembre 1994, EMuT, 994: 70.

všeobecným koncensem přijmout a dát k dispozici veřejnosti dokument věnovaný otázkám, jež byly probírány a závěry, které byly na těchto schůzích přijaty (čl. 25).

B. RADIOAKTIVNÍ ODPAD

Jeden z hlavních problémů, jež jsou spjaty s veškerými jadernými aktivitami, je problém radioaktivního odpadu, který vyvstává zejména při nakládání s ním a jeho eliminací i jeho transhraniční přepravou.

1. Nakládání s radioaktivním odpadem a jeho eliminace

Reglementaci problematiky nakládání s radioaktivním odpadem obstarává relativně velmi recentní, duchem vcelku moderní a příslušným potřebám v dané sféře společenského života vyhovující *Společná úmluva o bezpečnosti nakládání s použitým palivem a o bezpečnosti nakládání s radioaktivním odpadem*⁷¹⁾, která byla přijata ve Vídni (až) 5. září 1997.

Z hlediska své koncepce tento instrument není nepodobný výše zmíněné Úmluvě o jaderné bezpečnosti z r. 1994, a to zejména též pokud se týká určitých technických dispozic – kupř. výběr místa, kde bude s palivem či odpadem nakládáno, konstrukce a provoz příslušných zařízení, hodnocení bezpečnosti a využívání těchto zařízení, obecná pravidla bezpečnosti, institucionální opatření pro dobu po uzavření takového zařízení atd. (čl. 6–17).

Již samotný název Úmluvy vymezuje její věcnou působnost: Úmluva se aplikuje na otázky nakládání s radioaktivním odpadem v jakékoli jeho podobě, pro něž není žádné budoucí nové použití dále předvídáno (čl. 2 al. b a c).

Vojenský materiál, jenž tvoří součást příslušných armádních či obranných programů (národních i mezinárodních), je z věcné působnosti této Úmluvy v zásadě vyňat (čl. 3 al. 3).

Každá smluvní strana přijímá svá vnitrostátněprávní opatření ve všech stádiích nakládání s řečeným odpadem, aby společnost i životní prostředí byly chráněny adekvátním způsobem proti možným radiologickým rizikům (čl. 4 al. 11).

V termínech čl. 19 Úmluvy je pak každá smluvní strana povinna stanovit a udržovat v účinnosti legislativní rámec pro řízení bezpečnosti nakládání s vyhořelým palivem a radioaktivním odpadem; tento rámec je konstituován

- odpovídajícími národními předpisy a pravidly radiologické bezpečnosti,
- systémem povinné autorizace (povolení) pro nakládání s vyhořelým palivem a radioaktivním odpadem,
- systémem příslušné institucionální kontroly a inspekce stavu právní regulace a její realizace v praxi, relevantní dokumentace a na základě vnitřních předpisů vypracovávaných zpráv,
- opatřeními destinovanými k zabezpečení respektování všech potenciálně aplikovatelných pravidel pro dané případy i dodržování podmínek udělené autorizace,

⁷¹⁾ Convention commune sur la sûreté de la gestion du combustible usé et sur la sûreté de la gestion des déchets radioactifs, Vienne, le 5 septembre 1997. EMuT, 997: 67.

– striktním rozdělením odpovědnosti všech organismů (orgánů, organizací i institucí), angažujících se v jednotlivých etapách procesu nakládání s řečeným odpadem.

Úmluva předvídá pravidelné konání schůzek smluvních stran pro posouzení národních zpráv, které musejí tyto strany vypracovávat o přijatých opatřeních při plnění svých povinností z Úmluvy jim vyplývajících a předkládat je v určitých časových intervalech. Tyto zprávy se týkají zejména politiky nakládání s použitým palivem a radioaktivním odpadem, včetně kritérií, na jejichž základě jsou tyto radioaktivní materiály definovány a klasifikovány. Státy rovněž musejí předložit kompletní seznam zařízení pro nakládání s tímto materiálem i úplný inventář použitého paliva a radioaktivního odpadu dočasně či definitivně skladovaného na jejich území (čl. 30 a 32). Na výše zmíněných schůzkách smluvní strany konsensem přijímají a dávají k dispozici veřejnosti dokument věnovaný otázkám, jež byly na schůzce posuzovány a diskutovány, i závěrům, které z těchto schůzek vyplynuly (čl. 37).

Pokud jde o problematiku vlastní *eliminace* řečeného radioaktivního materiálu, nutno konstatovat, že přes její zjevnou důležitost je dosavadní mezinárodněprávní regulace zcela nedostatečná.

Právně upraven je prakticky pouze jen jeden jediný její aspekt, a to vypouštění (odkládání) radioaktivního odpadu do moře, nadto regulací již poměrně starou a dnešním potřebám v dané oblasti společenského života nikoli plně vyhovující. Zajišťuje ji instrument primárně spadající do jiného pododvětví mezinárodního práva životního prostředí – konkrétně tzv. práva mořského, jímž je *Londýnská úmluva o prevenci znečišťování moří ukládáním odpadů*⁷²⁾ z r. 1972, která zakazuje odkládání „silně radioaktivních odpadů a ostatních látek silně radioaktivních, definovaných mezinárodním organismem konkrétním v dané oblasti, aktuálně Mezinárodní agenturou pro atomovou energii, jakožto nevhodné k vypouštění (odkládání) z důvodu jejich důsledků na lidské zdraví, na biologii či v jiných oblastech“ (přeložila J. Z.) – čl. 4 a Příloha I. Úmluvy.

Pro radioaktivní odpady i jiné radioaktivní látky, jež nejsou obsaženy v Příloze I., je nezbytné vydání speciálního předběžného povolení. V rámci procesu vydávání tohoto povolení státy musejí pečlivě uvážit a zvážit všechna klíčová doporučení AIEA, přijatá v dané oblasti (čl. 4 a Příloha II.).

Veškerá výše uvedená pravidla byla potvrzena a zpřísněna *Protokolem k úmluvě z r. 1972*⁷³⁾, který byl přijat rovněž v Londýně v r. 1996.

Čl. 4 Protokolu zakazuje vypouštění či odkládání všech odpadů a jiných látek s výjimkou těch, jež jsou taxativně vypočteny v Příloze I. Protokolu, přičemž řečená Příloha I. stanoví, že i dovolené (autorizované) látky nesmějí být vypouštěny (odkládány) do moře, jestliže úroveň jejich radioaktivity jsou vyšší než příslušné koncentrace definované AIEA a přijaté smluvními stranami.

Konečně z normativity právně nezávazné možno ještě zmínit pravidla *OECD*, jež jsou rovněž součástí oblasti tzv. mořského práva a která konstituovala multilate-

⁷²⁾ Convention sur la prévention de la pollution des mers résultant de l'immersion de déchets, Londres, Mexico, Moscou, Washington, le 29 décembre 1972, EMuT, 972: 96.

⁷³⁾ Protocole à la Convention de 1972 sur la prévention de la pollution des mers résultant de l'immersion de déchets, Londres, le 7 novembre 1996, EMuT, 972: 96/D.

rální mechanismus konzultací a dohledu pro ukládání radioaktivního odpadu do moře⁷⁴).

Závěrem nutno konstatovat, že jiné aspekty tak závažného problému jako je eliminace vyhořelého paliva a jiného radioaktivního odpadu nejsou upraveny ani částečně a obecná mezinárodněprávní úprava pak chybí zcela (!).

2. Transhraniční přeprava radioaktivního odpadu

Transhraniční přeprava jaderného odpadu představuje svým významem a možnými praktickými důsledky samostatný závažný problém; jeho autonomní komplexní obecná právní úprava na mezinárodní úrovni dosud chybí a je nedostatečně suplována rozptýlenou regulací, obsaženou v normativních instrumentech různé povahy, která ani ve svém celku fungování příslušné samostatné právní úpravy – ze zřejmých důvodů – nemůže v žádném případě nahradit.

Zatímco Basilejská úmluva z r. 1989 řečenou problematiku z věcného rámce své účinnosti výslovně vylučuje (čl. 1 al. 3); naopak Úmluva z Bamaka z r. 1991 se sice na tuto problematiku vztahuje, úprava však není dostatečná. V této kapitole uvedená Společná úmluva o bezpečnosti nakládání s použitým palivem a o bezpečnosti nakládání s radioaktivním odpadem z r. 1997 reguluje otázku transhraniční přepravy jaderného odpadu ve svém čl. 27, který svým obsahem v obecných rysech přebírá myšlenkový základ níže zmíněného, právně nezávazného dokumentu AIEA z r. 1990 (tzv. Kodexu řádné praxe). Z regionálních úmluv se pak zkoumané problematice zejména věnuje též Úmluva z Waigani z r. 1995 ve svém čl. 2 al. 2 a čl. 4 a rovněž Protokol z Izmiru z r. 1996, k němuž ovšem Francie a ES učinily výhrady.

Jediný samostatný komplexní instrument obecné povahy, regulující zkoumanou problematiku v dané oblasti, je právně nezávazného charakteru (sám deklaruje svůj charakter jakožto „konzultativní“ – „*caractère consultatif*“ – ve svém čl. I.): je jím *Kodex řádné praxe týkající se mezinárodního transhraničního pohybu radioaktivního odpadu*⁷⁵), vypracovaný a přijatý AIEA ve Vídni v r. 1990.

Nestanoví konkrétní pravidla jednání, nýbrž státům spíše jen radí, jak si v dané oblasti mezinárodních vztahů počínat, a povzbuzuje je k přijímání příslušných vnitrostátněprávních opatření. „Filosofii“ má velmi blízkou té, na níž je založena Basilejská úmluva z r. 1989: přiznává každému státu právo zakázat pohyb radioaktivního odpadu přes své vlastní území, a to buď ze svého teritoria či tranzit přes své území (čl. II. al. 3). Mezinárodní transhraniční pohyb radioaktivního odpadu nelze organizovat a realizovat, aniž by byl předem oznámen státům expedice, tranzitu a konečné destinace, a všechny tyto aktivity musejí být prováděny v souladu se všemi relevantními vnitrostátními předpisy dotčených států (čl. III. al. 5).

Státy nesmějí připustit import radioaktivního odpadu na své území, pokud nedisponují vlastními vnitrostátními příslušnými prostředky právními, administrativními a technickými (čl. III. al. 7). Stát expedice by měl přijmout potřebná opatření pro autorizaci (povolení) readmise (znovupřijetí) radioaktivního odpadu na své území,

⁷⁴) Décision du 22 juillet 1977, C (77) 115 Final. Blíže viz např. A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 345.

⁷⁵) Code de bonne pratique sur le mouvement transfrontière international de déchets radioactif, Vienne, le 27 juin 1990. Doc. AIEA.GOV/2445, Annexe I.

jestliže transfer do jiného státu nemůže být uskutečněn v podmínkách nezbytné bezpečnosti (čl. III. al. 10).

Přes výše zmíněný právně nezávazný charakter jsou tyto spíše rady než pravidla respektována v praxi častěji než kterákoli jiná⁷⁶⁾.

C. ODPOVĚDNOST ZA JADERNOU ŠKODU

V rámci normativity současného tzv. mezinárodního atomového práva je problematika odpovědnosti za jadernou škodu nikoli problémem mezinárodní odpovědnosti státu (*responsibility*), nýbrž je řešena výlučně prostřednictvím občanskoprávní odpovědnosti (*civil liability*) nejčastěji provozovatele činnosti působící předmětnou škodu. Je jednou z problematik, která byla právně závaznými normami (!) upravena relativně velmi brzy, je tedy dosti stará (ne však zcela zastaralá!), a tudíž i v příslušné nauce zevrubně mnohokrát zpracována, též v naší české⁷⁷⁾. Proto se tato subkapitola přítomné práce bude věnovat spíše recentější právní regulaci v dané oblasti, ač i ta již byla v české teorii zpracována, byť v jiných souvislostech⁷⁸⁾.

Pro potřeby této práce bude proto patrně nejhodnější jen stručná rekapitulace příslušné regulace k dotvoření celkového obrazu dnešního mezinárodního atomového práva.

Základní právní úpravy pocházejí již z počátku 60. let minulého století a obstarávají je dva základní smluvní instrumenty (a to přirozeně vedle celé řady jiných smluv potenciálně univerzálního⁷⁹⁾ či pouze regionálního⁸⁰⁾ charakteru a dopadu):

- Pařížská úmluva o civilní odpovědnosti v oblasti jaderné energie⁸¹⁾ z r. 1960, destinovaná členskými zeměmi OECD, a
- Vídeňská úmluva o civilní odpovědnosti za jadernou škodu⁸²⁾ z r. 1963, vypracovaná v rámci AIEA a otevřená všem členům OSN.

⁷⁶⁾ I Rusko, jež se z ekonomických důvodů (údajně za nabídku 20 miliard dolarů) rozhodlo na svém území skladovat radioaktivní odpad, kterého se některé státy (zejména též Japonsko, Jižní Korea a Tchaj-wan) chtějí zbavit, v létě 2001 změnilo – přes značný odpor četných ruských ekologických organizací – vnitrostátní legislativu, aby si vytvořilo bezvadné formálně právní podmínky pro takovéto (definitivní) skladování. Blíže srov. např. *N. Melis*, op. cit. 9, not. p. 20.

⁷⁷⁾ Blíže viz např. *P. Šturma*, K některým otázkám mezinárodní úpravy odpovědnosti za jadernou škodu přesahující hranice států, *Právník*, 1989, č. 5, ss. 445–459; též *Nové trendy a návrhy úprav mezinárodní a civilní odpovědnosti za škody na životním prostředí*, *Právník*, 1994, č. 8, ss. 734–745 atd.

⁷⁸⁾ Srov. např. *P. Šturma*, op. cit. 12, zejm. str. 132–136.

⁷⁹⁾ Srov. např. Úmluva o občanskoprávní odpovědnosti v oblasti přepravy jaderných materiálů (1971) či Úmluva o odpovědnosti provozovatelů jaderných lodí (1962), in: *A. Ch. Kiss (ed.)*, *Selected Multilateral Treaties in the Field of Environment*, Nairobi, UNEP, s. 179 et seq. a 253 et seq.

⁸⁰⁾ Viz např. Smlouva o výjimečné vzájemné pomoci mezi severními státy v případě nehod, které zahrnují škody způsobené zářením – *Accord d'assistance mutuelle exceptionnelle entre les pays nordiques en cas d'accidents impliquant des dommages dus aux rayonnements*, Vienne, le 17 octobre 1963, EMuT, 963: 77.

⁸¹⁾ *Convention sur la responsabilité civile dans le domaine de l'énergie nucléaire*, Paris, le 29 juillet 1960. EMuT, 960: 57.

⁸²⁾ *Convention sur la responsabilité civile en matière de dommage nucléaire*, Vienne, le 21 mai 1963. EMuT, 963: 40.

Obě úmluvy mají několik společných rysů (základních principů), které by zde bylo snad vhodné připomenout:

- identifikace znečišťovatele je zajištěna presumpcí, nazvanou „soustředěná odpovědnost“ (*canalisation de la responsabilité, channelling liability*): v případě jaderné škody za ni odpovídá na základě příslušných smluv vždy pouze provozovatel a nikdo jiný

(čl. 3 Pařížské úmluvy; čl. 2 Vídeňské úmluvy);

- systém odpovědnosti je definován jakožto tzv. odpovědnost objektivní, nicméně některé liberační důvody (byť nikoli obvyklé jako kupř. pravděpodobně nejběžnější *vis maior*) jsou přesto předvídaný, a to např. ozbrojený konflikt, občanská válka atd.

(čl. 3 al. 6 Pařížské úmluvy; čl. 4 Vídeňské úmluvy);

- nicméně i tato tzv. objektivní odpovědnost je limitována jak co do výše, tak i co do časového období, v jehož rámci možno příslušný nárok úspěšně uplatnit vzhledem k problematice promlčení;

- jurisdikční kompetence je určena tak, že v příslušných případech jde o jurisdikci žadatele (tj. poškozeného) – čl. 11 Vídeňské úmluvy, či o jurisdikci státu, kde se nachází znečišťující (škodu působící) zařízení – čl. 13 Pařížské úmluvy;

- výkon rozhodnutí takto přijatých je ve všech smluvních státech plně akceptován a strany jsou povinny pro jeho realizaci v praxi vytvořit veškeré potřebné podmínky

(čl. 13 písm. e) Pařížské úmluvy; čl. 12 Vídeňské úmluvy).

I tyto dnes tak významné smluvní instrumenty měly na počátku doby své působnosti a účinnosti jen omezený význam, a to (jako obvykle v případě multilaterálních ujednání) kvůli příliš malému počtu smluvních stran. Radikální změna v chápání významu dané problematiky nastala po černobylské události: již od konce 80 let se na mezinárodní úrovni začalo uvažovat buď o celkové revizi stávajících smluvních úprav či dokonce o vypracování a přijetí zcela nové úmluvy, která by lépe korespondovala novým požadavkům doby a „Černobyl“ ukázal skutečnou naléhavost takovéto potřeby.

Nicméně přes tuto evidentní naléhavost některé jaderné velmoci (zejména též USA a Francie) s přijetím nové úmluvy, jež by doplnila výše naznačený systém mezinárodněprávních smluv z r. 1986 (tj. Úmluvy o rychlém oznámení jaderné nehody a Úmluvy o pomoci v případě jaderné nehody či situace radiologické krize), nesouhlasily a tato myšlenka musela být proto opuštěna⁸³⁾.

Společenská potřeba alespoň nějaké moderní regulace však byla natolik citelná, že se docílilo vypracování *Společného protokolu týkajícího se aplikace Vídeňské úmluvy a Pařížské úmluvy*⁸⁴⁾, jenž byl připraven k podpisu Radou Guvernérů AIEA a přijat ve Vídni dne 21. září 1988. Jeho základním cílem bylo vzájemně rozšířit speciální režim odpovědnosti dle každé ze jmenovaných smluv též na

⁸³⁾ Blíže viz P. Šturma, op. cit. 12, str. 135.

⁸⁴⁾ Protocole commun relatif à l'application de la Convention de Vienne et de la Convention de Paris, Vienne, le 21 septembre 1988. EMuT, 988: 78.

smluvní strany druhé úmluvy a zabránit přitom eventuálním kolizím, potenciálně vyplývajících ze souběžné aplikace obou smluv⁸⁵⁾.

Přijetí Společného protokolu znamenalo pouze první krok k modernizaci smluvní úpravy civilní odpovědnosti za jaderné škody, ale ani zdaleka tím nevyřešilo všechny problémy v dané oblasti přetrvávající.

V rámci AIEA se na řešení těchto problémů usilovně pracovalo a pracuje a prvním „hmataelným“ výsledkem této nové etapy zdokonalování příslušné smluvní normativity je *Úmluva o doplňkové kompenzaci za jadernou škodu*⁸⁶⁾, přijatá na diplomatické konferenci ve Vídni v r. 1997.

Hlavním jejím posláním je doplnit systém a režim civilní odpovědnosti daný Pařížskou a Vídeňskou úmluvou, resp. Společným protokolem, a to zejména též ve směru – zajišťování povinné aktivní účasti státu, kde se nachází zařízení škodu působící, na řešení problému odpovědnosti a náhrady této škody;

– rozšíření prostorové působnosti daného systému odpovědnosti oproti Pařížské a Vídeňské úmluvě;

– zpřesnění a rozšíření definice jaderné škody;

– stanovení podstatně vyšších limitů pro náhradu škody;

– stanovení závazku státu, kde se jaderné zařízení nachází a kde došlo k nehodě škodu působící, ev. i ostatních smluvních stran se podílet na kompenzaci této škody⁸⁷⁾.

4. ZNEČIŠŤOVÁNÍ MOŘE ROPNÝMI LÁTKAMI

Emancipace problematiky v názvu této kapitoly uvedené ze sféry tzv. mezinárodního mořského práva může snad jen na první pohled vyvolávat rozpaky a nastolovat otázky typu: proč se osamostatnila právě tato problematika a má toto osamostatnění své opodstatnění? Proč se neemancipovala celá obecná problematika znečišťování moří? Nebo naopak: proč k osamostatnění vedly problémy znečišťování moří právě ropnými látkami a nikoli jinými substancemi (např. upravenými *Úmluvou o prevenci znečišťování moří telurického původu*⁸⁸⁾, Paříž, 1974 aj.).

Na druhý pohled je však již zcela zřejmé, že toto osamostatnění je plně opodstatněné a nanejvýše vhodné a žádoucí: znečišťování moří ropnými látkami už delší dobu představuje pro mořské prostředí problém zásadní povahy; jeho normativní regulace postupem času změnila svou povahu z úpravy sektorové (chránící vlastní moře) na tzv. *transverzální* (normující lidské aktivity, mající vliv na stav mořského prostředí) a získala tím kvalitativně odlišný význam, vyžadující traktovat před-

⁸⁵⁾ Blíže viz P. Šturma, op. cit. 12, str. 133.

⁸⁶⁾ Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage. Doc. IAEA INFCIRC/567 (22. 7. 1998).

⁸⁷⁾ Blíže viz např. A. Kiss, op. cit. 3, p. 584; P. Šturma, op. cit. 12, str. 135–136.

⁸⁸⁾ Convention pour la prévention de la pollution marine d'origine tellurique, Paris, le 4 juin 1974. EMUT, 974: 43.

mětnou problematiku v jiné oblasti nauky mezinárodního práva životního prostředí než je sféra doktríny mezinárodního práva mořského⁸⁹⁾.

Znečišťování moří ropnými látkami nemá zdroj na pevnině, ale přímo na moři: neodmyslitelně je totiž spjato s každým provozem (tj. jakýmkoli manévrováním včetně kotvení) především též lodí, resp. všech mořských plavidel (odmyslíme-li minoritní vliv ropných vrtných plošin), a to zvláště pak při zajišťování dopravy po moři. Ta je odedávna až dosud nejlevnějším prostředkem přepravy významného množství (objemu) zboží na dlouhé vzdálenosti. Nadto samotná ropa představuje téměř polovinu celkového objemu zboží přepravovaného po moři; je tedy nabíledni, že ropa musí být jednou z nejrozšířenějších látek, které moře znečišťují.

A. ZNEČIŠŤOVÁNÍ MOŘÍ ROPNÝMI LÁTKAMI

pochází jednak z běžného provozu plavidel (jak už bylo výše uvedeno), jednak v důsledku námořní nehody (především určitých druhů) těchto plavidel.

Základní mezinárodněprávní úprava předcházení řečenému znečišťování je již poměrně letitá, i v naší příslušné literatuře již vícekrát zpracovaná⁹⁰⁾, proto se tato studie bude věnovat především novějším pravidlům již zmíněného transverzálního charakteru.

Tzv. *provozní znečištění* je znečištění vznikající z běžného provozu lodí na moři; kromě toho již tradičně naftaři myjí své rezervoáry na ropu a zbavují se zbytků nafty jako pohonné hmoty v moři a způsobují tím významné znečištění. Cílem mezinárodněprávní úpravy je – v tomto směru – zejména též eliminovat řečené provozní znečištění, a to včetně různých znečišťujících praktik, na minimální míru prostřednictvím různých technických řešení (jejich regulací a uvádění do praxe).

Znečišťování jako důsledek námořních nehod je mimořádně nebezpečné s obzvláště zničujícími následky (škody enormních rozměrů a výše vyjádřitelné v penězích) zvláště pak u speciálního typu plavidel, konkrétně u ropných tankerů. Neblaze „slavné“ nehody těchto plavidel snad ani netřeba připomínat (bohužel jsou dostatečně známé), jen pro pořádek možno jmenovat „Torrey Canyon“ (1967), „Amoco Cadiz“ (1978), „Exxon Valdez“ (1989), „Erica“ (1999), nejnověji „Prestige“ (2002)⁹¹⁾. Pro případy námořních nehod (tankerů) je hlavním posláním příslušné mezinárodněprávní regulace zejména

- minimalizace rizika ztroskotání plavidel,
- poskytnout pobřežním státům adekvátní prostředky pro jejich maximální ochranu a předcházení škodám,
- zajistit těmto státům možnost získat příslušné odškodnění.

Obecně lze konstatovat, že znečištění působené plavidly, především pak ropnými tankery, je vždy zdrojem konfliktů mezi zájmy států vlajky plavidla a státy pobřež-

⁸⁹⁾ Blíže viz např. *L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano*, op. cit. 1, pp. 679–683.

⁹⁰⁾ Srov. kupř. *P. Šturma*, *A propos des problèmes théoriques de la responsabilité internationale pour les dommages à l'environnement*, Studie z mezinárodního práva, vol. 23, Praha, 1990, s. 69–94 atd.

⁹¹⁾ Blíže srov. např. novinové články jako např. ČTK, U španělských břehů unikla z tankeru ropa, MF Dnes, 15. 11. 02, str. A/11; ČTK, ik, Ropa z tankeru pustoší španělské břehy, MF Dnes, 20. 11. 02, str. A/16; ČTK, ms, Španělsko očekává katastrofu, MF Dnes, 21. 11. 02, str. A/16 atd.

ními. Zatímco ty posledně jmenované tvrdě trvají a všemi legálními prostředky prosazují přijímání čím dál tím přísnějších norem ochrany životního prostředí a přísné kontroly naftařů (jejich veškerých aktivit) ve svých pobřežních vodách, ti první naopak (logicky) tendují k ochraně svých zájmů především obchodních (ale i kupř. vojenských), ve jménu principu svobodné plavby (*libre navigation*). Tyto diametrálně odlišné zájmy je třeba určitým způsobem „vybalancovat“ a nalézt mezi nimi kompromis, přijatelný pro obě strany.

Mezinárodní práva se snaží řešit tento konflikt zejména též dvěma způsoby:

- jednak stanovením určitých mezinárodněprávních norem v oblasti znečištění způsobeného naftaři (které slouží ve prospěch především pobřežním státům);
- jednak stanovením doplňkových dispozic, upravujících v dané oblasti jurisdikci států vlajky, států přístavu i států pobřežních (s konečným cílem ochrany mořského prostředí).

Nebezpečí pro mořské prostředí jako celek i jednotlivé mořské ekosystémy, jež představuje přeprava ropy, začalo být flagrantní od 60. let 20. století, kdy znečištění moří vzrostlo přímo dramatickým způsobem v důsledku do té doby nebyvalým nárůstem veškeré mořské přepravy a přepravy ropy zejména.

Dnes již notoricky známá *Londýnská úmluva o prevenci znečišťování mořských vod ropnými látkami (OILPOL)*⁹² z r. 1954 byla prvním mezinárodním pokusem o právní řešení naznačeného problému stanovením norem sektorového charakteru (jakkoli podléhalo jistým podmínkám a obsahovalo řadu významných výjimek) a to pro limitování tzv. provozního znečištění moří.

O pár let starší *Ženevská úmluva o volném moři*⁹³ z r. 1958 byla sice primárně zaměřena k dosažení jiných cílů, nicméně již tehdy její čl. 24 upravoval povinnost států přijmout pravidla, týkající se prevence znečišťování moře v důsledku vylévání a vymývání ropných rezervoárů (tedy opět problém tzv. provozního znečištění).

Další rozvoj a vývoj příslušné reglementace se odehrával pod velmi silným tlakem veřejného mínění. Především po sérii havárií ropných tankerů (v letech 1967–74) si státy konečně plně uvědomily nebezpečí znečišťování moří z tohoto zdroje a zejména též jeho katastrofální význam, mnohokrát znásobený jeho následky na pevnině (konkrétně na pobřeží a přilehlých částech teritoria). Toto strašlivé poznání bylo skutečným iniciátorem svolání (mezi lety 1969–1974) pultuctu konferencí Mezinárodní námořní organizace, v jejichž rámci přijaly zúčastněné státy celou řadu příslušných normativních instrumentů.

*Bruselská úmluva o zásahu na volném moři v případě nehody*⁹⁴ z r. 1969 (později doplněná tzv. Londýnským protokolem z r. 1973) patří bezesporu k těm nejvýznamnějším z tohoto období. Řečená úmluva totiž kodifikovala právo pobřežního státu zasáhnout – v rámci svých teritoriálních vod – v případě aktuálního značného

⁹² Convention internationale pour la prévention de la pollution des eaux de la mer par les hydrocarbures (OILPOL), Amendée en 1962 et en 1969, Londres, le 12 mai 1954, EMuT, 954: 36.

⁹³ Convention sur la haute mer, Genève, le 29 avril 1958. EMuT, 958: 33.

⁹⁴ Convention internationale sur l'intervention en haute mer en cas d'accident entraînant ou pouvant entraîner une pollution par les hydrocarbures, Bruxelles, les 29 novembre 1969, EMuT, 969: 89.

znečištění či hrozícího nebezpečí takového znečištění, způsobeného námořní nehodou. (Dnes už je téměř nepochybné, že právo zasáhnout i mimo své teritoriální vody je obyčejového původu – srov. případ tankeru „Prestige“)95).

Po Konferenci OSN ve Stockholmu v r. 1972 se reglementace ve zkoumané oblasti stala nesrovnatelně kvalitnější a systematictější.

*Londýnská úmluva o prevenci znečištění moří v důsledku vypouštěním odpadů*96) z r. 1972 a zejména též *Londýnská úmluva o prevenci znečištění z lodí* (slavný MARPOL)97) z r. 1973 (kontinuálně však doplňovaná: doplňky zásadního významu pocházejí především z r. 1984, 1985, 1987, 1991, 1996 a 1997) reprezentují dodnes patrně nejvýznamnější příklad světové spolupráce v boji proti znečišťování mořského prostředí.

Londýnská úmluva z r. 1973 byla důkladně revidována *Protokolem* z r. 1978, který dal vzniknout známému instrumentu MARPOL 1973/7898), jenž mj. obsahuje řadu příloh a množstvím detailních technických norem, týkajících se znečištění zvláště pak provozního charakteru, a to jak ropnými látkami, tak i z jiných zdrojů.

Podle úmluvy MARPOL 1973/78 je každý členský stát povinen sankcionovat jakékoli porušení tohoto právního instrumentu, jestliže jsou spáchána plavidly, jež nosí jeho vlajku či se nacházejí pod jeho jurisdikcí. Přitom teritoriální rozšíření jurisdikce (stanovená čl. 9 Úmluvy) musí být určena ve světle mezinárodního práva platného v okamžiku aplikace či interpretace úmluvy: na základě obvyklého výkladu obsahu výše uvedeného článku pak státy sankcionují porušení úmluvy, spáchané v mořských zónách, jež jsou pod jejich jurisdikcí ve smyslu *Úmluvy OSN o mořském právu*99) z r. 1982 a chápání mezinárodního práva obyčejového (např. přilehlá soušední zóna, výlučná ekonomická zóna aj.).

Specifické úpravy požívá problematika *ropných a naftových odpadů*. Každá monometatická mezinárodní konference o znečišťování moří ropnými látkami (dokonce i ty konference, které se řešené problematiky pouze částečně dotkly), jež se poprvé konala již v r. 1926100), vždy připomínala(y) zúčastněným státům jejich povinnost vybavit se zařízeními na zpracování těchto odpadů (ať již v jakékoli podobě – pevné na pobřeží či mobilní ve formě vagónů, kamionů či dokonce plavidel na moři); přístup států k plnění této povinnosti byl však vždy více než liknavý. Až MARPOL 73/78, jenž jednak velmi citelně zredukoval limity vypouštění ropných odpadů do moře zejména pro nové naftaře, jednak úplně zakázal vypouštění těchto odpadů v určitých zónách (např. ve Středozemním moři aj.), v kladném slova smyslu doslova „vypovokoval“ radikální nárůst žádostí o povolení zařízení na zpracování tohoto

95) Srov. op. cit. 91.

96) Convention sur la prévention de la pollution des mers résultant de l'immersion de déchets, Londres, Mexico, Moscou, Washington, le 29 décembre 1972, EMuT, 972: 96.

97) Convention internationale pour la prévention de la pollution par les navires (MARPOL), Londres, le 2 novembre 1973, EMuT, 973: 84.

98) Protocole relatif à la Convention internationale de 1973 pour la prévention de la pollution par les navires, Londres, le 17 février 1978, EMuT, 973: 84/A.

99) Convention des Nations unies sur le droit de la mer (CMB), Montego Bay, le 10 décembre 1982, EMuT, 982: 92.

100) Blíže viz *L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano*, op. cit. 1, p. 681.

odpadu. Pravidlo 12 Přílohy I. Úmluvy MARPOL 73/78 detailně upravuje otázky spjaté s místem a požadovaným obsahem takovýchto zařízení. Nicméně nejasnosti zůstávají ve zcela zásadní otázce kdo je vlastně povinován toto zařízení obstarávat (dodat): stát (tj. příslušné jeho státní orgány) či průmyslové podniky? Přes výše zmíněný nárůst žádostí o povolení (výstavby) takovýchto zařízení jsou ovšem v praxi stále ještě poměrně velmi vzácná a vyskytují se pouze v některých přístavech některých regionů; v každém případě jsou však dosud dodávána téměř výlučně soukromým průmyslem, zvláště pak v rozvojových zemích. Současný stav v daném směru je stále ještě značně neuspokojivý: jestliže totiž studie OMI v letech 1956–1990 prokázala postupný nárůst těchto zařízení, dělo se tak především v zemích OECD a nikoli v zemích rozvojových, kterých se problematika ropných (či naftových) odpadů týká především¹⁰¹).

Další, do jisté míry samostatnou problematikou, vyžadující specifickou normativní regulaci, představuje soubor otázek, týkající se *stavby ropných tankerů*. Tak kupř. dodatek k MARPOL 73/78 podepsaný dne 6. března 1992 pro stavbu tankerů předepisuje existenci dvojité kostry plavidla, zcela od sebe oddělující vodu z rezervoárů k vyvážení lodi od nákladového prostoru a dovolující tedy odstranit či alespoň minimalizovat tzv. provozní znečištění při vyprazdňování vyvažujících rezervoárů (tj. při vypouštění ropné látky obsahující vodu pro udržení rovnováhy lodi). Tankery rovněž podléhají přísnější kontrole a po 6. červenci 1995 tato plavidla starší 30 let musejí být stažena z provozu a tankery starší 20 let musejí odpovídat přísnějším normám, přičemž relativně velmi přísným normám by měl odpovídat stav a fungování všech těchto potenciálně nebezpečných plavidel. Bohužel, ztroskotání tankeru Erika a nejnověji plavidla Prestige ukazují, že přes veškerou příslušnou reglementaci problémy spojené s nájmy a pronájmy lodí a využívání ropných tankerů nejsou řešeny a dosud vyřešeny na žádoucí úrovni, a to ani navzdory existujícímu a do značné míry respektovanému *Mezinárodnímu kodexu údržby a využívání lodí* (Code international de la gestion et de l'exploitation des navires – International Safety Management), vypracovaný především v rámci OMI, jenž vstoupil v platnost 1. července 1998¹⁰²).

Konečně základní systém pravidel, týkající se regulace zkoumaného aspektu problematiky námořních plavidel, doplňuje *Mezinárodní úmluva o ochranném zadržení lodí*¹⁰³ (Ženeva, 12. března 1999), která je založena na základním principu, že loď plující pod cizí vlajkou může být v určitých (zcela konkrétních, zneužití vylučujících) případech zadržena orgány cizího státu; toto zadržení a naopak následné vydání však může být učiněno na základě soudního rozhodnutí tohoto (= smluvního) státu (čl. 2). Přitom ochranné zadržení lodí je pouze jedno z možných opatření, jež by měly potenciálně dotčené státy přijímat v cílech předcházení, redukce či eliminace škod, způsobených plavidly (nejen) na mořském prostředí, kteréžto škody, resp. jejich kompenzace tvoří dnes převažující množství existujících námořních pohledávek.

¹⁰¹ Ibidem, p. 683.

¹⁰² Blíže viz A. Kiss, op. cit. 3, p. 565.

¹⁰³ Convention internationale sur la saisie conservatoire des navires, Genève, le 12 mars 1999, EMuT, 999: 20.

Havárie tankeru „Exxon Valdez“ v r. 1989 „odstartovala“ další etapu ve vývoji zkoumané normativní oblasti, resp. rozdělila ji na dvě sice do jisté míry samostatné, avšak stejně významné a vzájemně se plně doplňující sféry: zatímco úmluva MARPOL a smluvní instrumenty s ní spjaté jsou primárně určeny především k regulaci tzv. provozního znečištění, hlavním posláním pravidel spadajících do naznačené druhé skupiny norem (jež se výrazněji začala rozvíjet právě po r. 1990) je především důsledné předcházení námořních nehod a následně vznikajících škod nejen na mořském prostředí.

Základem pro rozvoj této druhé skupiny pravidel se stala *Mezinárodní úmluva o přípravách, boji a spolupráci v oblasti znečišťování ropnými látkami*¹⁰⁴⁾, která byla přijata v Londýně v r. 1990. Prostoupena výše naznačenou vůdčí ideou všemožnými způsoby předcházet ropnému znečištění moří v důsledku námořních nehod, Úmluva vnucuje smluvním státům specifické povinnosti: především jsou tyto státy povinovány stanovením efektivního národního systému a režimu předcházení událostí uvedených *ut supra*.

Smluvní strany ve své vnitrostátní sféře jmenují kompetentní národní orgány (úřady), jež přijímají rozhodnutí a specifická opatření, týkající se prevence nehod a reparace příslušného druhu znečištění; tyto orgány rovněž určují národní kontaktní centra, jimž jsou posílány zprávy a informace ohledně událostí, v jejichž důsledku by mohlo dojít k řečenému znečištění. Smluvní státy též musejí přijímat konkrétní národní legislativu, která stanoví pro lodě plující pod jejich vlajkou povinnost mít na své palubě vypracovaný nouzový plán pro případy znečištění moře ropnými látkami, jakož i povinnost kapitána lodi bezodkladně podat zprávu nejbližšímu pobřežnímu státu o každé události na lodi, jež by mohla mít za následek řečené znečištění. Úmluva rovněž stipuluje povinnost pro ropným znečištěním dotčené státy dále informovat každý další stát, přímo či potenciálně dotčený, o každém svém rozhodnutí, přijatém v cílech vyrovnání se s touto nehodou (kterážto povinnost, ostatně dříve stanovená čl. 198 Úmluvy OSN o mořském právu, je široce považována za součást mezinárodního práva obyčejového).

Zcela fundamentální roli v dané oblasti mezinárodních vztahů hraje čl. 7 Úmluvy, jenž stanoví, že v případě ropné nehody zvláště závažného významu každý smluvní stát – pokud je to nutné – musí poskytnout pomoc dotčenému státu tím, že nabídne rady, materiální i technickou pomoc a podporu, a to v rámci svých zdrojů, jimiž disponuje. Příloha Úmluvy z r. 1990 ostatně předpokládá proplacení nákladů této pomoci (bez omezení práva státu, kterému se takto pomáhá, aby požadoval proplacení nákladů u třetích států při aplikaci principu „znečišťovatel platí“).

Přes nikoli ideální, ale přesto celkem relativně uspokojivou existující normativitu (ve srovnání kupř. s právní úpravou jiných otázek zkoumaných v této studii) vážné problémy v oblasti boje s ropným znečištěním stále existují (a nehody tankerů jako „Erika“ či „Prestige“ jsou toho tragickými důkazy), nicméně lze kon-

¹⁰⁴⁾ Convention internationale sur la préparation, la lutte et la coopération en matière de pollution par les hydrocarbures, Londres, le 30 novembre 1990, EMuT, 990: 88.

statovat, že příslušné právní instrumenty vedly ke zlepšení ochrany mořského prostředí: ač je poměrně těžké dělat nějaká přesná srovnání úrovně znečištění mezi lety 1970–1990 a 2000, neboť chybějí příslušné údaje, ropné znečištění (jak provozní, tak i v důsledku nehod) se přesto zredukovalo, a to i přes výrazný nárůst počtu lodí (a zejména též ropných tankerů) a především radikálním zvýšením jejich tonáže¹⁰⁵.

Konečně je třeba připomenout, že od doby vstupu v účinnost Úmluvy OSN o mořském právu, Úmluva MARPOL i Úmluva z r. 1990 nemohou být interpretovány bez odkazů na ni.

Po získání celkového, byť nutně velmi povrchního pohledu na zkoumanou problematiku nutno alespoň zmínit specifický normativní instrument v dané oblasti značně oblíbený, jímž je tzv. smluvní memorandum: takovýmto vzorovým instrumentem může sloužit např. *Smluvní memorandum o kontrole prováděné státy přístavu v Karibské oblasti*¹⁰⁶ (Christchurch, 1996), kterému předcházelo přijetí vícero povahou a významem srovnatelných memorand pro Evropu, Latinskou Ameriku a oblast Pacifiku. Jejich cílem je boj proti nehodám plavidel a ropnému znečištění moří, jež neodpovídají mezinárodním bezpečnostním normám, obsaženým v jiných mezinárodněprávních instrumentech, např. Úmluvě MARPOL. Inspekce lodí vplouvajících do přístavu se sestává z návštěvy na palubě a verifikace příslušných certifikátů a ostatních palubních dokumentů; v případě podezření na určité nesrovnalosti možno provést hloubkovou kontrolu. Cílem uzavření těchto dohod je zkontrolovat alespoň 15 % lodí nacházejících se v přístavech smluvních států.

Po přijetí memorand výše uvedených byly dohodnuty další tyto instrumenty pro oblast Středozemního moře (1997) a oblast Indického oceánu (1998)¹⁰⁷.

Při zmínění velmi rozšířeného instrumentu tzv. smluvního memoranda nelze k dokreslení komplexního pohledu na zkoumanou problematiku nepřipomenout i běžná smluvní ujednání regionálního významu, byť nejsou tak příliš častá a týkají se jen dílčích aspektů zkoumané problematiky. Za všechny zde příkladem může posloužit vůbec první takováto regionální úprava v dané oblasti, a to *Smlouva týkající se spolupráce v boji proti znečištění vod Severního moře ropnými látkami*¹⁰⁸, která byla přijata v r. 1969 coby normativní reakce na ztroskotání tankeru „Torrey Canyon“ v r. 1967 a tragické důsledky tohoto ztroskotání. Jakožto každá smlouva o spolupráci stanovila základní principy i jednotlivé modalities specifické spolupráce osmi evropských zemí v boji proti znečišťování moře ropnými látkami: výměnu informací ohledně kompetentních orgánů, národních programů a plánů aplikovatelných na krizové situace, základních právních pravidel aplikovatelných na tyto situace, o konkrétních prostředcích (administrativních i technických) boje

¹⁰⁵ Srov. op. cit. 89, not. p. 683.

¹⁰⁶ Mémorandum d'accord sur le contrôle par des Etats du port dans la région des Caraïbes, Christchurch, le 9 février 1996. ILM, 1997, p. 231.

¹⁰⁷ Blíže viz A. Kiss, op. cit. 3, p. 566.

¹⁰⁸ Accord concernant la coopération en matière de lutte contre la pollution des eaux de la mer du Nord par les hydrocarbures, Bonn, le 9 juin 1969, EMuT, 969: 43.

proti znečištění, prostředcích vzájemné komunikace, organizace kontroly a dohledu nad nejhroženějšími mořskými zónami atd. Důkazem, že i regionální regulace se vyvíjejí v souladu s celkovým rozvojem společenského života a jeho potřeb, je i „novelizace“ řečené smlouvy v r. 1983, která mj. stipulovala i kupř. pravidla financování poskytování příslušné pomoci¹⁰⁹⁾.

B. ODPOVĚDNOST ZA ŠKODY ZPŮSOBENÉ ROPNÝM ZNEČIŠTĚNÍM

Náleží k otázkám, které byly nejen v cizí, ale i v naší české doktríně již vícekrát zpracovány (ač většinou v jiném kontextu), neboť její reglementace rozhodně nepatří k nejrecentnějším.

Základní právní úpravu problematiky obstarávají v podstatě tři smluvní instrumenty, z toho první dva jmenované mají určující význam:

- Bruselská úmluva o občanskoprávní odpovědnosti za škody způsobené znečištěním ropnými látkami¹¹⁰⁾ z 29. listopadu 1969,
- Londýnská úmluva o civilní odpovědnosti za škody způsobené znečištěním ropnými látkami pocházející z výzkumu a využívání nerostných zdrojů z mořského dna¹¹¹⁾ ze dne 1. května 1974,
- Wellingtonská úmluva o režimu aktivit týkajících se nerostného bohatství v Antarktidě¹¹²⁾ ze dne 2. června 1988.

Jak vidno, i v této oblasti společenského života dává mezinárodní společenství přednost řešení zkoumané otázky prostřednictvím nikoli mezinárodněprávní odpovědnosti státu (*responsability*), nýbrž osvědčené občanskoprávní odpovědnosti (*civil liability*). Ze smluv výše uvedených základ právní regulace v názvu subkapitoly zkoumané otázky zajišťuje Bruselská úmluva z r. 1969, která byla doplněna a modifikována podstatným způsobem zejména též v letech 1971, 1977 a 1984¹¹³⁾.

Spočívá na shodných principech jako základní úmluvy o civilní odpovědnosti v kapitole uvedené *ut supra* (tj. Pařížská úmluva z r. 1960 a Vídeňská úmluva z r. 1963): odpovědnost na ní založená je tzv. odpovědností objektivní (čl. 3); tato odpovědnost je tzv. odpovědností soustředěnou, a to na majitele (škodu působícího) zařízení (čl. 3 al. 1); exonerační důvody jsou taxativně vymezeny v čl. 3 al. 2; uplatňuje se jurisdikce poškozeného subjektu (čl. 9); je přijata zásada vykonatelnosti rozhodnutí (čl. 10).

Největší a nejvýznamnější novum, které Bruselská úmluva přinesla, je zejména též geneze obsahu pojmu „*škoda způsobená znečištěním*“ v jednotlivých modifikacích tohoto smluvního instrumentu a rovněž tak tzv. soustředění odpovědnosti na *majite-*

¹⁰⁹⁾ Blíže viz např. A. Kiss, op. cit. 10, pp. 85, 143, 145, 171.

¹¹⁰⁾ Convention internationale sur la responsabilité civile pour des dommages dus à la pollution par les hydrocarbures, Bruxelles, le 29 novembre 1969, EMuT, 969: 88.

¹¹¹⁾ Convention sur la responsabilité pour les dommages de pollution par les hydrocarbures résultant de la recherche et de l'exploitation des ressources minérales du sous-sol marin, Londres, le 1er mai 1977, EMuT, 977: 33.

¹¹²⁾ Convention relative à la réglementation des activités relatives aux ressources minérales de l'Antarctique, Wellington, le 2 juin 1988, EMuT, 988: 42.

¹¹³⁾ Blíže viz např. A. Kiss, op. cit. 10, p. 123 et seq.

le zařízení (např. lodi) v okamžiku vzniku škody (s vyloučením dalších osob – kupř. uživatele, kapitána plavidla atd.), jež nesporně přispělo ke zvýšení prevence vzniku příslušných škod prostřednictvím podpory větší pozornosti a hlavně péče majitele o svůj majetek a jeho stálou kontrolu.

Jedno z hlavních „slabých míst“ úmluvy představuje řešení problematiky limitů odškodnění, které se ukázaly být příliš nízké.

Proto již koncem r. 1971 byla přijata *Bruselská úmluva týkající se založení Mezinárodního fondu pro kompenzaci škod způsobených znečištěním ropnými látkami (FIPOI – IOPCF)*¹¹⁴⁾, modifikovaná dvěma protokoly z r. 1976 a 1984. Jejím úkolem bylo zajištění kompenzace škod, k jejichž uhrazení nestačí unifikovaná civilní odpovědnost vlastníka lodi na základě Bruselské úmluvy z r. 1969; představuje tak svého druhu pojišťovací fond: oblast škod pokrytá tímto fondem je tedy shodná se sférou škod způsobených znečištěním na příslušném státním teritoriu, teritoriálních vodách i v rámci výlučné ekonomické zóny toho kterého státu. Všechny smluvní strany Bruselské úmluvy z r. 1969 se ovšem nemusejí nutně stát smluvními stranami Bruselské úmluvy z r. 1971.

Fond odškodňuje každý subjekt, jenž utrpěl škodu znečištěním ropnými látkami a nedosáhl přitom kompenzace od vlastníka plavidla proto, že odpovědnost podle Bruselské úmluvy 1969 se buď na konkrétní újmu nevztahuje, nebo povinovaný vlastník plavidla je finančně neschopný tuto škodu zaplatit, ev. jeho povinné pojištění nepokrývá škodu či nestačí na úplnou její úhradu. Konečně Fond je povinen kompenzovat škodu za situace, kdy tato přesahuje limit občanskoprávní odpovědnosti vlastníka podle Bruselské úmluvy 1969; nicméně i výše kompenzace škod, zajišťované Fondem, jsou rovněž určitým způsobem omezeny¹¹⁵⁾.

FIPOI (IOPCF) představuje ve své podstatě samostatnou specifickou mezinárodní organizaci s vlastními orgány, a to Shromážděním (tvořeným zástupci všech smluvních stran), Sekretariátem a Výkonným výborem, jehož členové jsou voleni Shromážděním dle kritérií korespondujících s pravděpodobností vystavení určitých států riziku znečištění, velikostí národní flotily ropných tankerů a množstvím dovážených ropných látek. Finanční příspěvky Fondu však neplatí členské (smluvní) státy, nýbrž jsou vybírány formou poplatků od soukromých osob – významných dovozců ropy s množstvím vyšším než 150 000 tun za uplynulý rok. Výši ročního poplatku stanoví pak Shromáždění individuálně pro každou takovouto osobu na základě pevné částky za tunu ropných látek. Tímto způsobem je do značné míry spravedlivě rozloženo riziko mezi všechny významné společnosti podílející se na činnostech potenciálně ohrožujících životní prostředí¹¹⁶⁾.

¹¹⁴⁾ Convention internationale portant création d'un Fonds d'indemnisation pour les dommages dus à la pollution par les hydrocarbures (FIPOI), Bruxelles, le 18 décembre 1971, EMuT, 971: 94.

¹¹⁵⁾ Blíže srov. A. Kiss, op. cit. 10, not. pp. 124–125.

¹¹⁶⁾ Zatímco FIPOI je fond vzniklý na základě mezinárodního práva veřejného, existují i další fondy, založené naproti tomu na pravidlech mezinárodního práva soukromého: i u nás jsou známé (a v naší české nauce zmiňované) kupř. fondy

– TOVALOP (Tanker Owners Voluntary Agreement concerning Liability for Oil Pollution),
– CRISTAL (Contract Regarding an Interim Supplement to Tanker Liability for Oil Pollution)
Blíže viz ibidem, not. pp. 126–127.

5. TECHNOLOGICKÁ RIZIKA A PRŮMYSLOVÉ NEHODY A KATASTROFY MAJÍCÍ TRANSHRANIČNÍ DŮSLEDKY

V názvu kapitoly uvedená problematika je relativně novým tématem mezinárodních ochrany životního prostředí, do r. 1945 prakticky zcela neznámou. Objevila se (a to jak aspekt rizik, tak nehod i katastrof) až s rozvojem výroby, transportu a užívání nebezpečných látek a výrobků, zejména též od 70. let minulého století. Série velkých průmyslových katastrof proběhla především v období let 1976–1988: neslavně světoznámými se staly nehody např. v Sevesu (Itálie, 1976), Bhópálu (Indie, 1984), Cubatão (Brazílie, 1984), Černobyli (Ukrajina, 1986) či Rawalpindi (Pákistán, 1988)¹¹⁷⁾.

Mezinárodněprávní reakcí na tyto události, mající vždy transhraniční důsledky na území dvou či vícero států, bylo přijetí příslušné regulace z 90. let, která je založena zvláště pak na třech „úhelných kamenech“ řešení této problematiky, a to na a) prevenci, b) redukci důsledků katastrof a c) mezinárodní pomoci, přičemž v každé etapě komplexního řešení je vždy klíčovým momentem včasné poskytování informací¹¹⁸⁾.

Prevence zvyšování technologických rizik i transhraničních nehod a katastrof spočívá především na dialogu mezi státy, v rámci jejichž jurisdikcí se technologická rizika odehrávají a kde by se důsledky eventuální nehody či katastrofy mohly projevit.

Mezinárodní právo obyčejové ukládá státům právní povinnost přistoupit k výměně informací, pokud existují důvody předpokládat, že by zamýšlené aktivity během své realizace mohly s sebou nést rizika významných transhraničních škod. Tato povinnost obnáší především dodání informací o

- výběru místa, kde se budou aktivity realizovat,
- povaze potenciálně realizovaných akcí,
- výsledcích procedur hodnocení dopadů těchto aktivit na životní prostředí.

Výměna informací o případných transhraničních rizicích představuje v současnosti především mezinárodní dialog o řízení – „spravování“ (*gestion – management*) těchto rizik. Informace musejí být nejen poskytovány, ale nutná je i diskuse o nich, aby příslušná povinnost prevence získala svůj konkrétní obsah. Povinnost konzultace však nicméně nevyžaduje nutně, aby potenciálně ohrožený stát vždy dal s rizikovými aktivitami svůj souhlas; naopak vyžaduje, aby názor tohoto státu byl vždy vzat v potaz při jakémkoli dalším rozhodování. Principy rovnosti a suverenity totiž vylučují jakékoliv právo veta státu potenciálně ohroženého vůči státu, v rámci jehož jurisdikce se rizikové aktivity realizují či budou realizovat.

Společné řízení („spravování“) rizik na úrovni multilaterální mj. implikuje též rozvoj a provádění periodické kontroly opatření, přijatých v cílech příprav (států) na potenciální nouzové situace. Zahrnuje rovněž i hodnocení možných rizik, určení odpovědných kompetentních orgánů a osob, jakož i koordinaci jejich rolí a pro-

¹¹⁷⁾ Bližší viz např. *L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano*, op. cit. 1, p. 641.

¹¹⁸⁾ *Ibidem*, p. 641–642.

středků, které mají k plnění těchto úloh k dispozici; designaci úřadů, pověřených sběrem relevantních informací; informování veřejnosti o možných rizicích ve všech státech potenciálně ohrožených; stanovení teritoriálních zón, v nichž probíhá společný dohled i společná kontrola mezi dvěma či vícero státy.

Konečně nezanedbatelnou roli ve zkoumané oblasti může hrát transfer technologií, zvláště pak v zemích méně průmyslově vyspělých: nepochybně totiž existuje velmi úzký vztah mezi schopnostmi čelit průmyslovým katastrofám a úrovní celkového ekonomického rozvoje.

Redukce negativních důsledků transhraničních průmyslových nehod jednoznačně odvisí (její efektivita) od co nejrychlejší výměny relevantních a kompletních informací o nehodě či katastrofě (tak kupř. důsledky „Černobylu“ byly tak ničivé, protože vláda tehdejšího SSSR zveřejnila informace o nehodě pozdě a nepřesně).

Bylo už výše řečeno (kap. 3), že černobylská katastrofa výrazným způsobem přispěla k přímo „raketovému“ rozvoji mezinárodního práva životního prostředí právě ve zkoumané oblasti. Dnes totiž drtivá většina multilaterálních smluv, týkajících se alespoň dílčím způsobem problematiky průmyslových katastrof, předvídá již institucionální mechanismy, jejichž prostřednictvím musejí být předávány příslušné informace o nouzových situacích. Tato úloha je obecně svěřována buď kompetentním mezinárodním specializovaným organizacím (jako je např. AIEA pro jadernou bezpečnost) nebo sekretariátům jistých multilaterálních smluv (kupř. v případě výše uvedené Úmluvy z Bamaka).

Mezinárodní pomoc hraje rovněž významnou, někdy přímo až rozhodující roli při eliminaci negativních důsledků průmyslových katastrof.

Avšak otázka mezinárodní pomoci je – v případě své aktuálnosti – vždy poněkud delikátní z hlediska politického, a to vzhledem k principu suverenity státu, neboť mezinárodní pomoc totiž vždy pojmově implikuje výkon této pomoci na území cizího státu. A i když je v některých případech skutečně prvořadým úkolem zasáhnout v cílech redukce důsledků průmyslové katastrofy, též takováto intervence vždy zůstává především aktem ingerence, která rovněž vždy podléhá souhlasu tohoto státu. A to přesto (nebo právě proto), že většina instrumentů předvídajících organizaci pomoci v případě katastrofy jsou úmluvy bilaterální či multilaterální uzavřené mezi státy, jež k sobě mají jisté politické i ekonomické afinity.

Stát, jenž je konfrontován se situací průmyslové nehody či katastrofy, disponuje právem organizovat nouzovou pomoc na svém území: může odmítnout nabídku pomoci nabízenou ostatními státy či mezinárodními organizacemi.

Nicméně jestliže neadekvátní řešení lokálního rizika zabraňuje efektivní kontrole důsledků nehody, která může způsobit transhraniční škodu, diskreční pravomoc tohoto státu může být redukována; naopak existují-li pochybnosti, zda má – z hlediska mezinárodního práva obyčejového – stát povinnost automaticky poskytovat pomoc státu dotčenému katastrofou, lze mít přinejmenším za to, že stát, jenž je požádán o nouzovou pomoc, má povinnost vyhodnotit tuto žádost v dobré víře a rozhodnout se intervenovat (či nikoli) spíše na základě své materiální kapacity

než na základě politických úvah a odůvodnit eventuální odmítnutí poskytnutí požadované pomoci.

Pokud jde o mezinárodněprávní úpravu v dané oblasti univerzální či kvazi-univerzální povahy, pak možno konstatovat, že dílčí aspekty zkoumané problematiky jsou regulovány buď úpravami specializovanými na řešení konkrétních otázek (jako je např. již výše zmíněná Úmluva o pomoci v případě jaderné nehody či situace radiologické krize z r. 1986) nebo ujednáními odlišného primárního určení, které se těmito otázkami zabývají jen zcela okrajově (kupř. již rovněž výše uvedená Úmluva z Bamaka z r. 1991)¹¹⁹).

Komplexní úpravu dané problematiky obecné povahy obstarává *Úmluva o transhraničních důsledcích průmyslových nehod*¹²⁰), přijatá dne 17. března 1992 v Helsinkách; vypracovaná byla v rámci EHK OSN a kodifikuje všechny výše uvedené principy.

Řečená Úmluva definuje průmyslové nehody jakožto konsektivní události určitých jevů nekontrolované (ev. nekontrolovatelné) povahy, objevující se v rámci realizaci všech aktivit, jež jsou nějak spjaty s nebezpečnými látkami, a to buď v nějakém příslušném zařízení, nebo (s určitými výjimkami) během jejich přepravy (čl. 1). Za nebezpečné aktivity jsou – dle Úmluvy – pokládány takové aktivity, při nichž se pracuje s jednou či vícero látkami či kategoriemi látek taxativně určených v Příloze I. Úmluvy a v kvantitě stanovené toutéž Přílohou: tak např. kumulace 250 tun kysličníku siřičitého či 200 tun nehořlavých plynů na jednom průmyslovém místě již vyžaduje, aby se teritoriální stát podřídil příslušným ustanovením této Úmluvy.

Řečená úmluva se aplikuje rovněž i na případy, kdy průmyslová nehoda byla vyvolána přírodní katastrofou. Naopak neaplikuje se na určité specifické události – kupř. jaderné nehody, nehody vzniklé v rámci vojenských zařízení, protržením hrází, nehody způsobené aktivitou moře a nehody způsobené organizmy geneticky modifikovanými (čl. 2).

Základní povinnost smluvních stran spočívá v identifikaci aktivit kvalifikovaných jakožto nebezpečné na svém území a předání relevantních informací o jejich obsahu ostatním smluvním stranám.

Sdělení informací a ev. následně konzultace mezi zainteresovanými státy musejí projít příslušnou procedurou, detailně stanovenou v čl. 4 Úmluvy a v Příloze III. též Úmluvy.

V případě nastalé nehody musí být nejširší veřejnost bezodkladně a náležitě informována: stát nehodou dotčený je povinen předat dále veškeré získané informace a stát, na jehož teritoriu se nehoda stala, mu musí nabídnout možnost účastnit se na

¹¹⁹) Specifickou problematiku v rámci mezinárodního práva životního prostředí představují problémy tzv. přírodních katastrof; byť jsou tyto problémy do jisté míry spjaté se zkoumanou problematikou, samostatné traktování matérie přírodních katastrof by překročila obsahový rámec této studie.

Ve frankofonní literatuře však blíže viz např. C. Lienhard, *Pour un droit des catastrophes*, Recueil Dalloz Sirey, 1995, No 13 – Chronique, pp. 91–89 a literaturu tam uvedenou; J.-M. Thouvenin, *L'internationalisation des secours en cas de catastrophe naturelle*, *Revue Générale de Droit International Public* (R. G. D. I. P.), 1998, No 2, pp. 327–363 a zejména literaturu tam uvedenou etc.

¹²⁰) *Convention sur les effets transfrontières des accidents industriels*, Helsinki, le 14 mars 1992. EMuT, 992: 22.

procesech rozhodování, týkajících se příslušných opatření k zabránění dalšímu pokračování ev. redukce negativních důsledků této nehody; veřejnost státu dotčeného má nárok na informace ve stejné míře jako obyvatelstvo státu, kde se nehoda stala (čl. 9 a Příloha VIII. Úmluvy).

Helsinská úmluva je ve velmi úzkém vztahu k *Úmluvě z Espoo o hodnocení důsledků na životní prostředí v transhraničním kontextu*¹²¹⁾, ze dne 25. února 1991.

Jakkoli tato úmluva byla primárně přijata k regulaci jiných aktivit, směřujících k jiným cílům (jak se ostatně podává z jejího názvu i z čl. 2 al. 3), dotýká se též zkoumaného problému. Čl. 4 al. 4 Helsinské úmluvy totiž stanoví, že jestliže je nějaká aktivita podřízena proceduře studia důsledků na životní prostředí podle Úmluvy z Espoo a jestliže studie obsahuje hodnocení důsledků (potenciálních) průmyslových nehod, pak stát, který je smluvní stranou Úmluvy z Espoo, musí být považován za subjekt, jenž splňuje též příslušné požadavky Úmluvy z Helsinek (*sic!*).

Jistou analogii mezi oběma ujednáními lze nalézt i v jiném směru: v systému Úmluvy z Helsinek existuje institut pochybnosti o kvalifikaci příslušné aktivity jakožto nebezpečné a každá smluvní strana se proto může v těchto pochybnostech obrátit na zvláštní vyšetřovací komisi, která v dané otázce kvalifikovaně rozhodne (čl. 4 al. 2, Příloha II.). Toto pravidlo o fungování řečeného orgánu Úmluvy je téměř totožné s úpravou fungování podobné komise, předvídané Úmluvou z Espoo.

Hlavním cílem veškerých snah státu v dané oblasti je přirozeně prevence průmyslových nehod: státy jsou proto povinovány přijímáním všech vhodných opatření směřujících k redukci eventuálních rizik takovýchto nehod na možné minimum. Příloha IV. Úmluvy nabízí seznam těchto vhodných opatření, ale již samotné rozhodnutí o výběru místa průmyslového sídla provádějícího nebezpečné aktivity musí být přijímáno s velkou péčí (čl. 7 a příloha VI.). Opatření k předcházení možností vzniku nehod jsou detailizována v Přílohách V. a VII., které rovněž obsahují regulaci příprav nouzových či krizových plánů, jež jsou určeny k aplikaci jak na místech, kde se nehoda stala, tak i mimo ně, tedy na místech zasažených důsledky nehod – čl. 8.

Jestliže nehoda skutečně vznikne, je třeba přesně dodržet proceduru notifikace (oznámení) této nehody, předvídanou čl. 10 a Přílohou IX.; přijímání opatření k jejímu čelení, zvláště pak pokud jde o uchýlení se ke vzájemné pomoci, upravuje čl. 12 a Přílohy X. a XII. Úmluvy.

Ve svém celku Úmluva, jejíž četné přílohy mají častokrát vysoce technický charakter, představuje ve své podstatě mimořádně užitečný jakýsi „manuál“ mezinárodní spolupráce pro případy průmyslových nehod.

Konečně je v daných souvislostech třeba připomenout roli a význam, jež má ve zkoumané oblasti průmyslových nehod *Aarhuská úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti v rozhodovacích procesech a přístupu k soudům v oblasti životního prostředí*¹²²⁾ ze dne 25. června 1998, která *verbis expressis* stanoví povinnost účasti

¹²¹⁾ Convention sur l'évaluation de l'impact sur l'environnement dans un contexte transfrontière, Espoo, le 25 février 1991, EMuT, 991: 15.

¹²²⁾ Convention sur l'accès à l'information, la participation du public au processus décisionnel et l'accès à la justice en matière d'environnement, Aarhus, le 25 juin 1998, EMuT, 998: 48.

veřejnosti na rozhodujících procesech, jestliže se jedná o autorizaci (či naopak nepovolení) realizace aktivit považovaných za aktivity implikující jistá rizika, vypočítaná v Příloze I. Úmluvy.

Dlouhý seznam obsahuje aktivity z oblasti energetiky, metalurgie, hornictví, chemického průmyslu, petrochemie, nakládání s odpady, úpravy vod atd. Z dalších aktivit na onom seznamu figurují rovněž i stavby železnic a vodních cest, pozemních komunikací, důležitá pododvětví potravinářského průmyslu aj.

Celá tato kapitola a Úmluva posledně zmiňovaná představuje přímo „učebnicový příklad“ transverzálních pravidel mezinárodněprávní ochrany životního prostředí, jíž se dosahuje úpravou lidských aktivit potenciálně ohrožujících toto prostředí.

K dokreslení celkového pohledu na zkoumanou problematiku nutno zmínit i určité regulace regionální povahy, které se dnes většinou orientují pouze na úpravu určitého aspektu této problematiky. Modelovým vzorem zde může posloužit např. již výše zmíněná (kap. 4) *Smlouva týkající se spolupráce v boji proti znečišťování vod Severního moře ropnými látkami*¹²³⁾, přijatá v Bonnu v r. 1969 a modifikovaná v r. 1983, umožňující příslušnou intervenci v případě kritické situace nastalé v Severním moři. Naznačený model jednání sklídl na mezinárodní úrovni velký úspěch a posléze byl široce převzat do protokolů, týkajících se příslušných kritických situací, k vícero úmluvám o ochraně regionálních moří¹²⁴⁾.

6. INTEGROVANÁ OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Nejnověji a snad i poněkud kontroverzně zahrnuje dnes nauka mezinárodního práva životního prostředí¹²⁵⁾ do zkoumané oblasti transverzální regulace (zajistě s vědomím pouhé přechodnosti tohoto zařazení, neboť následně traktovaná tematika si nepochybně velmi rychle vynutí své zcela autonomní postavení v rámci řečeného právního odvětví) i problematiku tzv. integrované ochrany životního prostředí. Ta rozhodně nevznikla jako čistě vědecká – akademická disciplína, nýbrž si ji doslova vynutil každodenní (nejen) mezinárodní společenský život na konci 20. století: ten totiž jednoznačně prokázal, že v současné etapě tohoto života a za současného stavu celosvětového životního prostředí je jediným skutečně efektivním prostředkem zabezpečení ochrany řečeného prostředí její plná integrace nikoli jen do lidských aktivit zjevně mající potenciálně negativní důsledky pro životní prostředí, ale do veškerých lidských aktivit, neboť v dnešním globalizovaném světě jakékoli lidské aktivity ve svém souhrnu mohou negativně ovlivňovat existující a zejména též budoucí stav životního prostředí.

Uvedená materie představuje dnes příklad až neuvěřitelně rychlého rozvoje mezinárodního práva životního prostředí (ve srovnání s ostatními sférami nejen meziná-

¹²³⁾ Op. cit. 108.

¹²⁴⁾ Blíže viz A. Kiss, J.-P. Beurier, op. cit. 1, p. 349.

¹²⁵⁾ Srov. kupř. A. Kiss, op. cit. 3, pp. 584–588 etc.

rodního práva): přesto, že jde o tematiku velmi recentní, která ve své současné podobě existuje prakticky pouze jedno desetiletí (*sic!*), tvoří již neodmyslitelnou součást řečeného právního odvětví a lze opodstatněně předpokládat, že další jeho vývoj se může v budoucnu ubírat právě tímto směrem (ba lze možná i spekulovat, že minimálně na teoretické úrovni se naznačená cesta jeho budoucího vývoje stane konkurencí doktríny tzv. práva trvale udržitelného rozvoje)¹²⁶⁾.

Integrovaná ochrana životního prostředí představuje rovněž normativní oblast, pro níž je vzájemné ovlivňování se sfér mezinárodněprávní a vnitrostátněprávní přímo signifikantní; zmíněná relativní novost obou prozatím vylučuje nějaká zásadní hodnocení, lze však konstatovat, že jejich koncepce (tj. mezinárodní i národní, a to zdaleka nikoli jen naše česká) jsou dosud značně odlišné¹²⁷⁾.

A. OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

ve výše zmíněném pojetí proběhla – velmi zjednodušeně řečeno – ve vývoji od „integrace ochrany životního prostředí“ (do různých lidských aktivit) směrem k „integrované ochraně životního prostředí“ (v různých lidských aktivitách), přičemž naznačená jakási první etapa tohoto procesu (tj. ona „integrace ochrany“) ještě ani zdaleka neskončila a instrumenty „integrované ochrany“ třeba chápat jakožto prostředek k dosažení dlouhodobého cíle.

a) *Integrace ochrany životního prostředí*

do různých lidských aktivit probíhala a probíhá postupně s různou rychlostí a v různých podobách: svůj současný výraz získala především v regionálních úpravách, kde víceméně přetrvává a rozvíjí se dodnes, a to jak prostřednictvím normativních aktů právně nezávazných, tak i v mezinárodněprávních instrumentech.

Právně nezávaznou povahu má kupř. *Deklarace principů z Bridgetownu*¹²⁸⁾, přijatá na Barbadosu dne 10. května 1997 mezi USA a 16 státy Karibské oblasti, jejímž hlavním posláním bylo stanovení partnerství pro prosperitu a bezpečnost v regionu; významný oddíl této Deklarace je věnován trvale udržitelnému vývoji. Připomíná, že prosperita celé Karibské oblasti a zvláště pak turistické aktivity (tak důležité pro region) v podstatě odvisí od stavu mořského prostředí a pobřeží a jsou tedy velmi úzce svázány s celkovou ochranou životního prostředí. Proto Deklarací předpokládaná spolupráce musí mj. směřovat ke zlepšení a zejména výraznému zvyšování ekologického povědomí tamního obyvatelstva, k intenzifikaci péče

¹²⁶⁾ K problematice tzv. práva trvale udržitelného rozvoje blíže viz např. příslušné části práce Les Nations Unies et la protection de l'environnement: la promotion d'un développement durable (Actes des 7es Rencontres internationales d'Aix-en-Provence, 15 et 16 janvier 1999), sous la direction de Sandrine Maljean-Dubois et Rostane Mehdi, Paris, Pedone, 1999, rec. in: České právo životního prostředí, 2001, č. 2, str. 93–95, zejm. str. 95.

¹²⁷⁾ Ve vnitrostátní sféře České republiky srov. zákon č. 76/2002 Sb., o integrování prevenci a omezení znečištění, o integrovaném registru znečišťování a o změně některých zákonů (zákon o integrované prevenci).

¹²⁸⁾ Déclaration de principes de Bridgetown, Barbades, le 10 mai 1997, ILM, 1997, p. 800.

o korálové útesy, řešení problémů nakládání a eliminace pevných odpadů (včetně těch, jež pocházejí z lodí) a upevnění a rozvíjení národních a regionálních plánů boje proti znečišťování moře ropnými produkty, coby základních cest k integraci ochrany celého životního prostředí do pravidel společenského života Karibské oblasti.

Z dalších instrumentů tzv. *soft law*, upravujících tuto problematiku s širším věcným i geografickým záběrem, jsou především *směrnice OECD*, z nichž přímo modelová je směrnice *týkající se multinacionálních podniků*¹²⁹⁾, přijatá dne 27. června 2000. Jeden z prvních principů tohoto textu proklamuje povinnost podniků přispívat k rozvoji ekonomickému, sociálnímu a ekologickému v takovém vzájemném souladu všech těchto aspektů a v takové míře, aby zabezpečovaly realizaci trvale udržitelného rozvoje. Oddíl V. Směrnice se věnuje problematice životního prostředí: je založen na myšlence, že tyto podniky jsou povinny brát v potaz požadavky ochrany životního prostředí, jakož i ochrany zdraví a veřejné bezpečnosti v rámci veškerých svých činností, jež provádějí. Za účelem respektování řečené povinnosti podniky zřizují a zabezpečují funkci systému péče o životní prostředí adekvátní jejich podnikovým aktivitám (jejich profilu), hodnotí možné dopady jejich aktivit na životní prostředí a veřejné zdraví a včas poskytují svým zaměstnancům i ostatní veřejnosti veškeré relevantní informace, vypracovávají zprávy o pokroku při ochraně životního prostředí, o který se podnik zasloužil atd. Jsou povinovány aplikací principu tzv. předběžné opatrnosti, jakkoli ho tento normativní text OECD *verbis expressis* nejmenuje, a rovněž jsou nabádány k přijímání a využívání nejnovějších a nejmodernějších technologických norem a výrobních procedur.

Pokud jde o normativní akty právně závazné povahy, nelze v dané oblasti nezmínit velmi významnou regionální úpravu africkou, a to *Smlouvu z Cotonou*, jež konstituuje *Ekonomické společenství států Západní Afriky*¹³⁰⁾ ze dne 24. července 1993. Tato Směrnice mj. angažuje 16 smluvních stran k ochraně, zachovávání a podpoře přírodního životního prostředí a ke spolupráci v případě přírodních katastrof. Státy musejí rovněž zakázat import, tranzit a skladování (včetně podzemního) toxických či jinak nebezpečných odpadů na svém území a jsou zavázány zřizovat pro to příslušné kontrolní systémy; rovněž jsou povinovány harmonizací a koordinací svých národních politik a programů ve sféře nakládání a zhodnocování přírodních zdrojů.

Z oblasti bilaterálních smluv obecnějšího dopadu nutno uvést pro celý evropský region významnou *Smlouvu o dobré shodě, spolupráci a dobrém sousedství*¹³¹⁾, podepsanou mezi *Maďarskem a Rumunskem* dne 16. září 1996. Tato smlouva – kromě zcela zásadní otázky součinnosti při prevenci a redukci znečišťování Dunaje – vede strany ke spolupráci na úrovni regionální či subregionální při prevenci, redukci a eliminaci veškerého znečištění (všech jeho druhů), pocházejících z jejich

¹²⁹⁾ Citováno dle práce A. Kiss, op. cit. 3, p. 585, ILM, 2000, p. 237.

¹³⁰⁾ Citováno dle práce A. Kiss, op. cit. 3, pp. 584–585; ILM, 1996, p. 677.

¹³¹⁾ *Traité de bonne entente, de coopération et de bon voisinage du 16 septembre 1996 entre la Hongrie et la Roumanie*, ILM, 1997, p. 340.

území, a k systematickému zlepšování podmínek jejich environmentální bezpečnosti (čl. 10 Smlouvy)¹³²⁾.

b) Integrovaná ochrana životního prostředí

představuje (a zabezpečuje) – jak už bylo v úvodu této kapitoly naznačeno – vyšší stupeň ochrany v rámci mezinárodního práva životního prostředí: nezajišťuje totiž pouze (sektorovou) ochranu jednotlivých složek a elementů životního prostředí (vodu, ovzduší, biologickou diverzitu atd.), dokonce ani (transverzální) regulaci lidských aktivit, u nichž lze předpokládat potenciální škodlivé účinky na životní prostředí; naopak bere v úvahu veškeré současné lidské aktivity, neboť – při dnešním stupni úrovně a ve svém celku – vždy mohou mít určitý negativní vliv na stav životního prostředí.

Patrně nejprogresivnějším (a shodou okolností prvním!) právně závazným příkladem takovéto integrované ochrany je systém smluv na ochranu Alp: základní instrument, tj. *Úmluva na ochranu Alp*¹³³⁾, byl přijat v Salzburgu dne 7. listopadu 1991 a ačkoli je jeho věcná i geografická působnost relativně značně omezená, díky svým kvalitám se může stát modelem pro budoucí úpravy univerzální či kvazi-univerzální povahy. V účinnost vešla dne 6. března 1995 a zavazuje k určitému jednání 8 alpských států a Evropské společnosti (jako celek). Tato základní smlouva byla posléze doplněna vícerými souvisejícími regulacemi přijatými ve formě protokolů k řečené Úmluvě.

Dne 20. prosince 1994 v Chambéry (Francie) byla přijata první série protokolů, doplňujících základní Úmluvu, a to

- *Aplikační protokol k Alpské Úmluvě v oblasti územního plánování*¹³⁴⁾,
- *Aplikační protokol v oblasti horského zemědělství*¹³⁵⁾,
- *Aplikační protokol v oblasti ochrany přírody a udržování krajiny*¹³⁶⁾.

K této sérii přibyla časem další série protokolů přijatých ve Slovinsku: samostatně byl přijat dne 27. února 1996 v Brdu

- *Aplikační protokol pro oblast horských lesů*¹³⁷⁾,

následující tři protokoly byly přijaty dne 16. října 1998 v Bledu, konkrétně

- *Aplikační protokol k Alpské úmluvě v oblasti půd*¹³⁸⁾,
- *Aplikační protokol pro oblast energie*¹³⁹⁾ a
- *Aplikační protokol pro oblast turismu*¹⁴⁰⁾.

¹³²⁾ Blíže viz zejm. A. Kiss, op. cit. 3, not. p. 585 et 572.

¹³³⁾ Convention relative à la protection des Alpes, Salzbourg, le 7 novembre 1991, EMuT, 991: 83.

¹³⁴⁾ Protocole d'application de la Convention alpine dans le domaine de l'aménagement du territoire et du développement durable, Chambéry, le 20 décembre 1994, EMuT, 991: 83/B.

¹³⁵⁾ Protocole d'application de la Convention alpine dans le domaine de l'agriculture de montagne, Chambéry, le 20 décembre 1994, EMuT, 991: 83/C.

¹³⁶⁾ Protocole d'application de la Convention alpine dans le domaine de la protection de la nature et de l'entretien des paysages, Chambéry, le 20 décembre 1994, EMuT, 991: 83/D.

¹³⁷⁾ Protocole d'application de la Convention alpine de 1991 dans le domaine des forêts de montagne, Brdo, le 27 février 1996, EMuT, 991: 83/E.

¹³⁸⁾ Protocole d'application de la Convention alpine de 1991 dans le domaine de la protection des sols, Bled, le 16 octobre 1998, EMuT, 991: 83/F.

¹³⁹⁾ Protocole d'application de la Convention alpine de 1991 dans le domaine de l'énergie, Bled, le 16 octobre 1998, EMuT, 991: 83/G.

¹⁴⁰⁾ Protocole d'application de la Convention alpine de 1991 dans le domaine du tourisme, Bled, le 16 octobre 1998, EMuT, 991: 83/H.

Všechny právní priority tohoto smluvního systému, zdůrazněné v jednotlivých aplikačních protokolech, mohou býti zobecněny obsahem čl. 3 Protokolu o územním plánování: „Ve vhodném okamžiku harmonizovat ekonomické zájmy s požadavky ochrany životního prostředí, zvláště pak pokud jde o .... ochranu a znovunastolení ekologické rovnováhy a biologické diverzity alpských regionů“ (přeložila J. Z.).

- Integrovaná ochrana životního prostředí se dále zabezpečuje a realizuje především – harmonizací využívání (nejčastěji ekonomického) prostoru (tj. krajiny) s ekologickými požadavky a cíli,
- nakládáním s (přírodními) zdroji a (ekonomickým) prostorem šetrným způsobem, slučitelným s požadavky ochrany životního prostředí,
- uznáním specifických zájmů alpské populace, a to trvalým garantováním základů jejího rozvoje,
- respektováním regionální identity a kulturních specifík (čl. 1, písm. b) a f)).

Místní úřady (lokální i regionální) jsou vyzývány k aktivní účasti na uvedených aktivitách.

Zmíněný typ ochrany životního prostředí upravují i další dispozice obsažené v ostatních aplikačních protokolech: tak kupř.

– *Protokol o ochraně přírody*

vyzývá smluvní strany k vyšší angažovanosti při ochraně přírodního prostředí, při nakládání a – v případě potřeby – při rozšiřování existujících chráněných prostor a při konstituování národních a transhraničních sítí chráněných území se vzácnými biotopy a ostatními chráněnými (nejen přírodními) prvky (čl. 11 a 12);

– *Protokol týkající se energie*

konstatuje a zdůrazňuje, že alpský region jako celek vyžaduje speciální opatření pro šetření s energií (jejími různými druhy) a racionální využívání energií (čl. 5);

– *Protokol o turismu*

vyzývá smluvní strany k přijetí (v souladu s jejich národními právními úpravami a příslušnými ekologickými kritérii) opatření k delimitaci zón, kde turismus nelze rozvíjet buď vůbec nebo velmi omezeně či které turismus samy odmítají (čl. 10) nebo

naznačuje (souběžně či spíše ještě nad rámec oficiální spolupráce) jakousi generální strategii alpskému regionu korespondující dopravní politiky, která nabádá státy zejména ke zdržení se výstavby nových silnic (čl. 11) a naopak k favorizování dopravy osob a zboží prostředky, jež v největší možné míře respektují požadavky ochrany životního prostředí (čl. 7 al. 1).

Jakýsi „protipól“ tzv. Alpské úmluvy může tvořit (a to zdaleka nikoli pouze co do věcné a geografické působnosti!) *Evropská úmluva o krajině*¹⁴¹, vypracovaná v rámci Rady Evropy a otevřená k podpisu dne 20. října 2000 ve Florencii.

Jakkoli není v daném směru tak progresivní jako Úmluva výše traktovaná, přesto přinesla v chápání integrované ochrany životního prostředí určité inovace, které nelze nezmínit. Jednoznačně totiž konstatuje: současná koncepce (zejména též evropské)

¹⁴¹ Convention européenne du paysage, Florence, le 20 octobre 2000, EMuT, 2000: 78.

krajiny má dnes všeobecný přínos tak široký, že její ochrana přímo vyžaduje integrovanou metodu.

Je zajisté pravdou, že koncepce krajiny je do jisté míry *ipso facto* subjektivní povahy, neboť chybějí přesná kritéria jejího objektivního definování; koneckonců definice krajiny v čl. 1 této Úmluvy je toho ostatně důkazem: krajina je „taková část území, jejíž charakter vyplývá z činnosti faktorů přírodních a/nebo lidských a jejich vzájemných vztahů.“ (předložila J. Z.)

Avšak další definice a dispozice figurující v uvedené úmluvě jednak dovolují zpřesnit definice samotné krajiny výše uvedenou, jednak identifikovat požadavky a zároveň metody její integrované ochrany: tato ochrana se sestává z akcí na

- péči o udržování signifikantních prvků, aspektů a charakteristik krajiny, odůvodněných svou hodnotou určitého druhu bohatství, jež vyplývá z její přírodní konfigurace a/nebo lidským ovlivněním;
- dosažení perspektiv trvale udržitelného rozvoje; k udržování krajiny v takovém stavu, aby mohly být pečlivě řízeny a harmonizovány její transformace způsobené vývojem společenským, ekonomickým i environmentálním na daném území;
- povzbuzení smluvních stran ke kvalifikaci a rozlišení různých typů krajin na svých teritoriálních územích, k analýzám jejich charakteristik i faktorů, které je modifikují, a ke sledování jejich transformací.

Povinnosti smluvních stran obnášejí:

- právní uznání krajiny jakožto základního komponentu rámce života populace (společnosti);
- definovat a v praxi realizovat (národní) politiku péče o krajinu;
- pečlivě spravovat a rozumně „nakládat“ s krajinou;
- zabezpečit přijetí a realizaci v praxi příslušných procedur participace veřejnosti na této ochraně, jakož i místních a regionálních úřadů i ostatních zainteresovaných subjektů a zejména též zajistit integraci péče o krajinu do politiky územního plánování, urbanismu, kulturní politiky, politiky péče o životní prostředí (*sic!*), politiky zemědělské a sociální i do dalších sektorových i transverzálních politik, které mohou mít přímé či nepřímé důsledky na krajinu (čl. 5).

Konečně sama Úmluva zdůrazňuje, že její ustanovení se nijak nedotýkají jiných *přísnějších* pravidel ochrany, obsažených v relevantních právních regulacích národních či mezinárodních (čl. 12).

Z instrumentů tzv. *soft law* integrované ochrany životního prostředí možno jen stručně příkladmo zmínit normativní regulaci problematiky *Arktidy*: základní strategie péče o arktický region byla přijata ve formě přílohy k *Deklaraci o ochraně arktického životního prostředí*¹⁴²⁾ ze dne 14. června 1991. Nová deklarace, přijatá dne 19. září 1996¹⁴³⁾, se stala základem pro vytvoření tzv. Arktické rady, která by měla bdít nad realizací a sama realizovat v rámci svých kompetencí výše zmíněnou strategii ochrany Arktidy.

¹⁴²⁾ Déclaration sur la protection de l'environnement arctique, Rovaniemi, le 14 juin 1991; text in: *L. Boisson de Chazournes, R. Desgagné, C. Romano*, op. cit. 1, p. 511.

¹⁴³⁾ *Ibidem*, p. 529.

Arktická rada je tvořena „pobřežními“ státy, včetně Švédska, Finska a s reprezentací autochtonního obyvatelstva, a jejím posláním je zabezpečovat spolupráci všech zainteresovaných subjektů pro trvale udržitelný rozvoj teritoria a dbát na realizaci příslušného akčního programu, to vše při uvážení vitálních potřeb řečeného autochtonního obyvatelstva.

Zmíněný akční program je ve své podstatě soubor pravidel, regulujících prakticky veškeré lidské aktivity, vykonávané v dotčeném regionu: tj. vědecký výzkum, hodnocení výzkumných (a rozvojových) aktivit na arktické životní prostředí, přijímání opatření směřujících k redukcí (všech typů) znečišťování, přijímání a realizace kontroly a dohledu nad koncentracemi znečišťujících látek, ochrana mořského prostředí, ochrana arktické flóry a fauny i autochtonního obyvatelstva atd. Tento program představuje tedy první formu environmentální spolupráce v oblasti, která ještě není pokryta žádnou mezinárodní regulací právně závazného charakteru; konečně k zaznamenání je i novum, jež je pozoruhodné pro celou oblast mezinárodního života: vůbec poprvé v historii zde právně nezávazný instrument (deklarace) vytvořil respektovaný mezinárodní orgán (tj. Arktickou radu)!¹⁴⁴⁾

B. PROBLEMATIKA ODPOVĚDNOSTI VE VZTAHU K INTEGROVANÉ OCHRANĚ ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Začátkem 90. let, s rozvojem a vývojem chápání problematiky integrované ochrany životního prostředí a jejího významu, dochází k přijímání mnohem obecněji koncipovaných mezinárodních instrumentů v řečené oblasti odpovědnosti, a to na rozdíl od starších úprav, jež se zabývají otázkami odpovědnosti za velmi úzce specializované škody, resp. porušení zcela konkrétních povinností z jiných rizikových činností (např. způsobení „jaderných škod“, znečištění moře ropnými produkty atd.).

Jakkoli jde – v případě naznačených recentních smluv – o právní úpravy většinou jen regionálního charakteru, nadto ještě o instrumenty sice platné, avšak dosud neúčinné z důvodu nedostatečného počtu ratifikujících stran, jejich význam zejména též pro budoucnost je více než značný.

Jelikož tato problematika naštěstí neunikla ani české internacionalistice, resp. vnitrostátním právníkům zabývajícím se příslušnými otázkami odpovědnosti, a byla proto celkem již dosti podrobně zpracována i v naší literatuře¹⁴⁵⁾ (ač většinou – ostatně jako obvykle v případě problémů odpovědnosti – ve zcela jiném kontextu a souvislostech), tato studie ji proto může víceméně pouze stručně připomenout.

¹⁴⁴⁾ Blíže viz např. A. Kiss, op. cit. 3, p. 587.

¹⁴⁵⁾ Z poměrně velmi bohaté příslušné české literatury možno jen příkladmo jmenovat práce E. Tošovská, *Odpovědnost za škody ze znečištění životního prostředí ve vztahu k Luganské úmluvě a k formování přístupu Evropské unie k tomuto problému*, Praha, Ekologický servis, 1996, PHARE Project No. 25. 1/SER/12; M. Damohorský, *Právní odpovědnost za ztráty na životním prostředí*, Praha, Nakl. Karolinum – UK v Praze, 1999, zejm. Kap. 2 – str. 26–35; V. Stejskal, *Trestněprávní odpovědnost na úseku ochrany životního prostředí (monografie)*, Praha, PF UK v Praze, 2002, zejm. str. 88–91 atd.

Příslušné instrumenty lze rozdělit do dvou základních kategorií vzhledem k předmětu své právní úpravy a povinovaným subjektům: jedná se o úmluvy, které – jednak upravují odpovědnost za nerespektování určitých pravidel ochrany životního prostředí, většinou zaměřených na jisté soukromé subjekty (fyzické i právnické osoby), a to bez jakékoli či (zcela) minimální role státu (*liability*); – jednak jdou ještě dále (z hlediska zmíněné integrované ochrany životního prostředí) a upravují dokonce odpovědnost samotného státu za porušení prevence, tj. nerespektování pravidel této ochrany (*responsability*).

a) Instrumenty níže velmi stručně analyzované jsou již zmíněného charakteru regionálního, konkrétně evropského významu, a obě dvě *ut infra* uvedené regulace byly vypracovány a přijaty v rámci Rady Evropy; obě jsou však otevřeny i nečlenským státům RE.

Úmluva o civilní odpovědnosti za škody způsobené činnostmi nebezpečnými pro životní prostředí (tzv. *Luganská úmluva*)¹⁴⁶⁾ byla přijata Radou ministrů RE v březnu r. 1993.

Úmluva je značně progresivní, neboť – jakožto první mezinárodněprávní instrument v dané oblasti – stanovil princip tzv. objektivní odpovědnosti ve formě „*strict liability*“ pro všechny škody způsobené v důsledku negativního působení (zejména též havárií) na životní prostředí, se značně širším než ryze soukromoprávním vymezením pojmu „*škoda způsobená na životním prostředí*“. Odpovědnost je založena na specifickém riziku, vyplývajícím z nebezpečných činností prováděných na profesionální úrovni, přičemž obsah pojmu „*nebezpečné činnosti*“ definuje sama Luganská úmluva (čl. 2 al. 1). Důkazní břemeno jednoznačně klade na stranu provozovatele výše zmíněných specializovaných aktivit (zejm. čl. 10). Nad dosavadní běžnou míru rozšiřuje rovněž i možnosti přístupu veřejnosti (obecně a poškozenému zejména) k relevantním informacím (čl. 14, 15 a 16) a též systém povinného finančního zajištění povinností odškodnění (tj. pojištění či jiné finanční záruky – kupř. garanční fondy) – čl. 12. Konečně stanoví též relativně dlouhé lhůty k uplatnění náhrady škody, a to 3 roky, resp. 30 let (čl. 17).

Bylo již výše naznačeno, že Luganská úmluva dosud nevstoupila v účinnost v důsledku nedostatečného počtu ratifikujících států; závažnější fakt ovšem představuje skutečnost, že některé velmi významné průmyslové země (jako je např. Německo, Francie či Velká Británie) vyjádřily k Úmluvě tak zásadní připomínky, jež jim budou i v budoucnu bránit se k ní někdy připojit.

Do systému integrované ochrany životního prostředí zcela nepochybně náleží i sankční ochrana tohoto prostředí, jejíž základy na mezinárodní úrovni by měla obsahovat *Úmluva o ochraně životního prostředí prostřednictvím trestního práva* (tzv. *Štrasburská úmluva*)¹⁴⁷⁾: dle rezoluce přijaté v závěru 17. konference evrop-

¹⁴⁶⁾ Convention sur la responsabilité civile pour des dommages résultant d'activités dangereuses pour l'environnement, Lugano, le 21 juin 1993, EMuT, 993: 19.

¹⁴⁷⁾ Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law, European Treaty Series No 172.

ských ministrů spravedlnosti (Istanbul, 1990) byla v rozmezí let 1991–1995 vypracována uvedená úmluva, jež byla posléze přijata Výborem ministrů v r. 1996; od prosince 1999 je připravena k podpisům a ratifikacím.

Základním cílem úmluvy je důsledně předcházet chování poškozujícímu životní prostředí a dosahujícímu určitého stupně intenzity společenské nebezpečnosti, a to „zastrašováním“ potenciálních delikventů. Napomáhá k harmonizaci národního trestního zákonodárství v příslušné jeho oblasti smluvních stran Úmluvy a zavazuje státy formulovat v jejich vnitrostátní právní sféře trestný čin poškozování životního prostředí. Snaží se sladovat systém sankcí a jiných opatření proti poškozovatelům životního prostředí. Rovněž – a nutno zdůraznit, že velmi progresivně – stanoví princip trestní odpovědnosti právnických osob a favorizuje mezinárodní spolupráci v dané oblasti, byť ji neupravuje nijak detailně.

Stejně jako Luganská úmluva je i tato Štrasburská úmluva otevřená i nečlenským státům Rady Evropy (zejména těm, které se na její přípravě též aktivně podílely – kupř. Kanada); avšak ani ona dosud nevstoupila v účinnost, k níž je zapotřebí ratifikace alespoň třemi smluvními stranami, což se dosud nestalo (a v nejbližší budoucnosti – bohužel – pravděpodobně ani nestane).

b) Zatímco obě dvě reprezentativní shora uvedené úmluvy korespondují – byť nikoli časově, nýbrž koncepčně – spíše s první etapou formování se integračních procesů ochrany životního prostředí, úmluvy níže nastíněné představují kvalitativně vyšší pojmání odpovědnosti za nerespektování takto koncipované ochrany životního prostředí.

Tyto úmluvy nejsou původně určeny k úpravě odpovědnosti za nerespektování vlastních pravidel ochrany životního prostředí (problematika odpovědnosti ostatně ani není výlučným či alespoň hlavním předmětem jejich právní úpravy); jejich normativní záběr je však mnohem širší, problematiky odpovědnosti se dotýkají (na první pohled) pouze okrajově, přesto je jejich přínos zejména též pro budoucnost vskutku nemalý.

Na rozdíl od specializovaných ujednání, zaměřených na respektování/nerespektování konkrétních dispozic prevence (stanovených v podobě tzv. primárních pravidel, na rozdíl níže uvedených pravidel sekundárních, tedy sankčních) jako je např. výměna informací či vzájemná pomoc, stanovené kupř. v kap. 5 uvedenou Úmluvou o transhraničních důsledcích průmyslových havárií (1992), které se problematiky dotýkají spíše v podobě jakési deklarace (čl. 13)¹⁴⁸⁾, jiné smlouvy naopak – je jich však prozatím velmi málo – jako je kupř. *Úmluva o právu neplavebního využívání mezinárodních vodních toků*¹⁴⁹⁾, přijatá na základě návrhu vypracovaného v Komisi OSN pro mezinárodní právo v r. 1997, jsou koncipovány v oblasti odpovědnosti zcela odlišně. Jakkoli totiž Úmluva obsahuje především

¹⁴⁸⁾ Op. cit. 120.

¹⁴⁹⁾ Convention sur le droit relatif aux utilisation des cours d'eaux internationaux à des fins autres que la navigation, New York, le 21 mai 1997, EMuT, 997: 39.

obecná pravidla využívání mezinárodních toků pro jiné účely než plavbu, stanoví taktéž povinnosti ochrany, udržování a správy těchto toků a jejich vod, aby na nich nevznikaly eventuální škody [tedy povinnost prevence: čl. 7 odst. 1 Úmluvy stanoví, že „státy na vodním toku (*Watercourse States*) při využívání mezinárodního vodního toku na svém území musí přijmout všechna vhodná opatření, aby zabránily způsobení značné škody jiným státům na vodním toku“ – přeložil Pavel Šturma]¹⁵⁰⁾. Na rozdíl od většiny ostatních smluv tato Úmluva nadto jednoznačně a výslovně stanoví *odpovědnost státu* za případné způsobení škody v důsledku nerespektování oné výše uvedené povinnosti prevence [čl. 7 odst. 2: „pokud je nicméně způsobena značná škoda jinému státu na vodním toku, státy, jejichž užívání působí takovou škodu, musí .... přijmout všechna vhodná opatření na základě jednání s postiženými státy .... k odstranění nebo zmírnění takové to škody a, kde je to namístě, diskutovat otázku kompenzace.“ – přeložil Pavel Šturma]¹⁵¹⁾.

Přes určité nedostatky či pochybnosti, které tuto odpovědnostní koncepci provázají¹⁵²⁾, by se právě takto pojatá odpovědnost za porušení povinnosti prevence mohla, resp. měla stát alespoň výchozím vzorem pro úpravu odpovědnosti státu (tj. *responsability*) v rámci současné a zejména též budoucí integrované ochrany životního prostředí na mezinárodní úrovni.

* * *

Provedená rekapitulace, resp. deskripce *statu quo*, panujícího ve zkoumané oblasti transverzální regulace mezinárodního práva životního prostředí by si jistě zasloužila seriózní zobecnění a formulaci svých teoretických základů; to však nedovoluje v tomto případě – a to bohužel – stanovený rozsah přítomné studie.

Shodný problém vykazuje i potřeba vyvození určitých závěrů, avšak v daném směru je situace jednodušší: obecné závěry, týkající se problematiky transverzální úpravy, zde není bezpodmínečně nutno formulovat, neboť tak už dávno učinila nauka, a to jak v monografické¹⁵³⁾, tak i časopisecké podobě¹⁵⁴⁾.

Konkrétní závěry si pro sebe nepochybně vyvodí každý zainteresovaný čtenář: nelze je totiž nevyvodit, neboť se samy přímo nabízejí – kupř. ve světle v evropských poměrech bezprecedentní katastrofa, kterou způsobil tanker „*Prestige*“, se pak téměř zanedbatelnou jeví částka, kterou přispívají příslušní dovozci ropy do fondu *FIPOL*.

¹⁵⁰⁾ Srov. P. Šturma, op. cit. 12, str. 142.

¹⁵¹⁾ Ibidem.

¹⁵²⁾ Ibidem.

¹⁵³⁾ Srov. např. C. Imperiali (éd.), *L'effectivité du droit international de l'environnement (Contrôle de la mise en oeuvre des conventions internationales)*, Paris, Economica, not. pp. 91 et seq., 111 et seq., 137 et seq., 147 et seq. etc.

¹⁵⁴⁾ Blíže viz např. L. Boisson de Chazournes, *La mise en oeuvre du droit international dans le domaine de la protection de l'environnement: enjeux et défis*, RGDIP, 1995, No 1, pp. 37–76; P.-M. Dupuy, *Où en est le droit international de l'environnement à la fin du siècle?*, RGDIP, 1997, No 4, pp. 873–901 etc.

Konečně v rámci těchto konkrétních závěrů by však neměly chybět ani ty, jež mají určité širší souvislosti a konsekvence; v jejich hierarchii by pak patrně neměly absentovat dva relativně „obecnější“:

- přes veškeré proklamace o globální spolupráci při řešení globálního problému ochrany životního prostředí (i přes skutečné dílčí úspěchy této spolupráce v praxi!), „zelené politické tenze“ na mezinárodní úrovni se spíše násobí, než aby se z mezinárodního života vytrácely. Zatímco ze sféry sektorové regulace ochrany životního prostředí napětí mezi EU a USA ohledně tzv. Kyótského protokolu je všeobecně známé, ve zkoumané transverzální sféře tyto tenze nejsou snad na první pohled tak zjevné, ale kupř. již tolikrát zde zmíněná „kauza Prestige“ vyvolává na mezinárodní úrovni napětí hned ve dvou rovinách, a to
  - na úrovni států (majitele plavidla, vlajky atd.), které se – byť zprostředkovaně – na katastrofě podílely, a států touto nehodou poškozených,
  - na úrovni států poškozených, jež se (navzájem) obviňují, že záchranné práce neprobíhaly tak, aby se negativní důsledky katastrofy minimalizovaly;
- přesto, že lze mezinárodní právo životního prostředí a jeho transverzální oblast úpravy zejména považovat za právní sféru velmi mladou, byla již a zejména v budoucnu nepochybně (čím dál tím častěji) bude konfrontována s novými situacemi mezinárodního společenského života – dosud (nepříliš) známými a nebezpečnými, jejichž řešení bude vyžadovat základní změnu v dnes ustálených přístupech k nastalým problémům.

CONTRÔLE DES SUBSTANCES DANGEREUX OU TOXIQUES ET GESTION DE CERTAINES ACTIVITÉS POTENTIELLEMENT PRÉJUDICIALES À L'ENVIRONNEMENT

Resumé

Très peu domaines régis par le droit international de l'environnement ont connu une importance aussi rapide que le contrôle des substances et des activités dangereuses: il y a un peu plus vingt ans (depuis la prise de conscience des dangers que court notre biosphère), des centaines de textes internationaux ont vu le jour pour les différents secteurs de l'environnement – eaux continentales, atmosphère, faune et flore sauvage; néanmoins aujourd'hui, on peut constater l'apparition de plus en plus fréquente d'autre type de *règles dites transversales*.

La méthode transversale vise à fonder *la réglementation spéciale* pouvant affecter n'importe quel des éléments de l'environnement: certaines activités humaines et les produits qui en sont le résultat peuvent exercer leurs effets dans tous les milieux – dans le cas échéant, de même en passant de l'un dans l'autre. En plus, on ne devrait oublier qu'indirectement les problèmes abordés ultérieurement apparaissaient partout dans la réglementation sectorielle: p. e. si l'on parle de pollutions (des eaux, atmosphériques etc.), les substances qui en sont à l'origine sont – à la fois – très souvent des produits toxiques ou dangereux.

A la fin, il est nécessaire de rappeler *le phénomène d'irréversibilité* caractéristique pour des certaines activités humaines; toute réglementation environnementale respective en doit tenir compte: lesdites activités peuvent introduire dans l'environnement des substances dangereux ou toxiques, qui ne redeviennent pas ce qu'elles étaient surtout s'il s'agit de substances qui ne sont pas dégradables par des processus naturels et elles ne reviennent pas, elles aussi, non plus à leur lieu d'origine. Elles peuvent causer l'endommagement (= le changement) de l'environnement de caractère irréversible et c'est pourquoi, le droit (de l'environnement) est obligé de prendre en compte ce phénomène d'irréversibilité.

Un nouveau domaine autonome de la réglementation environnementale doit donc être étudié comprenant la matière:

1. des substances dangereuses ou toxiques,
2. des déchets dangereux et toxiques,
3. des radiations et des déchets nucléaires,
4. de la pollution des mers par les hydrocarbures (qui s'est émancipée de la réglementation sectorielle de la protection du milieu marin par le changement de sa nature et qualité aux normes transversales),

5. des activités présentant des risques technologiques majeurs, qui semblent conduire vers
6. des méthodes intégrées dans la protection de l'environnement (par l'intermédiaire des processus de l'intégration de la protection à la protection intégrée de l'environnement par la réglementation d'activités humaines. Elles ne visent plus seulement à la protection des principaux secteurs de l'environnement – air, eaux continentales, diversité biologique etc., ni à combattre les effets potentiellement nocifs de substances déterminées; au contraire, elles visent *toutes les activités humaines* qui peuvent exercer un impact défavorable sur l'environnement dans son ensemble; c'est pourquoi, la protection intégrée de l'environnement peut entrer en concurrence avec concept du „droit de développement durable“).

Dans ce contexte, il est bien évident qu'il existe une convergence entre les préoccupations environnementales et les efforts de sauvegarder la santé des individus. Tous les deux domaines s'influencent mutuellement; ils influencent de même sur la conscience publiques mondiale, moteur principal de la reconnaissance de l'importance qu'ont les deux domaines, en éliminant – ou plutôt diminuant – les tensions économiques globales et politiques „vertes“ qui se multiplient – malheureusement – toujours en général.

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

JURIDICA 2–3/2002

PROBLÉMY MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ OCHRANY ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

doc. JUDr. Jan Ondřej, CSc.

JUDr. Jana Zástěrová, CSc.

Redakční rada doc. JUDr. Petr Tröster, CSc. (předseda)

prof. JUDr. Alena Winterová, CSc. (místopředsedkyně)

doc. JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník)

doc. JUDr. PhDr. Karolina Adamová, CSc., prof. JUDr. Miroslav Bělina, CSc.,

prof. JUDr. Jiří Boguszak, DrSc., doc. JUDr. Taisia Čebišová, CSc.,

doc. JUDr. Marie Karfiková, CSc., prof. JUDr. Zdeněk Kučera, DrSc.,

doc. JUDr. Václav Mezřícký, prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.,

prof. JUDr. Irena Pelikánová, DrSc., prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.,

prof. JUDr. Jiří Švestka, DrSc., doc. JUDr. Jiří Rajmund Tretera,

JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Prorektor-editor prof. MUDr. Pavel Klener, DrSc.

Vědecký redaktor: prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

Recenzovali: doc. JUDr. Zdeněk Madar, DrSc.

doc. PhDr. Stanislava Hýbnerová, CSc.

Obálku navrhla Jarmila Lorencová

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3, 116 36 Praha 1

Praha 2003

Sazba a zlom: DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání 1. Náklad 300 výtisků

Vytiskla Tiskárna KOČKA, Masarykovo nám. 139, 274 01 Slaný

ISBN 80-246-0676-3

ISSN 0323-0619

<http://cupress.cuni.cz>

ISBN 80-246-0676-3

9 788024 606767

ISSN 0323-0619